

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Katedra filosofie a religionistiky

Diplomová práce

Hannah Arendtová a její pojetí banality zla

Vedoucí práce: doc. Jakub Sirovátka, Dr. phil.

Autor práce: Bc. Barbora Wernerová

Studijní obor: Filozofie

Forma studia: prezenční

Ročník: 3.

2017

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury. Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejich internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Dne: 20. 2. 2017

Podpis studenta

Děkuji vedoucímu diplomové práce doc. Jakubu Sirovátkovi, Dr. phil. za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce a především za ochotu a trpělivost.

Úvod	5
1. Životní příběh Hannah Arendtové	8
1.1. Vztah s Martinem Heideggerem.....	9
1.1.1. První fáze vztahu.....	9
1.1.2. Druhá fáze vztahu.....	10
1.1.3. Třetí fáze vztahu.....	11
2. Osoba Adolfa Eichmanna	13
2.1.1. Dětství Adolfa Eichmanna.....	13
2.1.2. Období holocaustu.....	15
2.1.3. Útěk.....	18
2.2. Pojetí antisemitismu podle Arendtové.....	21
2.2.1. Raný antisemitismus.....	27
3. Zlo	30
3.1. Banalita zla.....	33
3.1.1. Byrokracie jako důkaz banality zla.....	41
3.1.2. Nelidskost.....	47
3.1.3. Iracionalita zla.....	50
3.2. Karl Jaspers.....	54
3.2.1. Otázka viny.....	54
3.2.2. Čtyři pojmy viny.....	56
3.3.3. Důsledky viny.....	57
4. Luciferův efekt	59
4.1. Zlo v Abú Ghraib.....	65
4.2. Kritika pojetí banality zla Hannah Arendtové.....	70
Závěr	77
Použitá literatura	80
Internetové zdroje	83
Přílohy	84
Abstrakt	91
Abstract	92

Úvod

„*There are no dangerous thoughts, thinking itself is dangerous*“

Hannah Arendtová

V této diplomové práci se zaměřím na představení významné filozofky 20. století Hannah Arendtové a jejího specifického pojetí banality zla, které je neodlučitelně spjato s nacistickým zločincem Adolfem Eichmannem. Do práce jsem zahrnula životopisné pasáže Arendtové i Eichmanna, protože je považuji za nezbytné pro celkový kontext práce. Životopisnou část o Arendtové rozšiřuji o její vztah s významným filozofem Martinem Heideggerem. Tento vztah velmi ovlivnil její filozofické myšlení a i přes mnohé změny, kterými vztah prošel, zůstal až do konce vztahem zcela zásadním. Vzhledem k mnoha teoriím o vlivu Eichmannova dětství na jeho pozdější činy jsem do práce zahrnula jeho životní příběh s důrazem na profesní dráhu a vstup do NSDAP. Specifické myšlení Hannah Arendtové má své velké kritiky i zastánce. I přes mnohé kritiky jejího myšlení a vyjadřování nelze filozofce odepřít, že jsou její myšlenky velice podnětné a inspirativní. V práci se snažím konfrontovat názory Arendtové s postoji dalších významných filozofů, historiků a psychologů. Bylo by nemyslitelné obsáhnout celé filozofické myšlení Arendtové v diplomové práci, a proto jsem se rozhodla zaměřit se na její specifické pojetí banality zla a na její kritiku Jeruzalémského soudního procesu. Arendtová byla procesu přítomna jako reportérka časopisu *The New Yorker* a její závěry, které později publikovala ve své nejkontroverznější knize *Eichmann v Jeruzalémě. Zpráva o banalitě zla*, vyvolaly obrovskou vlnu kritik. Mnoho historiků a filozofů kritizovalo především způsob, kterým se k tak citlivému tématu vyjadřovala. Stěžejní část práce je obsažena ve druhé kapitole, kde se věnuji otázce zla v návaznosti na konkrétní pojetí banality zla Arendtové. V této kapitole se budu snažit vysvětlit onu banalitu zla, která se vztahovala na činy konané ve druhé světové válce, jejichž hlavním představitelem v tomto případě bude Adolf Eichmann. Někteří historikové vidí Eichmanna jako brutálního nacistického zločince a vraha, s čímž se myšlení Arendtové neshoduje. Arendtová charakterizovala Eichmanna jako obyčejného úředníka, jehož nejvyšším cílem bylo uposlechnutí rozkazu. Podle Arendtové chyběla Eichmannovi empatie a vlastní kritické myšlení. Jako důkaz pro tuto teorii uvedla Eichmannův úřednický jazyk, bez něhož nebyl schopný zformulovat větu. To, co podle Arendtové zapříčinilo

Eichmannovo chování, byla jeho neschopnost myslet, což filozofka nazývá onou banalitou zla. Neschopnost myslet je podle Arendtové hlavní příčinou Eichmannových činů. Ona bezmyšlenkovitost je banalitou. Hannah Arendtová říká, že právě zlo spočívá v tom, že přestaneme druhé lidi vnímat jako lidské bytosti. Stejně tak jako Aristotelés říkal, že bez bolesti bychom nepoznali jaké je to být zdrav, tak Arendtová říká, že bez totality bychom nepoznali radikální zlo.

Německý filozof a blízký přítel Hannah Arendtové Karl Jaspers se zabýval německou otázkou viny za druhou světovou válku. V tomto ohledu Jaspers zastával odlišný názor a ve své knize *Otázka viny* uvedl, že každý jedinec je zodpovědný za své činy bez ohledu na to, zda se jednalo o rozkaz či nikoli. Jaspers apeluje na svobodnou vůli každého člověka, která by měla být aspektem hrajícím roli v našem rozhodovacím procesu. V práci zohledňuji názory jiných historiků a filozofů na toto pojetí, které čtenáři umožní vidět tuto problematiku z širší perspektivy. V další části práce se zaměřím na výrok Arendtové o spolupráci židovských obcí s nacisty a následnou roli byrokracie v nacistickém režimu. Dále se pokusím alespoň částečně nastítnit odpovědi na otázky typu, zda se lidství z člověka neztratí začne-li člověk konat zlé činy, je možné být zároveň lidský a krutý? Kdy se překračuje hranice lidskosti? Jak je možné, že člověk může být válečným zločincem konajícím zlo a zároveň milujícím manželem a otcem? Je to snad způsobeno tím, že každý člověk disponuje dvěma protipóly? Za zásadní přínos v této kapitole považuji část, ve které jsem použila knihu dr. Viktora Frankla *I přesto říci životu ano*, kde autor popisuje každodenní duševní život vězně v koncentračním táboře. Zcela upřímně líčí poměry mezi vězni a představuje rozdělení na „obyčejné“ a „prominentní“ vězně. Ukazuje zde zlo v jiné, osobní dimenzi, která vykresluje selhání lidství jako takového. Ač se poslední kapitola práce může zdát kontroverzní, uvádím ji do práce zcela záměrně. Američtí psychologové Philip Zimbardo a Stanley Milgram nezávisle na sobě začali zkoumat zlo z psychologického hlediska a oba jejich experimenty nepřímo potvrdily teorii Arendtové. V této části představím Stanfordský vězeňský experiment, v němž Zimbardo usiloval o dokázání ovlivnění lidské osobnosti situací či systémem. V jeho experimentu stejně tak jako v Milgramově, se potvrdilo, že lidé jsou schopni pod nátlakem mocenské autority či situace konat zlo. Jako novodobý příklad uvádím do práce případ věznice Abú Ghraib, ve které se dokázalo, že systém selhal a toto selhání s dalšími faktory vedlo k obdobnému fyzickému a psychickému týrání, kterému byli vystaveni lidé

v koncentračních táborech. Tato teorii, která tvrdí, že osobnost může být změněna situačními a mocenskými vlivy, má také své kritiky. Zimbardovi se nepodařilo dostatečně vysvětlit, *jak* k těmto změnám dochází. Philip Zimbardo přichází s pojmem banality dobra, který tvoří kontrast k banalitě zla Arendtové. V závěru práce se budu věnovat kritickému pohledu historiků a filozofů na výše zmíněnou teorii o banalitě zla. Do práce jsem použila odbornou literaturu věnující se této problematice. Především jsem vycházela z knih Hannah Arendtové *Eichmann v Jeruzalémě: Zpráva o banalitě zla* a Philipa Zimbarda *Luciferův efekt*. Cílem předložené diplomové práce s názvem Hannah Arendtová a její pojetí banality zla je především představení pojmu banality zla a porovnání jednotlivých názorů filozofů, psychologů a historiků na problematiku zla. Konkrétněji má tato práce za úkol pomoci zodpovědět otázky *Co vede člověka ke konání zla? Je možné, že situace donutí člověka ke konání nemorálních činů?* Tato práce si neklade za cíl zodpovědět všechny tyto otázky, ale má poukázat na možné interpretace zla, které nám mohou pomoci k jeho částečnému pochopení.

1. Životní příběh Hannah Arendtové

Pro celkové porozumění práce představím životní příběh Hannah Arendtové. Je důležité si uvědomit kontext doby, ve které žila, a ukázat si okolnosti, které ovlivňovaly její životní dráhu. Ráda bych poukázala na její důležité životní mezníky, které formovaly její myšlení a vědeckou práci.

Hannah Arendtová se narodila 4. října 1906 v Hannoveru, konkrétně v části Hannoveru Lindenu. Období svého dětství a dospívání prožila v Königsbergu (Královec) ve Východním Prusku. Arendtová vyrůstala v podnikatelské, židovské rodině. Oba její rodiče byli úspěšnými podnikateli. Její otec Paul zemřel na syfilis když Hannah bylo sedm let, její matka Martha se v roce 1920 znovu provdala za Martina Beerwalda. Její nevlastní otec měl dvě dcery z bývalého manželství, které Arendtová neměla v lásce. Arendtovou ovlivnilo několik zásadních událostí, které jí přinesly strach a úzkost. Mezi takové události patřilo úmrtí jejího dědečka, ke kterému měla velmi blízko. Svůj židovský původ začala Arendtová vnímat až v době školní docházky. V té době se poprvé setkala s antisemitismem v podobě nadávek a posměchu od svých spolužáků. Arendtová se naučila tyto události nijak zvlášť neprožívat, ale jak sama uvedla v dopise svému muži, svět se jí vždy zdál jako chaotické místo a její pozice, že je vše v pořádku, kterou vnitřně používala k překonání těchto situací, jí brala nejlepší část jejích sil.¹

Arendtová si pomalu uvědomovala, že židovství je nedílnou součástí jejího života. Ve chvíli, kdy se židovství stalo i otázkou politickou, začala se Arendtová o situaci více zajímat. Už od svého raného dětství měla Arendtová kladný vztah ke vzdělání a knihám, zejména jí zajímala tvorba Kanta a Kierkegarda. V roce 1924 dokončila střední školu v Königsbergu a pod vlivem svého vztahu ke knihám se rozhodla pro studium filozofie a teologie na univerzitě v Marburgu. Zde se Arendtová poprvé setkává s filozofem Martinem Heideggerem, který působí na univerzitě jako vyučující.

¹ YOUNGBRUEHLOVÁ, Elisabeth. *Hannah Arendtová, Z lásky k světu*. vyd. Agora Bratislava 2005, Přeložili: Lukáč, Komorníková, Šimkovičová. ISBN 80-968686-9-1 . str. 26.

1.1. Vztah s Martinem Heideggerem

Tuto kapitolu bych ráda rozdělila na tři podkapitoly, které budou vyznačovat tři fáze vztahu Arendtové s Heideggerem.

1.1.1. První fáze vztahu

Můžeme říci, že první fáze vztahu probíhala mezi roky 1925 – 1930 a můžeme jí označit za období milostné. V této době Heidegger pracoval na svém nejslavnějším díle *Bytí a čas*. Do své mladé studentky se měl zamilovat hned první přednášku, kdy si jí všiml v aule plné dalších studentů. Důkazem toho, že vztah mezi nimi vycházel z Heideggerovy iniciativy, nám ukazuje dopis, který sám Heidegger napsal Hannah. Dopis začínal slovy: „*Drahá slečno Arendtová*“². Arendtová vnímala Heideggera jako velkou intelektuální autoritu a vzor, proto se pro ni stal vztah mezi nimi velice žádoucím. Heidegger využil naivity své mladé studentky, která byla okouzlena jeho intelektem. V dalším dopise už jí Heidegger oslovuje „*Drahá Hannah*“, což naznačuje, že v jejich vztahu došlo k většímu sblížení.³ Paradoxně konzervativní, přísný muž, který je ženatý a má dvě děti, začíná porušovat pravidla a pouští se do milostného vztahu se svou studentkou, která musí poslouchat jeho příkazy a luštit v dopisech místo a čas jejich setkání. Právě tato obětavost, kterou do vztahu Hannah přinesla, držela jejich vztah pohromadě.

Ovšem v roce 1926 se Arendtová rozhodla opustit univerzitu v Marburgu a vydala se do Heidelbergu, což pro ni nebylo vůbec jednoduché. Na Heideggerovo doporučení ji jako svou studentku přijímá další významný německý filozof Karl Jaspers, ke kterému se Arendtová rozhodla odejít studovat. U Jasperse se věnovala především filozofii a teologii, což vyústilo v její promování s prací *Liebesbegriff bei Augustinus*.⁴ Karl Jaspers se stal jejím celoživotním přítelem, se kterým si nepřestávala dopisovat a který ji ovlivnil v mnoha ohledech její vědecké práce. S Jaspersem vedli i osobní rozhovory, které později souvisely s tématem nacistického Německa. Za jejím odchodem

² ETTINGEROVÁ, Elzbieta. *Hannah Arendtová a Martin Heidegger*. vyd. Agora Bratislava 2002, str. 23.

³ Tamtéž, str. 24.

⁴ Srov. tamtéž, str. 25.

z Marburgu stál i jejich komplikovaný vztah s Heideggerem. Arendtová poslala Heideggerovi dopis se slovy „*Z lásky k Tobě, abych situaci nekomplikovala ještě více, než je nyní.*“⁵ Díky vztahu s Heideggerem byla Arendtová přítomna rozkvětu filosofie a pohybovala se především v intelektuálním prostředí.

Arendtová se díky Heideggerovi dostala do hloubky fenomenologické metody, kterou také ve svých dílech nejdou upřednostnila. Jejich vztah se po nějaké době opět z Heideggerovy iniciativy obnovil, čemuž se Arendtová nebránila. Po roce 1928 Heidegger vydává své dílo „*Bytí a čas*“ a nemůže si dovolit jakékoli ohrožení v podobě provalení vztahu s Arendtovou, proto ukončuje jejich vztah. Arendtová mu píše dopis se slovy „*Cesta, kterou jsi mi ukázal, je delší a těžší, než jsem si myslela. Vyžádá si jeden celý dlouhý život. Ztratila bych právo žít, kdybych ztratila svoji lásku k Tobě. Miluju Tě tak, jak jsem Tě milovala od prvního dne - víš to a já jsem to vždycky věděla. A pokud dá Bůh, budu Tě věčně milovat po smrti.*“⁶ Díky této události se Arendtová uzavírá do sebe a soustředí se především na svůj profesní život. V roce 1929 dokončuje doktorské studium a vrhá se na psaní knihy s názvem *Rahel Varnhagenová: Život jedné židovky*, kde je hlavním tématem židovství a okolní vztah k Židům. Arendtová se začíná více zajímat o otázky antisemitismu, jeho příčin a následků. V roce 1929 se Arendtová vdává za Günthera Sterna, před kterým svůj předešlý vztah s Heideggerem utajovala.⁷

1.1.2. Druhá fáze vztahu

Jednalo se o období v rozmezí mezi lety 1930 až 1950, kdy se kontakt mezi Heideggerem a Arendtovou uskutečňoval pouze výjimečně. Martin Heidegger se stal rektorem na univerzitě ve Freiburgu a zároveň vstoupil do NSDAP⁸ a svou zahajovací řečí vyjádřil otevřenou podporu Hitlerovi. Ve jménu prohitlerovské politiky se distancoval od svého dlouholetého přítele Husserla. Všechny tyto okolnosti vedly k vážnému narušení vztahů s Arendtovou, ale také se zmiňovaným Husserlem a Jaspersem.

⁵ Tamtéž, str. 28.

⁶ ETTINGEROVÁ, Elzbieta. *Hannah Arendtová a Martin Heidegger*. vyd. Agora Bratislava 2002, str. 38.

⁷ Tamtéž, str. 39.

⁸ NSDAP – národně socialistická strana Německa.

Arendtová se k této době vyjádřila ve smyslu, že nebylo problémem chování nepřátel, ale přátel. V roce 1937 se Arendtové oficiálně rozpadá manželství se Sternem, neoficiálně však vyhaslo již v roce 1933. Arendtová uvedla, že důvodů k rozchodu bylo několik. První z důvodů byl fakt, že Arendtová stále chovala jisté city k Heideggerovi a druhým důvodem byl strach, jenž měl Stern o svou vlastní osobu. Günther Stern později emigroval do Paříže. S nástupem Hitlerovy moci se zvyšovala politická angažovanost Arendtové, která se aktivně podílela na nelegální práci pro sionistickou skupinu. Její hlavní náplní bylo informovat o obětech nacismu, posléze byla obviněna z židovské propagandy a zadržena gestapem. Arendtové se podařilo uprchnout do Paříže, kde nadále spolupracovala s organizací *Youth Aliyah*, která se starala především o možnost transportu židovských dětí z Německa do Palestiny.

Arendtová nadále udržuje korespondenční vztah s Heideggerem, v němž mu neskrytě vyčítá jeho antisemitské sklony a podporu Hitlerovi. On reaguje slovy: „*Jsem dnes takový antisemitista, jakým jsem byl před dvaceti lety*“, jinými slovy „*kdybych byl antisemitista, byl bych Tě býval miloval?*“⁹

V roce 1936 Arendtová poznává politického uprchlíka z Německa jménem Heinrich Blücher, který jí bude velkou oporou jak v profesním, tak osobním životě. Po čtyřech letech vztah vyústil v manželství. Po půl roce manželství, když Německo napadlo Francii, manželé byli nuceni se rozdělit. Arendtová kontaktovala svého bývalého manžela Sterna s prosbou o pomoc, ten zajistil jí i jejímu manželovi Blücherovi dokumenty pro emigraci do Spojených států amerických. Roku 1941 manželé společně emigrovali. Společně se usadili v New Yorku, kde Arendtová působila na mnoha slavných univerzitách a přednášela především politickou filozofii.¹⁰

⁹ ETTINGEROVÁ, Elzbieta. *Hannah Arendtová a Martin Heidegger*. vyd. Agora Bratislava 2002, str. 44.

¹⁰ Tamtéž, str. 44.

1.1.3. Třetí fáze vztahu

Tuto fázi můžeme ohraničit lety 1950 až 1975. V roce 1950 se Arendtová sešla s Heideggerem a shrnula toto setkání slovy „*Mám pocit, že jsme si poprvé v životě skutečně popovídali*“.¹¹ Když se Arendtová v roce 1955 při své cestě do Německa rozhodla nenavštívit Heideggera, způsobilo to vážný mezník v jejich vztahu. Ve skutečnosti se ale v jejich vztahu nic nezměnilo, protože Arendtová i přes mnohé problémy stále lpěla na jejich přátelství. V říjnu roku 1956 navštívila Karla Jasperse, se kterým měla, jak ho sama později vylíčila svému manželovi, „*generální rozhovor*.“¹² Jaspers jí velice jasně požádal o jejich přerušeni styků s Heideggerem, což Arendtová vnímala jako jakési ultimátum, které ji rozzuřilo.¹² Jaspers nevěřil v usmíření s Heideggerem a dotýkalo se ho, že Arendtová na tento fakt nebere ohled.

Paradoxně Arendtová udržovala kontakt mezi Jaspersem a Heideggerem, mezi dvěma muži, kteří se navzájem nenáviděli a obdivovali. V roce 1958 Arendtová ve Spojených státech vydává své nejvlivnější dílo *Původ totalitarismu* a zároveň se stává oficiálním občanem Spojených států amerických. Kniha *Původ totalitarismu* se stala v Americe fenoménem a zajistila tak Arendtové místo mezi intelektuální elitou. V roce 1958 Arendtová vydává svou další knihu *The Human Condition* a mezi její další díla patří *Mezi minulostí a budoucností, O násilí*.

Martin Heidegger těžce snášel, že jeho bývalá studentka a milenka, která na něm bývala emocionálně závislá, žije úspěšný život. Po vydání *Původu totalitarismu* s Arendtovou přerušil kontakt z důvodu, že v knize zkritizovala vše, v co Heidegger sám věřil. Když se Heideggerův zdravotní stav zhoršil, Arendtová i spolu s Blücherem Heideggera navštívili. V roce 1963 vydává Arendtová nejvíc diskutabilní knihu své kariéry *Eichmann v Jeruzalémě. Zpráva o banalitě zla*.

¹¹ Tamtéž, str. 75.

¹² Tamtéž, str. 112.

2. Osoba Adolfa Eichmanna

V této kapitole bych ráda představila osobu Adolfa Eichmanna a ukázala zásadní životní mezníky, které vedly k jeho vstupu do NSDAP. Dále se pokusím o chronologické představení života Adolfa Eichmanna. Jak se z Adolfa Eichmanna stal válečný nacistický zločinec a jeden z hlavních organizátorů holocaustu a především jak probíhala jeho obhajoba při soudním procesu. V jakém smyslu si Adolf Eichmann myslel, že je vinen? Tuto kapitolu rozdělím do menších částí od dětství až po samotný soudní proces.

2.1.1. Dětství Adolfa Eichmanna

Otto Adolf Eichmann se narodil 19. března 1906 v německém Solingenu rodičům Karlovi Adolfovi a Marii Eichmannovým. Jeho otec působil jako účetní v elektropodniku a jeho matka Marie rozená Schefferlingová byla ženou v domácnosti. Na Adolfa Eichmanna byl vytvářen tlak ze strany jeho autoritářského otce a to zejména z důvodu, že Adolf byl nejstarší ze všech dětí. Jak sám Eichmann uvedl, celý život ho pronásledoval autoritativní postoj jeho otce, který byl přísným protestantem a snažil se o tvrdou křesťanskou výchovu. V roce 1916 umírá jeho matka Marie a v tomtéž roce dostává Eichmannův otec pracovní nabídku z rakouským Linze, kam se rodina přesune. Eichmannův otec se ještě v roce 1916 seznamuje na půdě evangelické církve, kde byl presbyterem, se svou druhou manželkou Marií Zawrzelovou, která pocházela z bohaté rodiny a měla mezi svými příbuznými i Židy.¹³

Na studentských letech Adolfa Eichmanna můžeme vidět jednu zajímavost a to, že po ukončení linecké základní školy navštěvoval Státní vyšší reálnou školu císaře Františka Josefa spolu s Adolfem Hitlerem. Eichmannovy studijní výsledky nebyly dobré a přes velké otcovo očekávání odchází na Vyšší spolkové učiliště elektrotechnické, strojní a stavební. Ovšem ani na učilišti se Eichmannovi nedaří a tak zanechává po dvou letech studia bez jakéhokoli kvalifikačního vysvědčení a rozhodne se tedy tímto pro „dělnický“ způsob života. Po škole vystřídal mnohá zaměstnání od

¹³ CÍLEK, Roman. *Půjdu do pekla spokojen: Adolf Eichmann: životní dráha masového vraha*. Praha: Epoque, 2015. Magnetka (Pražská vydavatelská společnost: Epoque, str. 9.

těžebního průmyslu až po prodávání rádií. Eichmann se o tomto období vyjádřil takto: „v podstatě jsem si tehdy nevěděl rady se svým životem“¹⁴.

V tomto případě mu pomohla nevlastní matka Marie, která díky vlivným konexím ve Vídni zařídila Eichmannovi pracovní místo ve věhlasné firmě Vacuum Oil Company. Tento životní mezník se později ukáže jako dokonalý paradox, protože tento zdánlivý krok vpřed získal díky doporučení židovského ředitele. Adolf Eichmann se nyní stal obchodním zástupcem pro oleje a pohonné hmoty úspěšné společnosti. V tomto zaměstnání se Eichmann našel a probudil v sobě dosud neodhalenou organizační stránku. Sám si totiž vypracoval mapu a přesný časový harmonogram obchodních schůzek s klienty, čímž zvýšil svou produktivitu a vedení společnosti tento počín ocenilo Eichmannovým povýšením na zástupce *Vacuum Oil Company* pro celý salzburský kraj. V roce 1933 přichází zlom a z důvodu nedobré hospodářské krize Eichmanna jeho nadřízený Blum s omluvou, že je nucen propustit nejdříve bezdětné a svobodné muže, propouští.

Dalším životním mezníkem se pro Eichmanna stalo datum 1. dubna 1932, kdy se rozhodl vstoupit do NSDAP. Mezi jeho obchodní a kavárenské přátele patřili Andreas Bolek a právník Hugo Kaltenbrunner, kteří ho také pozvali na schůzi NSDAP v linecké pivnici Marzenkeller, kde k němu přistoupil Kaltenbrunner v SS uniformě a slovy „*Du...du gehörst zu uns!*“ – „*ty...ty patříš k nám*“, usnadnil Eichmannovi rozhodovací proces. Nyní byl Eichmann právoplatným členem NSDAP s pořadovým číslem 899895 a stal se stejně tak členem rakouské SS Standarty 37, kde mu bylo přiřazeno číslo 45326. V té době bylo hlavními úkoly rakouské SS hlídat stranický hnědý dům (Das Braune Haus) a dohlížet na pořádek v ulicích. V roce 1933 po omezení některých stranických aktivit odchází Eichmann do Německa. Téhož roku Eichmann nastoupil do výcvikového střediska SS v Klosterlechfeldu, kde prošel přísnou ideologickou a vojenskou přípravou. V létě roku 1934 si Eichmann v Mnichově podal přihlášku k SD – Bezpečnostní službě.¹⁵

Eichmann byl přijat, dostalo se mu zde základního bezpečnostního výcviku a byl přiřazen na oddělení V, referátu I, neboli Svobodné zednářství. Úkolem tohoto oddělení bylo kontrolovat a získávat informace o svobodných zednářích, což bylo při poměrně

¹⁴ Tamtéž, str. 10.

¹⁵ Sicherheitsdienst.

slabé a nedokonalé organizaci oddílu obtížné. Ovšem netrvalo dlouho a z nepříliš úspěšného oddělení se stalo jedno z nejdůležitějších, protože sloužilo především jako informační a výzkumné středisko tajné státní policie gestapa. V březnu 1938 byl Eichmannpřevelen do Vídně, kde založil Ústřednu pro židovské vystěhovalectví a jeho hlavním úkolem se stala kontrola a správa zadržování židovského obyvatelstva. Zde započala nacistická kariéra Adolfa Eichmanna.

2.1.2. Období holocaustu

S nově zřízeným střediskem pro židovské záležitosti, jemuž Eichmann velel, se rozvíjelo i jeho povědomí o židovství. Zanedlouho se Eichmann považoval a byl považován za odborníka na židovskou otázku. Hannah Arendtová ve své knize odkazuje na spolupráci Adolfa Eichmanna s německými židovskými funkcionáři, které navázal po čtyřech letech v úřadu. Do roku 1938 Židé pořád zcela nechápali, jak může konečné řešení vypadat. Dostatečným varováním nebyly ani Norimberské zákony vydané v roce 1935, protože tyto zákony vzaly Židům politická, nikoli občanská práva.¹⁶ Mimo zákon byl postaven pohlavní styk mezi Židy a Němci a bylo zakázáno uzavírání smíšených manželství, ovšem ze všech těchto předpisů měl praktický dopad jen poslední. Podle Arendtové ostatní zákony pouze legalizovaly situaci, která de facto existovala už dávno, a tím mohl vzniknout dojem, že Norimberské zákony novou situaci Židů v Říši pouze stabilizovaly.¹⁷ Židé uvěřili, že tímto dostali své vlastní zákony, které jim umožní sice separovaný, ale nerušený život.¹⁸

V roce 1933 se Střečová organizace všech židovských obcí a spolků, která byla založená z iniciativy berlínské obce, vyjádřila o Norimberských zákonech takto: „*jejich účelem je vytvořit platformu, na níž jsou snesitelné vztahy mezi německým a židovským národem možné*“¹⁹. Jeden z členů berlínské obce dodal: „*lze žít pod jakýmkoli zákonem. Nemožné se to stává tehdy, panuje-li naprostá neznalost toho, co je a co není dovoleno. I jako příslušník menšiny uprostřed velikého národa lze být užitečným a váženým*

¹⁶ARENDOVÁ, Hannah. *Eichmann v Jeruzalémě: zpráva o banalitě zla*. Praha: Mladá fronta, 1995. Souvislosti (Mladá fronta), str. 56.

¹⁷ Tamtéž, str. 56.

¹⁸ CÍLEK, Roman. *Půjdu do pekla spokojen: Adolf Eichmann: životní dráha masového vraha*. Praha: Epoque, 2015. Magnetka (Pražská vydavatelská společnost: Epoque), str. 9.

¹⁹ Tamtéž, str. 57.

občanem“.²⁰ Eichmannovi byla doporučena kniha Theodora Herzla²¹ *Der Judenstaat*. Toto klasické sionistické dílo v něm zanechalo hlubokou stopu, možná i díky tomu, že to byla dosud jediná kniha, kterou opravdu přečetl. Eichmanna zaujala primární Herzlova myšlenka politického řešení židovské otázky, tím, že by Židé měli mít svůj vlastní stát. Eichmann se také naučil pár hebrejských slov, což mu umožňovalo omezené čtení novin v jidiš. Hlavní náplní Eichmannova studia se tedy stal sionismus a sionistická hnutí, což vedlo k tomu, že byl oficiálně pověřen jejich špionáží. Eichmann jednal s dr. Rudolfem Kastnerem o deportaci Židů z Maďarska a dohodli se, že Eichmann svolí k „ilegálnímu“ výjezdu několika tisíc Židů do Palestiny jako protislužbu za úklid a pořádek v táborech, odkud byly statisíce jiných poslány do Osvětimi. Mezi vyvolenými, kteří mohli odjet do Palestiny, byli především vysoce postavení sionističtí funkcionáři a prominentní osoby, které podle Eichmanna představovali ten nejlepší biologický materiál.²² Benjamin Halevi, jeden ze tří soudců v Eichmannově procesu se vyjádřil tak, že Kastner „zaprodal svou duši ďáblu“.²³ V roce 1938 dostává Eichmann úkol, který nesl pracovní název „*nucené vystěhování*“. Všichni Židé bez ohledu na své potřeby byli přinuceni k emigraci pod velením Adolfa Eichmanna, který toto období označil za své nejšťastnější a nejúspěšnější období v životě. Eichmann byl povýšen na Untersturmführera, toto povýšení si zasloužil za své organizační schopnosti a znalost ideologie protivníka. Eichmann měl velký úspěch, jelikož se mu podařilo během osmnácti měsíců očistit Rakousko přibližně o sto padesát tisíc lidí, tedy téměř o šedesát procent židovského obyvatelstva a to legálně. Bylo by však přehnané toto celé připisovat pouze Adolfu Eichmannovi, s největší pravděpodobností za touto emigrační politikou stál Heydrich a, jak se později ukázalo, především právník Erik Rajakowitsch, který přišel s konkrétní myšlenkou „vystěhovaleckých fondů“, které s sebou přinesly mnohá pozitiva pro nacistický režim. Vystěhovalecké fondy fungovaly na principu výměny peněz za život. Prostřednictvím židovských obcí získali Němci peníze od bohatých Židů, kteří se chtěli vystěhovat, a tím, že tyto peníze zaplatili, umožnili vystěhování i mnohým nemajetným. Byla potřeba se zbavit především židovské lůzy, jak říkal Rajakowitsch. Jestli Eichmann něčím vynikal, byla to schopnost organizovat a jednat s lidmi. Na nějaký čas byl na

²⁰ Tamtéž, str. 57 (Hans Lamm).

²¹ Theodor Herzl – nejvýznamnější sionista a duchovní otec státu Izrael.

²² Tamtéž, str. 60.

²³ Srov. tamtéž, str. 60.

Eichmannově oddělení klid, protože emigrace skončily a transporty se dosud nerozjely, což byl i důvod, proč Eichmann přemýšlel o přeložení na frontu, což později zmínil u soudu jako důkaz toho, že se chtěl vyhnout svým vražedným povinnostem. Ve skutečnosti ovšem šlo o to, že si Eichmann přál být povýšen na plukovníka, kterým by se pravděpodobně na frontě stal rychleji.

V září roku 1941 se německým vojákům na území Sovětského svazu velmi dařilo a tomu odpovídala i celková atmosféra na nejvyšších říšských místech. Heydrich si pozval Eichmanna, v té době už povýšeného na SS-obersturmbannführera (podplukovníka), což byla nejvyšší hodnost, které dosáhl. Heydrich dal Eichmannovi jednoduchou otázku, která ale měla pro Eichmanna, aniž by si to uvědomoval, nedozírné následky. „*Jste ochoten se podílet na dějinně závažném úkolu, největším, jaký si umíte představit a jaký vám byl kdy svěřen?*“²⁴ poté Heydrich dodal: „*Vůdce nařídil fyzickou likvidaci všech Židů na říši ovládaném území. Zdůrazňuji, že tím má na mysli bez výběru všechny Židy. Je to válka, kterou německému lidu vnutilo mezinárodní židovstvo, a my se s tím musíme čestně vyrovnat.*“²⁵

Při výsleších v Izraeli v roce 1960 Eichmann vypověděl, že nevedl s Heydrichem debatu, ale že přijal rozkaz, který mu byl dán. Tento rozkaz se vztahoval na usmrcení zhruba jedenácti miliónů lidí, dětí, žen a mužů. Tento rozkaz měl až metafyzický rozměr a umožnil rozhodovat o lidském životě ještě dříve, než byl započat. Německá vláda se zaměřila i na sterilizace a těhotné ženy. Eichmanna nevydělala samotná zpráva o vyvraždění Židů, ale děsila ho myšlenka spojená s organizačními problémy, které bude deportace všech Židů vyžadovat. Zde můžeme vidět náznak Eichmannova úřednického myšlení s důrazem na zodpovědnost s tímto úkolem spojenou. Tento náznak však vychází z Eichmannovy prezentace sebe samého a stal se hlavním argumentem jeho obhajoby. Eichmann sám sebe vykreslil jako úředníka, který byl pouhým svědkem v roli zaměstnance tohoto vražedného kola. Eichmann Heydrichův rozkaz přijal i přesto, že věděl, že transporty, které bude organizovat, povedou na smrt. Dne 6. září 1941 se v Osvětimi poprvé použil jako vraždicí prostředek přípravek z kyseliny kyanovodíkové označený jménem Cyklon B. Aby si mohl Eichmann vše

²⁴ CÍLEK, Roman. *Půjdu do pekla spokojen: Adolf Eichmann: životní dráha masového vraha*. Praha: Epoque, 2015. Magnetka (Pražská vydavatelská společnost: Epoque), str. 29.

²⁵ Tamtéž, str. 29.

představit a tak efektivněji vyřešit otázku transportů do koncentračních táborů, byl vyslán Heydrichem do terénu. Později Eichmann vypověděl, že byl přítomen jednomu z prvních použití Cyklonu B, což označil za velmi nepříjemný zážitek. Byl svědkem vypuštění plynu do utěsněného automobilu plného Židů, které později odvezli na skryté místo, kde se stal Eichmann svědkem vytrhávání zlatých zubů mrtvolám. Sám Eichmann uvedl, že toto mu stačilo a dalších vražd nechtěl být svědkem. Vrcholem Eichmannovi „kariéry“ se stalo období od počátku roku 1942 do druhé poloviny tohoto roku. V té době až fanaticky Eichmann řídil deportace židovského a romského obyvatelstva do vyvražďovacích koncentračních táborů. Tento životní Eichmannův mezník velmi dobře popsal historik David Cesarani slovy: „*Eichmann dirigoval genocidu způsobem, jakým ředitel velké nadnárodní společnosti řídí výrobu a distribuci nějakého výrobku – upravuje přísun surovin podle kapacity výrobního zařízení, sleduje objem výroby i kontrolu kvality a zajišťuje co nejrychlejší provoz.*“²⁶ Eichmann při soudním procesu v Jeruzalémě uvedl, že začal na Židy pohlížet jako lékař na chorobu. Židé se pro Eichmanna staly bacily, které měl za úkol zlikvidovat, protože napadaly zdravou německou společnost.

2.1.3. Útěk

Před polovinou roku 1945 se logistický mozek v pozadí Hitlerova konečného řešení židovské otázky připravuje k útěku. Spolu se skupinkou německých vojáků se nejprve ukrýval v horách rakouského Tyrolska. O několik dní později ho vojáci požádali, aby je Eichmann opustil, protože nechtěli být chyceni s válečným zločincem těchto rozměrů, a tak se Eichmann přidal k zástupům válečných zajatců a demobilizovaných Němců v pochodu Německem. Zbavil se své SS uniformy a začal se vydávat za desátníka luftwaffe Adolfa Bárta. Po několika dnech pochodování se dostal až na předměstí Ulmu v jihozápadním Německu, kde ho zajala americká vojenská patrola a převezla ho do tábora pro válečné zajatce. I zde Eichmann změnil svou totožnost, aby nemusel vykonávat těžkou práci. V zajateckém táboře si říkal Otto Ekman v hodnosti nižšího důstojníka. Zde byl Eichmann držen dva měsíce a poté ho převezli do severního Bavorska, kde naráží na hlavní problém, kterým bylo specifické tetování pro příslušníky

²⁶ Tamtéž, str. 38.

SS pod levou paží označující krevní skupinu. Po tomto viditelném znamení spojenečtí vojáci pátrali a na pomoc si přizvali přeživší, kteří měli označit válečné zločince.²⁷

Dne 21. listopadu 1945 se v bavorském Norimberku koná největší proces s dvaceti nacistickými zločinci, kteří jsou souzeni za činy proti lidskosti a skutečnosti, které budou na tomto procesu zveřejněny, šokují celý svět. Všech dvacet obviněných válečných zločinců pořád dokola opakuje Eichmannovo jméno. Díky těmto svědectvím začíná být jasno, jak velkou roli sehrál Adolf Eichmann v konečném řešení židovské otázky. Jeden z obžalovaných uvedl, že mu kdysi v osobním rozhovoru Eichmann řekl, že půjde do hrobu spokojený a šťastný, jelikož vědomí, že má na svědomí pět miliónů lidských životů, ho naplňuje mimořádnou spokojeností. Po tomto prohlášení je Eichmannovi zcela jasné, že bude celý svůj zbylý život na útěku. Dne 5. února 1946 se mu ze zajateckého tábora podařilo uprchnout a s pomocí bývalých důstojníků SS pronikl nehlídanou částí plotu z Oberdachstettenu a vydal se na jih do města Prien, kde se dočasně ukryl u jednoho sympatizanta nacistického režimu. Poté se přesunul na sever do města Eversen, kde ho bratr zajatého důstojníka SS zaměstnal jako pomocného lesního dělníka. Dřevařská společnost ale zkrachovala a Eichmann byl donucen vzít zodpovědnost za svůj život do vlastních rukou, proto se spojil s organizací *Odessa*, což byla organizace bývalých členů SS a podporovatelů národního socializmu. Lidem z organizace se podařilo sehnat veškeré potřebné dokumenty k Eichmannovu útěku. Eichmann na jaře 1950 nasedl na vlak do Mnichova přes Brennerský průsmyk do severní Itálie. Z italského Janova nasedl na loď do Argentiny. Cestovní dokumenty mu obstaral Červený kříž a s vydanými dokumenty se Eichmann dostavil na argentinský konzulát. Dne 17. června se jménem Ricardo Klement odplouvá do Argentiny. Jelikož argentinský prezident Juan Perón je velkým sympatizantem nacistické ideologie, rád válečné zločince žijící v jeho zemi přehlíží a dává jim tak možnost tolik potřebného úkrytu před spravedlností.²⁸

Eichmann nalézá v Argentině další uprchlé kolegy, kteří mu pomohou najít práci v kovodílně. Společnost byla dotována argentinskou vládou a zaměstnávala více než tři

²⁷ Youtube video Nacisté v hledáčku – Po stopě Adolfa Eichmanna. In: *Youtube* [online] [cit. 2017-02-25]. Dokument dostupný na: [www. <https://www.youtube.com/watch?v=nm3As1ghON4&t=135s.>](https://www.youtube.com/watch?v=nm3As1ghON4&t=135s.>)

²⁸ Youtube video Nacisté v hledáčku – Po stopě Adolfa Eichmanna. In: *Youtube* [online] [cit. 2017-02-25]. Dokument dostupný na: [www. <https://www.youtube.com/watch?v=nm3As1ghON4&t=135s.>](https://www.youtube.com/watch?v=nm3As1ghON4&t=135s.>)

sta Němců. Eichmann se usadil v malé horské vesnici a začal se cítit v bezpečí. Zatímco v Evropě se situace ohledně válečných zločinců uklidňuje, jeden člověk pátrá dále. Je jím Simon Wiesenthal, který přežil holocaust a jehož celoživotní prací bylo pátrání po uprchlých nacistických zločincích. V roce 1952 Wiesenthal zjistil, že Eichmannova žena zmizela spolu se třemi dětmi. Celá Eichmannova rodina žila v chudém předměstí Buenos Aires, kde Eichmann provozoval prádelnu, která v důsledku ekonomické krize, zkrachovala a tím učinila z Eichmanna nezaměstnaného. K Wiesenthalovi se dostává z Argentiny informace o Eichmannově životě, kterou Wiesenthal předává izraelskému konzulátu ve Vídni, ze kterého ovšem nepřijde žádná reakce. Wiesenthal pod tlakem z nedostačujícího financování sponzorů ukončuje svou činnost a veškeré materiály posílá izraelské organizaci *Jad vašem*.

V roce 1957 se pátrání po Eichmannovi přesunulo do Frankfurtu, kde se případu ujímá Fritz Bauer, generální prokurátor v Hesensku a zároveň také přeživší holocaustu. Bauer dostává dopis od svého kolegy z koncentračního tábora s adresou Adolfa Eichmanna v Buenos Aires. Bauer se obrátil rovnou na izraelskou vládu, protože v té době stále bylo v politických kruzích možno najít sympatizanty s bývalým režimem. K veškerým informacím tedy dostal přístup šéf izraelské tajné služby Mosadu²⁹ IserHar'el. V listopadu 1957 je vyslán agent do Frankfurtu na setkání s Bauerem, což vedlo k dalšímu setkání Beuera, Kohena a Har'elema, společně odhlasovali vyslání agenta do Argentiny. Agentem byl Cvi Aharoni, který si v Argentině najal místního člověka, aby za záminkou koupě pozemku vedle Eichmannova skromného domu pořídil fotografie obličeje Adolfa Eichmanna, které byly nutné k identifikaci. Po prozkoumání fotografií nebylo pochyb, že podezřelý je skutečně Adolf Eichmann. V březnu 1960 započala akce Eichmann, k níž dal souhlas izraelský premiér David Ben Gurion, který trval na přivezení Eichmanna do Jeruzaléma živého či mrtvého. Poté Gurion vydal rozkaz, který zněl, Eichmanna musíte převést do Izraele živého, tím bude dosaženo spravedlivého soudu, kterému se Eichmann v Norimberku vyhnul. Gurion věřil, že tento soudní proces bude přínosný a důležitý zejména pro mladou generaci.³⁰

Osmičlenný tým Mosadu začíná historicky nedůležitější akci v dějinách. Akce byla zahájena 11. května 1960 v osm hodin večer. Agenti vyčkali, až bude jako každý den Eichmann vystupovat z autobusu v tmavém místě jedné z ulic, poté ho naložili do vozu

²⁹ Mosad – vznikl v roce 1949, nejefektivnější tajná služba.

³⁰ Srov. tamtéž.

a odvezli do pronajatého domu nedaleko od místa únosu. Cvi Aharoni později vypověděl, že při provizorním výslechu, kterému byl Eichmann v domě vystaven, na otázku kdo je odpověděl: „*Ich bin Adolf Eichmann*“.³¹

Adolf Eichmann byl do Jeruzaléma převezen jako jeden ze stevardů izraelské letecké společnosti. Dne 22. května roku 1960 přistává letadlo s Eichmannem v Jeruzalémě, druhý den Gurion veřejně prohlásil, že Eichmanna čeká soud a je nyní v zajetí Izraelců. Argentina požadovala vrácení nacisty, ale Golda Meirová, ministerská předsedkyně Izraele, ospravedlnila únos Eichmannovými činy. Hlavním argumentem pro legitimitu procesu se stal fakt, že Eichmann bude souzen stejnými lidmi, o jejichž fyzickou likvidaci sám usiloval. V květnu 1960 začal Eichmannův výslech, který trval více než 270 hodin a je označován za jeden z nejdelších výslechů v historii. V roce 1961 11. května oficiálně začíná soudní proces s Adolfem Eichmannem a třemi hlavními soudci, kteří v roce 1933 po zvolení Hitlera říšským kancléřem uprchli z Německa. Po patnácti letech je Eichmann obviněn z patnácti zločinů. Dne 31. května 1962 byl Eichmann v Jeruzalémě popraven. Jedná se o jedinou vykonanou popravu v dějinách Izraele. Soudnímu procesu byla přítomna i Hannah Arendt coby redaktorka amerického časopisu *The New Yorker*.³²

2.2. Pojetí antisemitismu podle Arendtové

Hannah Arendtová ve své knize *Původ totalitarismu* poukazuje na důležitý fakt, že veřejné mínění pokládalo hlavní záměr nacistické ideologie, tedy pronásledování Židů na celém světě, za pouhý trik k získání mas nebo za zajímavý nástroj demagogie.³³ Nepoměry mezi příčinami a následky urážejí náš zdravý smysl. Pokusy o vysvětlení antisemitismu se leckdy zvrhly na rychle vytvořené teorie, z nichž jedna je, že se antisemitismus identifikoval s agresivním nacionalismem a jeho xenofobickými explozemi. Arendtová říká, že ve skutečnosti moderní antisemitismus rostl tou měrou, jak tradiční nacionalismus upadal. Tradiční nacionalismus byl na vrcholu přesně v tu samou chvíli, ve které se evropský systém národních států zhroutil. Nacionalistická

³¹ Youtube video Nacisté v hledáčku – Po stopě Adolfa Eichmanna. In: *Youtube* [online] [cit. 2017-02-25]. Dokument dostupný na: <[www. https://www.youtube.com/watch?v=nm3As1ghON4&t=135s](https://www.youtube.com/watch?v=nm3As1ghON4&t=135s)>

³² Srov. tamtéž.

³³ ARENDTOVÁ, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. Praha: Oikoymenh. 1996, str. 51.

propaganda měla za svůj úkol především uspokojit předsudky mas. Rozpad národního státu a nárůstu antisemitismu není možné vysvětlit jednou příčinou či důvodem, ale několik pravidel jenom přece existuje. Důležitým pravidlem je Tocquevillův velký objev.³⁴

Jeden z prvních motivů se nazývá motiv divoké nenávisti, kterou cítili francouzské masy stavějící se proti aristokracii. Podle Tocquevilla Francouzi nenáviděli aristokraty v té chvíli, kdy přicházeli o moc. Právě díky tomu, že jejich rychlá ztráta nebyla spojena s žádným zmenšením jejich bohatství. V době, kdy měla aristokracie v rukou soudní moc, byla nejen tolerovaná, ale také vážená. Tedy ani útisk ani bohatství samy o sobě nejsou nikdy důvodem k zášti či nenávisti. Antisemitismus byl na vrcholu ve chvíli, kdy Židé obdobným způsobem ztratili své veřejné funkce i moc a nezůstalo jim nic jiného než bohatství. Po Hitlerovo nástupu k moci byly téměř všechny německé banky očištěny od Židů a tím bylo německé židovstvo po dlouhodobé stabilitě sraženo na kolena. Díky tomuto propadu statistikové předpokládali jeho zánik během několika desetiletí. *„Pouze bohatství bez moci či nadřazenost bez politického důvodu jsou považovány za parazitické, odpudivé, protože takový stav zpřetrhává všechny nitky, kterými jsou lidé mezi sebou spojeni. Bohatství, které nevykořisťuje, postrádá i vztah, který existuje mezi vykořisťovatelem a vykořisťovanými, nadřazenosti bez politického základu chybí i minimální zájem utlačovatele o utlačované.“*³⁵ Zdravý rozum nám říká, že násilí a nenávist revoluce jsou nezbytným důsledkem, který vede k moci a jejímu zneužití a tím lze dokázat, že nenávist vůči Židům měla příčinu v jejich významu a moci.³⁶

Arendtová uvádí jeden z klamných názorů na Židy a to ten, že byli Židé bezmocnou skupinou v době plné problémů, bylo možné na ně svalovat vinu za všechno a tím je označit za původce veškerého zla. Nejlepším příkladem je vtip, který vyvrací tento omyl. Antisemita říká známému, že válku zavinili Židé, a ten odpovídá *„Ano, Židé a cyklisté.“* *„Proč cyklisté?“* ptá se antisemita. *„A proč Židé?“* ptá se ten druhý.³⁷ Z teorie o Židech jako obětních beráncích vyplývá, že obětním beránkem se mohl stát i kdokoli jiný. Zastánci této teorie upustili teorii a nechali se vtáhnout do historického zkoumání, ve kterém se nikdy nedojde k závěru, proč se právě tato skupina stala terčem. Obětním

³⁴ Tamtéž, str. 51.

³⁵ Tamtéž, str. 53.

³⁶ Tamtéž, str. 54.

³⁷ Tamtéž, str. 54.

beránkem se stává jedna z mnoha lidských skupin, které jsou všechny součástí a podílí se na dění tohoto světa. „*To, že se takto stala obětí nespravedlnosti a krutosti tohoto světa, ovšem onu skupinu vůbec nezabavuje spoluodpovědnosti.*“³⁸ Timothy Snyder hovoří o zajímavé teorii oběti, do níž se podle něj stavěli právě nacisté v čele s Hitlerem. „*Připsat si postavení oběti bohužel samo o sobě nevede k správným morálním rozhodnutím.*“³⁹ Každá válka ve dvacátém století začíná tím, že si o sobě pachatelé a zločinci mysleli, že jsou sami oběťmi.

Arendtová v knize uvádí základní rozdíl mezi moderními diktátorskými režimy a všemi ostatními tyranii v minulosti. Podle ní je základní rozdíl, že teror již není využíván k vyhlazení či zavražďování nepřítele, ale je využíván především k manipulaci davu mas lidí, kteří jsou poslušní. Teror může udeřit bez jakékoli provokace, což byl případ Německa, které svůj teror použilo přímo na Židy. Německo svůj teror zaměřilo na lidi se společnými vlastnostmi ale nezávislymi na jejich konkrétním chování.⁴⁰

Stabilizovat teror je možné až ve chvíli, kdy ideologie získá hlasy většiny, protože teror je nejdříve prezentován pouze jako nástroj k uplatnění ideologie. Ideologie, která má za úkol přesvědčit a podvolit si většinu si nevybírá svou oběť náhodně, ale postupně vytváří podvrhy například v podobě *Protokolů sionských mudrců*, které se staly textem celého politického hnutí. Teorie obětního beránka se nám ukazuje jako jedna z podstatných teorií, které uniká závažnost antisemitismu jako takového. Mezi další nepravdivou teorii patří teorie „*věčného antisemitismu*“, která říká, že nenávist chovaná k Židům je přirozenou reakcí vyvolanou historickými příležitostmi. Pokud by byla pravda, že lidstvo zabíjelo Židy více než dva tisíce let, pak by něco takého bylo bráno za normální a nenávist vůči Židům by tak byla automaticky zdůvodněna a obhájena. Tato teorie se stala velmi nebezpečnou už z důvodu toho, že byla považována za správnou i samotnými Židy. „*Stejně tak jako si antisemité přejí zodpovědnosti za své činy uniknout, napadání a bránící se Židé si ještě pochopitelněji nepřejí za žádných okolností o svém podílu odpovědnosti diskutovat.*“⁴¹

Arendtová uvádí, že židovský národ se začal rozpadat zevnitř a ještě byl ohrožen fyzickou likvidací zvenčí, protože počátek a růst moderního antisemitismu souvisel

³⁸ Tamtéž, str. 54.

³⁹ SNYDER, Timothy. *Krvavé země: Evropa mezi Hitlerem a Stalinem*. Praha: Paseka, 2013, str. 382.

⁴⁰ Tamtéž, str. 55.

⁴¹ Tamtéž, str. 56.

s židovskou asimilací, sekularizací a oslabením duchovních hodnot judaismu. Dále Arendtová mluví o skutečnosti, že teorii věčného antisemitismu využili Židé sami k vlastnímu zachování židovského národa. Židé byli po staletí vystaveni křesťanskému nepřátelství, které je ale na druhou stranu i posílilo zevnitř. Nevědomostí či snad neznalostí vlastní minulosti se přispělo k podcenění, které jim hrozilo. „*Neměli bychom ovšem zapomínat ani na to, že nedostatek politické dovednosti a soudnosti byl také důsledkem samotné historie Židů, historie národa bez vlády, bez vlasti a bez jazyka. Židovská historie je podivuhodným příběhem národa, z tohoto hlediska naprosto jedinečného, který vstoupil do dějin s dobře definovanou koncepcí historie a s víceméně vědomým rozhodnutím naplnit na zemi přesně vymezený plán, a potom, aniž se této koncepci vzdal, se po dva tisíce let vyhýbal jakékoli politické činnosti. Antisemitismus se nejenom nestal tajemnou zárukou přežití židovského národa, nýbrž se jasně ukázal hrozbou jeho vyhlazení.*“⁴²

Tato teorie alespoň částečně může zodpovědět otázku „*proč právě Židé*“, odpovědí je věčné nepřátelství. Arendtová ukazuje na zajímavý fakt, že tyto dvě teorie, které se pokoušejí vysvětlit politický význam antisemitského hnutí, popírají jakoukoli odpovědnost na židovské straně a dokonce o problému odmítají vést diskuzi z historického hlediska. Platónovým největším argumentem proti sofistům bylo, že umění uhranout mysl argumenty nemá vůbec nic společného s pravdou, ale je pouze prostředkem k utvoření názorů. Také poukázal na nestabilní postavení pravdy, když řekl, že přesvědčení vychází z názorů nikoli z pravdy.⁴³ Zastánci první teorie poškozovali a zničili důstojnost lidského myšlení a druzí podle Arendtové ničí důstojnost lidské činnosti. Ve chvíli, kdy se fakta nebudou považovat za součást světa jak minulého, tak přítomného budou zneužívána na podpory různých názorů a tím bude znemožněno porozumět jim. „*To, že souběžně s úpadkem evropského národního státu narůstala antisemitská hnutí, že současně s pádem národního uspořádání Evropy nastalo vyhlazování Židů, připravené vítězstvím antisemitismu nad všemi ostatními izmy v předcházejícím konkurenčním boji o přízeň veřejného mínění, je třeba považovat za závažné svědectví o to, kde patrně zdroj antisemitismu.*“⁴⁴

⁴² Tamtéž, str. 57.

⁴³ PLATÓN, *Faidros*, Oikoymenh. ISBN 978-80-7298-510-4, str. 14.

⁴⁴ Tamtéž, str. 59.

Protože se v poslední fázi rozpadu jevila antisemitská hesla tím nejvíc účinným prostředkem k organizování mas lidí pro zničení starých forem vlád, potom tedy předcházející historie vztahů mezi Židy a státem ukazovala základní klíč k nárůstu nepřátelství mezi jistými skupinami společnosti a Židy.

Hannah Arendtová označuje historii antisemitismu stejně tak jako historii nenávisti Židů za dlouhodobý a složitý příběh vztahů mezi Židy a lidmi nežidovského původu v podmínkách židovského rozptýlení.⁴⁵ Arendtová přichází s pojmem „*přechodného období*“, které označila od patnáctého do konce šestnáctého století, během nichž Židé s lidmi nežidovského původu měli dobré vztahy, které ale označila za lhostejné. Jednalo se o lhostejnost ve smyslu nezájmu židovské strany o dění vnějšího světa. Toto bylo důvodem k přeměně judaismu na uzavřený filosofický systém. „*Právě tehdy si Židé bez vnějšího popudu začali myslet, že rozdíl mezi židovstvem a ostatními národy není především rozdílem vyznání a víry, ale rozdílem vnitřní podstaty, a že dichotomie mezi Židy a lidmi nežidovského původu byla způsobena spíše rasovým původem než doktrinálním rozporem.*“⁴⁶ Arendtová zde neskrytě poukazuje na fakt, že se Židé pokoušeli přesvědčit sami sebe, že nenávist proti nim samotným byla jen důsledkem nepřátelství nežidovských národů a nedostatku obrody. „*Kdykoli vyšla najevo tato židovská tradice často násilného nepřátelství vůči křesťanům a lidem nežidovského původu, široká židovská veřejnost byla ale nejen pobouřena, ale i upřímně udivena.*“⁴⁷

Judaismus byl vždy nadřazený ostatním náboženstvím a to v ohledu týkajícím se rovnosti, lidskosti a tolerance. Tato sebeklamná teorie postavená na přesvědčení, že židovský národ byl vždy trpícím objektem pronásledování, byla jednou z příčin k přežití a obnovení starého mýtu o vyvolenosti. Tato teorie může působit jako snaha o zkreslení dějin a pokus o manipulaci s politickými fakty a záznamy. Protože jestli měli Židé něco společného se svými nežidovskými spoluobčany tak to byla právě nepřátelská minulost, která byla nábožensky podmíněná.⁴⁸

Židovská kulturní historie byla rozmanitá a důvody katastrof se lišily z historických či zeměpisných okolností méně častěji nežli v nežidovském prostředí. Toto, jak ho

⁴⁵Srov ARENDOVÁ, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. Praha: Oikymen. 1996, str. 14.

⁴⁶ Tamtéž, str. 14.

⁴⁷ Tamtéž, str. 15.

⁴⁸ Tamtéž, str. 15.

nazývá Arendtová, osudné nepochopení, které se stále vyskytuje v židovské historii, bylo zapříčiněno dvěma reálnými faktory:

1. faktor – po zničení chrámu Židé neměli nikde a nikdy své vlastní území a ani svou vlastní zemi. To znamenalo, že jejich existence byla vždy závislá na ochraně, která byla poskytována zejména od nežidovských organizací a institucí.

2. faktor – v židovství byly katastrofy brány jako mučednická záležitost, což má svůj historický základ v době vzdoru proti Římské říši, ale i ve středověku. Židé se v té době mohli nechat pokřtít a tím se mohli vyhnout pronásledování. Důvody násilí nebyly náboženské, ale politicko-ekonomického charakteru. Tato záležitost se stala jistým klamem, který zapříčinil to, že byl více řešený pohled odluky křesťanského světa od Židů a tím byl opomíjen fakt, že odluka židovství od křesťanského světa hrála v židovských dějinách významnou roli. Právě na tomto bylo závislé přežití národa jako definované entity.⁴⁹

Emancipace, která probíhala zejména v devatenáctém a dvacátém století, spolu se zvětšující se asimilací dala Židům možnost více se angažovat v nežidovské společnosti, což zapříčinilo to, že antisemitismus začal hrát roli v procesu uchování národa. V devatenáctém století byl antisemitismus již běžným jevem i ve vzdělaných evropských vrstvách, ale jako ideologie se objevoval především v okrajové společnosti, zejména u pomatenců a bláznů. Kniha Hannah Arendtové *Původ totalitarismu* se snaží o pochopení, které, jak se zdá, pořád uniká našemu myšlení. Stejně tak tomu bylo s židovskou otázkou a antisemitismem, který se zprvu zdál jako druhořadá otázka do chvíle, než začal hrát zásadní roli v nacistickém hnutí a stál u zrodu organizované struktury třetí říše, ve které musel každý člověk prokazovat zda je či není Židem. Arendtová ve své knize uvádí, že pochopit znamená zkoumat a zároveň nést tíhu událostí, které na nás dopadly. „*Porozumět znamená postavit se bez předsudků a pozorně skutečnosti a současně ji vzdorovat, ať už je či byla jakákoli.*“⁵⁰

Podle Arendtové byl zlomovým bodem vznik prvních antisemitských stran v sedmdesátých a osmdesátých letech devatenáctého století, protože tímto byla překročena hranice konfliktu, která vyústila až v konečné řešení. „*Od té doby v etapě imperialismu, po níž následovalo období totalitních hnutí a totalitních vlád, již není*

⁴⁹ Tamtéž, str. 16.

⁵⁰ Tamtéž, str. 18.

*možné izolovat židovskou otázku či antisemitskou ideologii od problémů, které ve skutečnosti nemají téměř žádný vztah k moderní židovské historii. Důvodem proto není fakt, že tyto problémy hrály tak významnou úlohu ve světovém dění, ale to, že antisemitismus sám byl nyní použit k dalším účelům, které, ač jejich praktické důsledky nakonec učinily z Židů jejich hlavní oběti, stavěly specifické židovské a protizidovské zájmy naprosto stranou.*⁵¹

2.2.1. Raný antisemitismus

Arendtová poukazuje na zajímavý fenomén, že protizidovské postoje začnou nabývat většího významu, pokud se stanou politickými. Vždy, když se židovské skupiny dostanou do otevřeného střetu s hlavní vládnoucí třídou společnosti, je dopad o to větší. Podle Arendtové měl moderní antisemitismus (moderní antisemitismus dnes již definujeme jinak než Arendtová) v Evropě spíše politické příčiny až na výjimky, kterými byly Polsko a Rumunsko, kde hlavní problém tvořila ekonomická situace, která dala prostor masové nenávisti vůči Židům. V Polsku a Rumunsku se na vládnoucí špičce držela aristokracie, která nebyla schopná vytvořit prostředí pro vznik normální střední třídy, do které by patřili právě Židé jakožto obchodníci či majitelé obchodů. Židé se tedy ocitli na hranici mezi silnou, bohatou třídou a nemajetnými třídami.⁵²

*„Židé zde, stejně, jako kdekoli jinde, nebyli schopni nebo ochotni se připojit ke kapitalistickému typu průmyslového rozvoje, takže čistým výsledkem jejich činnosti byla roztroušená, neefektivní organizace spotřeby bez odpovídajícího systému výroby.“*⁵³ Židé začali tvořit zvláštní ekonomickou skupinu, která se ostatním mohla jevit jako překážka v hospodářském pokroku. Nakonec Židé tvořili střední třídu, ale nepodařilo se jim plnit produktivní funkci, která od nich byla očekávána, a tím se skutečně stali jedním z vlivů, který bránil kapitalizaci a industrializaci.

Jako příklad vlivu politického dění na projevy antisemitismu Arendtová uvádí příklad Pruska po porážce Napoleona v roce 1807, kdy se tzv. „reformátoři“ postarali o změnu politické struktury. Tato změna způsobila ztrátu šlechtické moci a naopak střední

⁵¹ Tamtéž, str. 20.

⁵² Tamtéž, str. 22.

⁵³ Tamtéž, str. 83.

vrstva tímto získala svobodu, se kterou mohla dále pracovat. Tato reforma (říkalo se jí „*reforma shora*“) změnila feudální strukturu státu na moderní národní stát, jehož finálním stupněm byla Německá říše z roku 1871.⁵⁴

V tomto období prušští reformátoři neskrývají podporu židovské emancipaci, jejíž příčinou se stala nová rovnoprávnost všech občanů a odstranění privilegií šlechty. Emancipační dekret z roku 1812 neplatil pro všechny Židy, ale pouze pro bohaté skupiny židovských obchodníků. Německý filozof a diplomat Wilhelm von Humboldt se vyjádřil takto: „*Židy mám rád skutečně jenom en masse, en detail se jim raději vyhýbám.*“⁵⁵ Humboldt se tímto postavil tehdejšímu trendu, který naopak vyzdvihoval individualitu člověka před židovským lidem. Wilhelm von Humboldt byl demokratem, který se tímto pokoušel ukázat na nutnost osvobodit židovský národ a zaměřit se na odstranění privilegií, které byly udělovány jednotlivcům. Jeden ze zakladatelů konzervativní ideologie Ludwig von der Marwitz předložil vládě petici, kde uvedl, že Židé budou jedinou skupinou s výhodami a nazval to „*transformací staré monarchie v notářský židovský stát.*“⁵⁶ Byla to právě skupina aristokratů, kteří navázali s Židy přátelské vztahy. Jinými slovy aristokraté využili Židy k obchodním transakcím. Židé a aristokraté sdíleli společný odpor k novým hodnotám střední třídy. Tento společný odpor vycházel z obdobných zdrojů.⁵⁷

V židovských i šlechtických rodinách byl velmi zřetelný důraz na rodinu, která považovala jednotlivce v první řadě za člena rodina. Rodina vždy přesahovala význam jednotlivce v ní. Další ze zdrojů byla lhostejnost vůči národnímu citění. Na prvním místě byla vždy loajalita k rodině, potom až ke státu. Proti tomuto chápání existence se stavěli především liberálové, kterým toto myšlení stálo v rozvoji „*přirozené osobnosti*“, které upřednostňovali. Byli to ale právě aristokraté, kdo stáli na počátku antisemitských politických argumentů a to z důvodu, že jejich ekonomické i společenské spojení ztrácelo váhu v situaci, kdy se aristokracie naprosto otevřeně postavila proti rovnostářskému národnímu státu.⁵⁸

⁵⁴ Srov. tamtéž, str. 84.

⁵⁵ Tamtéž, str. 84 Wilhelm und Caroline von Humboldt in ihren Briefen, Berlin 1900, V, str. 236.

⁵⁶ ARENDTOVÁ, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. Praha: Oikoymenh. 1996, str. 86.

⁵⁷ Tamtéž, str. 86.

⁵⁸ Tamtéž, str. 87.

„Společensky tento útok na stát Židy ztotožňoval s vládou i přesto, že střední vrstvy získaly díky reformě nejvíce, jak hospodářsky, tak společensky, v politickém ohledu byly tvrdě obviňovány a byly předmětem rezervovanosti.“⁵⁹ Paradoxně se absolutní vláda označila za křesťanský stát a pod touto záminkou konzervativní ideologie dala jasnou hranici mezi Židy potřebnými a těmi nežádoucími. Židé byli částečně vylučováni ze státních služeb, což znemožňovalo jejich vstup na univerzity. Tento akt způsobil, že národní stát oddálil asimilaci nově vzniklé skupiny Židů, kteří byli pravděpodobně na dobré cestě k asimilaci. Národní stát použil této dvojsmyslnosti, když se snažil zabránit rovnoprávnosti Židů, ale zároveň jim v každém ohledu přáli to nejlepší.⁶⁰ Liberálové a radikální intelektuálové se stali lídry nového hnutí, ale dosud jim nebylo úplně jasno, proč vláda chránila Židy. Poté pochopili, že oddělení Židů od ostatních mělo především politický význam a že toto není pouze problém jednotlivých Židů a lidské tolerance a přišli s pojmy jako „*národ uvnitř národa*“ nebo „*stát ve státě*“. Je pravdou, že Židé tvořili oddělenou společenskou skupinu uvnitř národa, ale nikdy neměli žádné vlastní politické ambice a vůči státu byli vždy loajální. Bismarck, vlastní zakladatel Německé říše, měl velmi blízké vztahy s Židy, což vedlo k tomu, že byl obviňován šlechtou za braní úplatků od židovské společnosti.⁶¹

⁵⁹ Tamtéž, str. 87.

⁶⁰ Srov. tamtéž, str. 88.

⁶¹ Srov. tamtéž, str. 91.

3. Zlo

Zlo bylo vždy spojováno s něčím démonickým, jeho ztělesněním je Satan, který „*padá z nebe jako blesk*“ (Luk. 10,18).⁶² Často říkáme, že zlí lidé jednají ze závisti, ať už je to zklamáním nad tím, že jim byl upřen prospěch, nebo závist Kainova, který zabil Ábela, neboť „*shlédl Hospodin na Ábela a na jeho obětní dar, na Kaina a jeho obětní dar však neshlédl*“ (Gen. 4,4-5). Problém zla jako první zformuloval Epikuros, což vedlo ke vzniku dalších formulací zla v průběhu staletí. Augustin se ve své knize *Vyznání* vyjadřuje takto: „*Bůh buď nemůže, nebo nechce zničit zlo, pokud nemůže, není všemohoucí, pokud nechce, není dobrý*“.⁶³ Dobrý Bůh by měl svou všemohoucností odstranit veškeré zlo ve světě. Proč tedy zlo stále existuje? Můžeme říci, že jde spíše o logický problém. Věřící lidé by souhlasili s předpoklady, že Bůh je všemohoucí, dobrý a odporuje zlu, z čehož by vyplývalo, že zlo ve světě neexistuje.

Většina lidí je ale přesvědčena, že zlo ve světě existuje. Kdybychom uvažovali logicky, musela by jedna z premis být nesprávná, což by vedlo k popření klasického teismu. V jistém smyslu bychom tedy mohli říci, že je zde problém pouze pro věřícího člověka, protože je pro něj nemyslitelné, že by Bůh neexistoval. Velmi diskutovaným problémem se stala úvaha, zda ze všemohoucnosti Boha vyplývá jeho odpor vůči zlu a vůle ho odstranit. Důležitým vodítkem k tomu, co zlo vlastně obsahuje, je uvádění příkladů zla. Za obvyklé dělení zla můžeme považovat:

1. Mravní – za mravní zlo jsou zodpovědné skupiny a jednotlivci, kteří způsobují utrpení či újmu.
2. Přirozené – zlo přirozené lidé téměř nemohou ovlivnit. Příkladem může být zemětřesení či nemoci.

Někteří rozlišují další druhy zla jako fyzické a metafyzické, přičemž fyzické se vztahuje k bolesti jako takové, oproti tomu metafyzické se vyznačuje jako nedokonalost nebo nahodilost vesmíru.

Dalším problémem je původ zla, který spolu s Boží všemohoucností a vševědoucností souvisí se svobodnou vůlí člověka a jeho zodpovědností za páchaní zla. Nesmíme opomenout důležitost osobní zkušenosti se zlem, která může vést k otázkám typu: „*Proč já? Proč teď*“? Těmito otázkami se člověk spíše snaží nalézt důvod a smysl

⁶² Srov. ARENDOVÁ, Hannah. *Život ducha*. Přeložil Jan LUSK. Praha: Aurora, 2001, str. 15.

⁶³ COLE, P. *Filozofie náboženství*. Praha: Portál, 2003, str. 83.

prožívané situace. Člověk, který prochází těžkým životním obdobím, pohlíží na zlo ze zcela jiného úhlu pohledu. Často se v diskuzi poukazuje na neshodu mezi skutečností zla a vírou ve všemohoucího Boha. Toto nemusí nutně znamenat logický rozpor, protože tento výrok neříká, že Bůh je a zároveň není. Teodicea pomáhá najít řešení problému zla bez toho, aby popírala Boží existenci, všemohoucnost, lásku a skutečnost zla. Slovo teodicea pochází z řeckého *theosa dike*, což můžeme překládat jako „spravedlivý Bůh“. Všechny teodiceje mají společný záměr, kterým jej ospravedlnění zla nějakým vyšším typem dobra například svobodné vůle. Jedním ze stanovisek vůči zlu může být monismus, který říká, že vše má jen jednu přirozenost. Je-li tato jedna přirozenost dobrou, tak se zlo jeví jako iluze, což je ale klamný úsudek.

Existuje i další přístup k tomuto problému, který zpochybňuje dobrotu Boha a jeho všemohoucnosti. Tento přístup nabýval na síle zejména po holocaustu, kdy se stala „populární“ teodiceje protestu. Tento přístup zohledňuje vyvražďování Židů za druhé světové války, což vedlo k otázce je-li Bůh všemohoucí, tak není dobrým, když připouštěl toto zlo. Je třeba poukázat na to, že zoufalství není odpovědí, ale spíše otevřenou vzpourou proti Bohu. Tento přístup staví Boha do role toho, kdo není schopen zničit zlo. Moderní přístup k výše zmíněnému se nazývá „procesuální teologie“, která se soustředí na člověka v přítomnosti a na důraz toho, že Bůh s člověkem sdílí jeho život a utrpení. V procesuální teologii můžeme Boha nazvat naším „spolutrpitelem“, což je přesný opak některých křesťanských teodicejí, kde je Bůh považován za téměř imunního k našim útrapám. Tento přístup vychází v procesuální teologii, zejména z teorie stvoření, která se v tomto případě opírá o vznik z chaosu, což Bohu ubírá na všemohoucnosti a staví ho do role toho, kdo dává věcem existenci. „*Bůh je v čase, ovlivňuje svět a zároveň je jím ovlivněn*“. ⁶⁴ Tomuto přístupu chybí zejména záruka k překonání zla dobrou vůlí. V západních dějinách jsou jedni z nejznámějších dvě teodiceje a to Augustinova a Irenejova.

Arendtová hovoří o tom, jak byla zasažena povrchností obžalovaného Eichmanna, která způsobovala částečnou nemožnost vidět jeho zlé činy. Činy, kterých se Eichmann dopustil, byly zruďné, ale on sám předtím tak aktivní člověk se nyní v soudní síni jevil jako obyčejný a průměrný. Adolf Eichmann podle Arendtové nevykazoval žádné silné politické a názorové přesvědčení ani hloupost, ale *bezmyšlenkovitost*. Arendtová uvádí,

⁶⁴ COLE, P. *Filozofie náboženství*. Praha: Portál, 2003, str. 83.

že této bezmyšlenkovitosti se dopouští každý z nás a to zejména ve chvílích kdy si myslíme, že se nemůžeme zastavit a zamyslet se. „*Je tedy možné páchat zlo, když chybí nejenom „zlý úmysl“, ale každý úmysl, jakákoliv pohnutka zájmu či chtění? Není snad špatnost, ať už ji definujeme jakkoliv, ona „vůle ke zlu“ žádnou podmínkou špatného jednání?*“⁶⁵

Arendtová se tedy ptá, zda naše neschopnost rozlišovat dobro a zlo nesouvisí s naší schopností myslet. Ona bezmyšlenkovitost, kterou Arendtová zmiňuje, podle ní nebyla odvozena z hlouposti ve smyslu nechápavosti ani z mravní poruchy. Mohlo myšlení zastavit člověka od konání zla? Když budeme mluvit o myšlení jako o zvyku zkoumat všechno, co se děje, mohl by to být impuls k nekonání zla? Slovo s-vědomí anglicky „*con-science*“ by se mělo aktualizovat v každém procesu myšlení. Lze tedy říci, že dobré svědomí mají dobří lidé a špatným svědomím disponují zločinci? Arendtová se zaměřuje především na zlo v totalitních režimech, které překročilo lidskou zkušenost. „*Když nemožné bylo učiněno možným, stalo se oním nepotrestatelným, neodpustitelným absolutním zlem, které se již nedalo chápat a vysvětlovat špatnými motivy ziskovosti, chamtivosti, zášti, vládychtivosti a zbabělosti, a které proto hněv nemohl pomstít, láska nemohla snášet, přátelství nemohlo odpustit.*“⁶⁶

Arendtová říká, že radikální zlo se zrodilo z totalitních režimů a jeho pochopení je pro nás velmi obtížné. „*Zlo nacistické a komunistické totality je neuchopitelné tradiční optikou. Smrt druhých ztratila v podmínkách masové společnosti osobní dimenzi a stala se součástí administrativní mašinérie. Zlo se vyvázalo z přediva osobních vin, z tkáně společenských příčin a důsledků a stalo se bezhlučnou, anonymní pružinou totalitní moci.*“⁶⁷ Arendtová ve své analýze poukázala nejen na zlo v totalitních režimech, ale především na krizi evropské společnosti. Je ale nezbytné uvědomit si, že podle Arendtové může člověk jednat svobodně jen tehdy, dokáže-li překročit motiv a zamýšlený cíl. „*Cíl nejprve posoudí lidský rozum a až poté může člověk z popudu vůle konat daný čin.*“⁶⁸ Totalitní moc je svým způsobem závislá na jednotlivcích, kteří mohou konat zlo.

⁶⁵ Tamtéž, str. 17.

⁶⁶ ARENDTOVÁ, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. Praha: Oikymenh, 1996, str. 197.

⁶⁷ Tamtéž, str. 198.

⁶⁸ ARENDTOVÁ, Hannah. *Mezi minulostí a budoucností: osm cvičení v politickém myšlení*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2002. Politika a společnost, str. 135.

3.1. Banalita zla

Pro Hannah Arendtovou se stal impulsem k řešení problému zla především soudní proces s Adolfem Eichmannem v Jeruzalémě, kterého byla svědkem. V roce 1961 se Arendtová zúčastnila soudního procesu s Adolfem Eichmannem v Jeruzalémě jako reportérka časopisu The New Yorker. Arendtová navrhla redaktorovi týdeníku New Yorker Williamovi Shawnovi, že pojede na soudní proces jako vyslaná reportérka. Vedení časopisu zveřejnilo reportáž ve zkrácené verzi v únoru a březnu 1963, ovšem knihu Arendtová psala v létě a na podzim roku 1962. Arendtová toužila uvidět nacistického zločince na vlastní oči a její reakce byla velice překvapivá. Arendtová popisuje, že stála před úplně jiným druhem zla než čekala. Eichmanna charakterizovala, jako obyčejného a průměrného člověka, který se vyznačoval především omezenou slovní zásobou spojenou s úřednickým jazykem a větným klišé. Sám Eichmann prohlásil: „mou jedinou řečí je úřední jazyk (Amtssprache).“⁶⁹ Co měl tedy Arendtové pojem *banality zla* vysvětlit? Hlavním cílem tohoto pojmu je: „*jak bylo možné, že naprosto průměrní lidé mohli páchat činy, které překročí veškerou míru lidské představitivosti, či se na nich podílet a to z pouhé bezmyšlenkovitosti a neschopnosti si vůbec představit, co způsobili.*“⁷⁰

Jak je možné, že člověk natolik průměrný jakým Eichmann byl, se dopustil tak hrůzných činů. Hannah Arendtová říká, že to byla pouhá absence myšlení a tato absence je onou banalitou zla. Manžel Arendtové Heinrich Blücher označoval možnost zla za „*fenomén povrchnosti*“, což se pro Arendtovou stalo hlavním podnětem, aby své knize dala název *banalita zla*. Arendtová dále poukázala na další otázky s procesem spojené, které vyvolaly nepříjemné ohlasy a znepokojení nad jejím uvažováním.

Mezi její otázky patřily „*byl by počet obětí nižší, kdyby se lidé věznění v koncentračních táborech pokusili o odpor*“? Ovlivnila postavení Židů kolaborace židovské rady s nacisty? Nechovali se někteří z řad přeživších nečestně? Byl vůbec proces s Eichmannem proveden legální cestou? Na tyto otázky reagovali někteří historici, kupříkladu Barbara Tuchmanová velice kriticky. Tuchmanová na adresu

⁶⁹ARENDOVÁ, Hannah. *Eichmann v Jeruzalémě: zpráva o banalitě zla*. Praha: Mladá fronta, 1995. Souvislosti (Mladá fronta), str. 64.

⁷⁰ARENDOVÁ, Hannah. *Myšlení a úvahy o morálce: přednáška*. Přel. L. Cviklová a P. Gumplová. In: *Reflexe: Filosofický časopis*, 19, 1998, str. 1.

Arendtová prohlásila: „*Jsme svědky podivné ukřičenosti těch, kteří se bezpečně uchýlili mimo a nyní se hladově chytily teze, že se Židé vzdali příliš lehce a jsou za svá vlastní jatka jakýmsi způsobem odpovědni. Přitažlivost této teze spočívá v tom, že přesunutím viny na oběť jsou viny zproštěni všichni ostatní.*“⁷¹ Arendtová představuje Eichmanna jako banálního státního zaměstnance, úředníka, který byl posedlý rozkazy natolik, že se naprosto vyhýbal jakékoli morální či emocionální zodpovědnosti. Historik Michael Burleigh s Arendtovou zásadně nesouhlasil a její výrok o tom, že Eichmann nebyl antisemitou, vyvrací jednou ze situací, která se udála na velitelství v Berlíně. Na Eichmannově oddělení pracovaly jako uklízečky židovské ženy, které pracovaly nenápadně, aby se vyhnuly antisemitským urážkám a násilí. Když jakýkoli příslušník SS vstoupil do místnosti, kde byly přítomny i ony, musely se okamžitě postavit čelem ke zdi a setrvat tam tak dlouho, dokud příslušník neodešel. Ženy nesměly oslovit SS příslušníka na vzdálenost menší než tři metry, pokud toto pravidlo porušily, Eichmann začal křičet: „*Ty svině, zůstaň stát u zdi, když se mnou mluvíš*“.⁷² Antisemitské výroky, nadávky, urážky, násilí, ale také pravidelné vpádávání nacistů z Eichmannova oddělení do židovských nemocnic Burleigh rozhodně nepovažuje za „banální“. „*Eichmannův úřad rozseval smrt mezi evropskými Židy přímým stykem, ba i telefonicky*“.⁷³ Dne 13. září 1941 se Eichmann rozzuřil, když jeho rozhovor ohledně lodžských Židů, přerušil telefonát z ministerstva zahraničí, ze kterého se dozvěděl, že transport s osmi tisíci srbských Židů do Ruska se navzdory plánu neuskutečnil. „*Postřílejte si je sami*“, rozkázal vztekle Eichmann. Nejen tento případ ukazuje Eichmanna v jiném světle než jak ho popsala Arendtová. Podle Burleigha si Eichmannovi zločinci stejně jako on sám užívali svou moc nad životy a smrtí druhých. Eichmannův kolega u Norimberského soudního procesu vypověděl, že Eichmann prohlásil, že půjde do hrobu s úsměvem, protože vědomí, že má na svědomí pět miliónů obětí, ho naplňuje zvláštním uspokojením.⁷⁴

⁷¹ DIMSDALE, Joel E. Anatomie zla: Tajemství nacistických válečných zločinců. Přeložil Václav Petr. V Praze: Stanislav Juhánek – Triton, 2016, str. 183.

⁷²BURLEIGH, Michael. *Morální dilema: dějiny druhé světové války*. Přeložil Gerik CÍSAŘ. Praha: Academia, 2016. Historie (Academia), str. 470.

⁷³ Tamtéž, str. 470.

⁷⁴ Youtube video Nacisté v hledáčku – Po stopě Adolfa Eichmanna. In: *Youtube* [online] [cit. 2017-02-25]. Dokument dostupný na: [www. <https://www.youtube.com/watch?v=nm3As1ghON4&t=135s.>](https://www.youtube.com/watch?v=nm3As1ghON4&t=135s)

Na lovce nacistů Simona Wiesenthala působil Eichmann podobným dojmem jako na Arendtovou. Wiesenthal uvedl, že na Eichmannovi neshledal vůbec nic démonického, naopak na něj Eichmann působil také jako obyčejný úředník, který se bál i říci o navýšení platu.⁷⁵ Eichmann absolutně odmítal být odpovědný za vraždy Židů a bránil se tím, že neměl v ruce žádnou moc, která toto umožňovala. Eichmann uvedl, že jeho hlavní náplní práce bylo organizovat transporty a deportace a co se s lidmi dělo dále už nebylo v jeho moci a tudíž nemůže být za tyto činy souzen. Byl to právě tento muž, Adolf Eichmann, který pro Hannah Arendtovou ztělesňoval onu banalitu zla.

„S Eichmannem byla právě ta potíž, že se mu mnozí podobali a že tito mnozí nebyli ani zvrácení, ani sadističtí – že byli a dosud jsou příšerně, ba hrůzostrašně normální. Z hlediska našich soudních institucí a mravních norem posuzování byla tato normalita dalekosáhle děsivější než všechna zvěrstva dohromady, neboť naznačovala...že tento nový typ zločince...páchá zločiny za okolností, za nichž je téměř neschopen pochopit či cítit, že dělá něco špatného.“⁷⁶

Arendtová vypožorovala určitý paradox v Eichmannově chování, když uvedla, že Eichmann byl relativně normální pečlivý zaměstnanec, který díky snaze plnit všechny své úkoly naprosto důkladně, ztratil schopnost vnímat důsledky svých činů. *„Kromě mimořádné vytrvalosti v zajišťování si osobního postupu nebyl vůbec ničím motivován...Pouze...si nikdy neuvědomil, co dělá...Nebyl pitomý. Byla to ryzí bezmyšlenkovitost...která jej predisponovala stát se jedním z největších zločinců onoho období. A i když řekneme, že je „banální“...že ...z Eichmanna nemůžeme vyextrahovat žádnou pekelnou či démonickou hloubku, stále to nemůžeme nazvat samozřejmostí...To, že tahle mimořádná odtrženost od reality a bezmyšlenkovitosti může napáchat větší spoušť než všechny ďábelské instinkty dohromady...to je ve skutečnosti ona lekce, z níž jsme se mohli v Jeruzalémě poučit.“⁷⁷*

Žalobce Eichmanna Gideon Hausner ostře s názorem Arendtové nesouhlasil, neboť v Eichmannovi spatřoval morální monstrum a psychopata. Jediné, v čem se pohledy Arendtové a Hausnera shodly, byla přílišná Eichmannova pečlivost a dodržování

⁷⁵ Tamtéž, str. 184.

⁷⁶ ARENDTOVÁ, Hannah. *Eichmann v Jeruzalémě: zpráva o banalitě zla*. Praha: Mladá fronta, 1995. Souvislosti (Mladá fronta), str. 276.

⁷⁷ Tamtéž, str. 287-288.

pravidel, což oba dva považovali za jeho významný charakteristický osobnostní rys. Žalobce jako zdárný příklad uvedl situaci, která se odehrála ve věznici. Eichmann jednou ráno dostal místo obvyklých dvou krajíců chleba k snídani šest krajíců. Snědl všech šest krajíců a na otázku dozorce, zda chce i příští den dostat krajíců šest, okamžitě odpověděl, že ne, ale že když mu bylo přineseno šest, musel také šest krajíců sníst.⁷⁸

Eichmann byl svou prací fascinován a práci odváděl na sto procent, za což se mu dostávalo nebývalého štěstí. Eichmannovo krédo znělo: „*Nejvyšším příkazem je poslušnost*“, která se také stala jeho životním ideálem. Tato poslušnost mu dodávala radost ze života, což se změnilo ve chvíli, kdy se válka blížila ke konci. „*Cítil jsem, že budu muset vést obtížný individuální život bez vedení, že už mi nikdo nebude nic přikazovat, nikdo mi nebude dávat příkazy a rozkazy a nebudu mít k dispozici žádné směrnice, jimiž bych se mohl řídit.*“⁷⁹ Britský historik Michael Burleigh měl zcela opačný názor na Eichmannovu „poslušnost“ a Arendtové pojetí „banality zla“ nazval pouhým klišé. Burleigh se ve své knize *Morální dilema* zmiňuje o Arendtové coby intelektuálce, která měla o způsobu, jakým byly zahubeny miliony jejích vlastních lidí, minimální povědomí. Uznává fakt, že Eichmann pracoval daleko od táborových krematorií a fyzicky žádného člověka sám nezabil, ale zároveň odmítá tezi Arendtové, že lidé, kteří se podíleli na konečném řešení nebo ho dokonce jako sám Eichmann uskutečňovali, byli jen obyčejnými úředníky bez představivosti závažnosti svých činů. Tuto tezi o poslušných úřednících považuje za jednu z nejdéle přetrvávajících omluv, která vedla k minimalizaci účasti na odporných zločinech. Eichmann se před soudem bránil tím, že jeho prací byla organizace transportů, podle jeho slov to, co se dělo s transporty, nebylo v jeho moci. Burleigh říká, že všichni zaměstnanci od drážních činitelů až po přednosta stanic věděli, co tyto vlaky, kterým přezdívali „*mýdlové*“, znamenají. Označení „*mýdlové*“ odkazovalo na mýdlo ze Židů. Eichmannův sklon k pečlivosti a dodržování příkazů se odrazil i v jeho vyjadřovacích schopnostech. Jeho jazykem se stala kombinace mluvy z úředního a byrokratického prostředí. Arendtová nazvala Eichmannovým jazykem „oficiálštinu“, která se vyznačovala především nemožností zformulovat větu tak, aby se z ní nestalo klišé. Tuto neschopnost formulování vět, tedy

⁷⁸ DIMSDALE, Joel E. *Anatomie zla: Tajemství nacistických válečných zločinců*. Přeložil Václav Petr. V Praze: Stanislav Juháněk – Triton, 2016, str. 185.

⁷⁹ ARENDTOVÁ, Hannah. *Eichmann v Jeruzalémě: zpráva o banalitě zla*. Praha: Mladá fronta, 1995. Souvislosti (Mladá fronta), str. 428.

neschopnost mluvit Arendtová pojí s Eichmannovou neschopností myslet z pohledu někoho jiného. Po skončení procesu, kdy Arendtová analyzovala dění usoudila, že Eichmann funguje jako automat, který se nikdy nezastavil, aby se zamyslel nad morálními důsledky svého konání. Je důležité uvědomit si, že Arendtová netvrdila, že by byl Eichmann nevinný, ale pouze se snažila ukázat, že Eichmann není monstrum, které by bylo posluhovačem démonického zla. Podle Arendtové byl Eichmann pouze člověkem s nedostatkem empatie, což označovala za bezmyšlenkovitost. Eichmann ztratil morální hranice. Podle Arendtové Eichmannovi chybělo kritické myšlení, které by mu pomohlo jeho činy zhodnotit. Eichmannova neschopnost myslet z něj udělala člověka, jehož nejvyšším životním cílem bylo dodržování rozkazu. Neuměl se vcítit do druhého člověka a jeho neochota jakékoli reflexe ho přivedla k vykonávání zla. Arendtová označila Eichmanna za nový typ zločince. Hlavními rysy nového typu zločince je vykonávání rozkazů a zločinů, při kterých jim okolnosti brání vidět co je vlastně špatně a co dobře. Okolnosti mohou způsobit, že zločinec nemá dostatek kritického myšlení, aby své chování mohl reflektovat.⁸⁰

Specialistka na komunikaci Valerie Hatouniová vyjádřila dialektiku sporu mezi Arendtovou a Hausnerem takto: *„Zatímco Arendtová viděla...ztělesnění čehosi, co popsala jako zlo ve své naprosté banalitě, prokuratura...soudila pekelně bezbožného, mravně monstrózního nacistického představitele, jehož nenávisť k Židům byla neutuchající.“*⁸¹ Arendtová kritizovala soudní proces s Eichmannem především z toho důvodu, že jí přišel zosnovaný tak, aby se ukázalo na židovské utrpení. Jako by soudní proces měl být podporou pro již vzniklý stát Izrael.

Během Norimberského procesu byla Hannah Arendtová v kontaktu s německým filosofem Karlem Jaspersem, s nímž řešila otázku podstaty zla. Tato korespondence značně ovlivnila pohled Arendtové na Eichmannův soudní proces. Arendtová byla znepokojena Norimberským procesem, ale Jaspers ji varoval před přeceňováním rozsahu nacistických vlastností. Karl Jaspers tyto nacistické démonické vlastnosti vnímal jako onu banalitu a říkal, že by tyto vlastnosti měly být vnímány triviálně.

⁸⁰ PALOUŠ, Martin. *Potíže s porozuměním*. Doslov. In ARENTOVÁ, Hannah. *Eichmann v Jeruzalémě*. Praha: Mladá fronta, 1995, str. 399.

⁸¹ HARTOUNIOVÁ, Valerie, 2012: *Visualizing Atrocity: Arendt, Evil, and the Optics of Thoughtlessness*, vyd.NY city press, str. 23,25.

„Bakterie mohou vyvolat epidemii, která vyhladí národy, ale zůstanou pouhými bakteriemi.“⁸²

Jaspers se tímto pokusil říci, že zlé úmysly nejsou pro uskutečnění utrpení podmínkou. Ta prostá bezmyšlenkovitost se může stát stejně škodlivou jako zlá vůle. Arendtová použila podobnou analogii jako Jaspers. Podle Arendtové se zlo šíří stejně jako houba, může se rozšířit a zničit celý svět právě proto, že se šíří po povrchu. V tom podle ní spočívá ona „*banalita*“.⁸³ Adolfa Eichmanna můžeme vidět z různých pohledů, buď jako poslušného úředníka, který nedohlédl následky svých činů, anebo jako zločince, který se svou prací vědomě podílel na vyvražďování židovského národa. Můžeme se tedy ptát, jestli si svou moc Eichmann neužíval i při samotném soudním procesu. Moc ve formě Eichmannovy schopnosti oklamávání a předstírání úřednického zodpovědností nezátíženého člověka, která zapůsobila na Arendtovou.

V roce 1961 v době Eichmannova procesu zároveň začal studovat poslušnost k autoritě psycholog Stanley Milgram. Adolf Eichmann tvrdil, že nenes zodpovědnost za vraždění lidí, protože pouze plnil rozkazy, což bylo tvrzení, které vedlo Milgrama k otázce „*Jak daleko jsou schopni zajít lidé při plnění rozkazu*“. Milgram uveřejnil lákaví nabídku spolupráce s katedrou psychologie na Yaleově univerzitě. Dobrovolníci měli za úkol zjistit, zda je možné podnítit učení nepříjemnými podněty v tomto případě elektrickými šoky. Dobrovolníci měli za úkol testovat paměť žáka připojeného na elektroinstalaci ve vedlejší místnosti. Žák byl ve skutečnosti důvěrníkem Milgrama a žádné elektrické šoky nepociťoval. Test byl založen na principu, že čím vícekrát žák udělá chybu, tím více voltů obdrží. Pokud si dobrovolník nebyl jistý zvýšením napětí, profesor mu řekl: „*Prosím pokračujte, neboť Experiment vyžaduje, abyste pokračoval*“. Jak daleko jsou lidé schopni zajít? Všichni zkoumaní dobrovolníci věnovali žákovi elektrické šoky do napětí 300 voltů a dvě třetiny pokračovali až do maximálního napětí. Milgram zaregistroval, že i přes nejistoty a stres vyvolaný tíhou rozhodování, se dobrovolníci nezastavili a pokračovali ve vykonání činnosti. Jinými slovy Milgram

⁸² DIMSDALE, Joel E. *Anatomie zla: Tajemství nacistických válečných zločinců*. Přeložil Václav Petr. V Praze: Stanislav Juháněk – Triton, 2016, str. 187.

⁸³ Tamtéž, str. 187.

dokázal, že nemusíme být morálními monstry a přesto pokračujeme v ubližování lidem, kteří nahlas křičí a prosí o pomoc. Normální lidé vskutku „plní rozkazy“.⁸⁴

Stanley Milgram tento pokus použil jako alegorii s vraždami v koncentračních táborech. Milgram dospěl k názoru, že jestli existuje spojitost mezi tím, co ukázaly pokusy a formami poslušnosti, které tak odsuzujeme v nacistické době, tak podstata poslušnosti spočívá ve faktu, že se člověk může vyrovnat s rolí vykonavatele přání někoho jiného, a tudíž sám sebe nepovažuje za člověka, který je zodpovědný za vlastní činy.⁸⁵ Zlo tedy podle Milgrama znamená ochota slepě naslouchat autoritě.

Nyní se zaměřím na výrok Hannah Arendtové, že kdyby nebylo spolupráce vysoce postavených Židů a židovské rady s nacisty, počet obětí by mohl být menší. Je faktem, že zhruba třetinu Židů nacisté zavraždili bez využití přímého či nepřímého kontaktu s židovskými radami a výbory. Zcela opačný názor zastával polský historik Isaiah Trunk, který uvedl: „*židovská účast či neúčast na deportacích neměla na konečný výsledek holocaustu ve východní Evropě tak ani onak žádný zásadnější vliv.*“⁸⁶

Trunk uvádí, že neuposlechnutí rozkazu jedince nemělo téměř žádný efekt na účinnost univerzálních pravidel. Osoby, které byli zodpovědné za masové vyvražďování, by bez židovské spolupráce stály před závažnými problémy jiného řádu. Vše by bylo jak manažersky, tak technicky a finančně jistě náročnější. Židovská spolupráce urychlovala zejména byrokratický proces, který byl organizačně velmi náročný. Předáci komunit nacistům poskytovali spisy a vedli záznamy o budoucích obětech. Trunk říká, že k holocaustu by přesto došlo. Holocaust se pro historiky a sociology jeví jako okno, ve kterém lze vidět procesy, které zavinilo moderní racionálního jednání a můžeme skrze něj vidět i nový potenciál moderní moci. V jiných případech genocidy se nikdy nejednalo o naprostou likvidaci jedné celé skupiny, ale spíše o zničení soběstačnosti dané skupiny.⁸⁷

„*Nejzákladnějším cílem genocidy je připravit nepřítele o hlavu.*“⁸⁸ Trunk tím má na mysli, že se skupina zbaví svého vedení, identity a ztratí sílu soudružnosti a tím i

⁸⁴ Tamtéž, str.188-189.

⁸⁵ MILGRAM, S. *Obedience to Authority, An Experimental View*, vyd. Harper and Row, NY, str. 12.

⁸⁶ BAUMAN, Zygmunt. *Modernita a holocaust*. 2.vyd. Přeložila Jana OGROCKÁ. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010. Post (Sociologická nakladatelství), str. 173.

⁸⁷ Tamtéž, str. 174.

⁸⁸ Tamtéž, str. 175.

možnost obrany. Celý proces má za úkol rozbít skupiny a přitom jednotlivce, kteří zůstanou, si přetvářet v systému, který ovládá vítěz. Ovšem velká Hitlerova vize neměla v plánu zapojit židovský národ do své existence. Nacisté se nikdy nepokusili Židy zotročit, protože jejich hlavním cílem bylo židovský národ po prvotní úvaze o jejich přesunutí na Madagaskar či Sibiř zlikvidovat. Nacističtí dozorcí se v mnoha případech snažili pozvednout autoritu židovských vůdců v samotných ghettech. Dne 21. září 1939 Heydrich odeslal z Berlína rozkaz určený všem německým dozorcům, ve kterém apeloval, aby vysoce postavení Židé, mezi nimi i rabíni, měli přesně dané úkoly, za které ponесou zodpovědnost. V ghettech existovala takzvaná rada starších – *židovská rada*, která v podstatě byla pod nadvládou Němců a musela jim každý den podávat přesná hlášení. Ptáme-li se proč tomu tak bylo, odpověď je, protože Němci chtěli, aby byla židovská moc co možná nejviditelnější a nejpřesvědčivější. Rada starších si sama spravovala a organizovala vnitřní záležitosti, o kterých ovšem musela vždy informovat. Pro samotné Němce neexistoval Žid jako jedinec, pokud chtěli jednat s Židy, tak jednali vždy jen s Ältestenräte. Členové Ältestenräte byli především ti nevlivnější a nejmocnější Židé. Je tedy zcela jasné, že židovské elity byly zprostředkovateli při likvidaci vlastního národa. Je paradoxem, že židovské elity spolupracovaly a tím se podílely na vlastním zničení. Jejich jednání bylo podmínkou úspěchu při řešení židovské otázky. *„Židé tak mohli nahrávat svým utiskovatelům, usnadňovat jim práci, přibližovat vlastní zkázu, a přitom se ve svém jednání řídit racionálně interpretovaným cílem v podobě přežití.“*⁸⁹ Tyto události pomohly odhalit skrytou stránku moci byrokracie. Nejnápadnější stránka je: *„schopnost moderní, racionální, byrokraticky organizované moci vybudovat jednání, které je pro její záměry funkčně nepostradatelné, přitom je však v naprostém rozporu s životními zájmy jednajících.“*⁹⁰ Arendtová dává do spojitosti myšlení s jednáním. Klade si otázku: *„Co nám umožňuje morální soud“?* *„Kritické myšlení připravuje cestu pro morální soud, který obnáší rozlišení dobrého a zlého.“*⁹¹ Právě toto kritické myšlení Arendtová neshledávala u Eichmanna.

⁸⁹ Tamtéž, str. 179.

⁹⁰ Tamtéž, str. 179.

⁹¹ NOVÁK, Jakub. Praktická soudnost u Arendtové a Gadamera. Praha: Togga, spol.s.r.o.ve spolupráci s Univerzitou Karlovou v Praze, Fakulta humanitních studií, 2014. Scholia. (Togga), str. 160.

3.1.1. Byrokracie jako důkaz banality zla

Byrokracie má svá vlastní vnitřní pravidla jako koordinované jednání a hierarchii příkazů. Aby byrokracie tyto funkce plnila správně, musí splňovat určité podmínky. Jedna z hlavních podmínek spočívá v její specializaci, funkci a bezpodmínečné monopolní roli. Efektivní byrokracie se zaměřuje pouze na konkrétní skupinu, která zcela podléhá její moci a tato moc nesmí ovlivňovat jiné skupiny. Tato první podmínka zapříčiní to, že skupina si je vědoma nemožného zásahu z vnějšku. Bauman zde používá pojem „zpečetěné oběti“. Tento termín označuje moc, kterou nad oběti byrokracie má. Aby byrokracie skutečně fungovala, vyžaduje určitou spolupráci od skupiny, kterou ničí. K tomu, aby se tento stav uskutečnil, napomůže právě ono pečetění obětí, které motivuje oběti k dokonání cíle politiky. Zapečetění spočívá ve fyzickém a psychickém vyčlenění obětí z každodenního života. Berlínský rabín Joachim Prinz tuto zapečetěnou zkušenost shrnul takto: „ghetto je svět.“ „To, co, je vně je ghetto.“ *Svět, který má své poznávací znamení, kterým je nesousedství. Jak dlouho lze snést život „bez souseda...“*⁹² Utrpení je věcí nesdílitelnou, oběti si svou bolest prožívali sami. Nemohli se spoléhat na solidaritu ostatních, protože dobře věděli, že moc je v rukou „židovských oddělení“, to oni rozhodovali. Z pohledu Němců probíhalo odstěhování Židů vcelku hladce, protože už je vytěsnili ze své mysli. „*Duchovní izolace tu byla jako první.*“⁹³ Této izolace se dosahovalo různými způsoby, mezi prvními bylo odvolání se na lidový antisemitismus, který byl důkladně podněcován. Tyto záležitosti měla na starosti německá propaganda, která využila veškerých možných prostředků. Židy obvinila z hrůzných činů, zlých úmyslů, a tímto zapříčinila zcela nenápadný nárůst antisemitské nenávisti ve společnosti. Německá propaganda využila moderního smýšlení ve smyslu přehnané hygieny a židovství vsadila do role choroby a bakterie. Židovství se tak stalo nakažlivou chorobou a styk s ním nebezpečným. Kontakt s Židy měl vyvolat antipatii a nechuť, která se měla proměnit v sociopsychologický mechanismus odporu. Německý filosof a sociolog Norbert Elias uvedl, že Židé měli vyvolat u lidí stejný pocit, jakoby se koukali na syrové maso či cítili zápach moči. Tato propaganda ale měla své hranice. Někteří lidé byli odolní vůči propagandě a odmítli soudit konkrétní Židy, které znali. Kdyby antisemitská propaganda znala jediný způsob, jak zpečetit Židy před životem ve

⁹² Tamtéž, str. 180.

⁹³ Tamtéž, str. 180.

společnosti, což by se pravděpodobně nezdařilo, ale výsledkem mohlo být rozdělení obyvatel na dva tábory. Jeden by byl tábor, který by nenáviděl Židy a druhý by byl táborem nespolutracujících zastánců nespravedlivě pronásledovaných. Rozhodně by to znemožnilo tak klidný přístup Němců k fyzické likvidaci Židů.⁹⁴

Propaganda splnila svůj účel v tom smyslu to, že cokoli se Židům bude dít, nebude to ovlivňovat život běžných Němců. Proto byla také velice důležitá definice Žida, která přesně vymezovala, co znamená býti Židem a jasně udávala mantinely, o které se nežidé mohli opřít. Věděli totiž, že nejsou-li definováni jako Židé, mohou se v tomto ohledu cítit bezpečně. Tato situace ještě více prohloubila propast mezi Židy a Němci. Norimberskými zákony vytvořili kategorii lidí, která byla určena k likvidaci a jasně vymezila, kdo má právo na život a kdo ne. Tím vláda vytvořila další početnější skupinu, kterou byli „čistí“ Němci, kteří se mohli cítit v bezpečí. Pro většinu německých občanů židovská otázka nehrála velkou roli a Němci o ní nejevili zájem. Němci nechtěli o vystěhovávání Židů vědět a tuto událost téměř všichni lhostejně přehlíželi, stejně tak jako dění na Východě. Židé sešli z očí, sešli z mysli. *„Cestu do Osvětlení budovala nenávisť, ale vydláždila ji lhostejnost“*.⁹⁵

Je velice důležité si uvědomit, že tábory smrti, jak se vyhlazovacími koncentračními tábory přezdívalo, nenavrhovali nevzdělanci a k jejich vytvoření přispěla moderní věda. Moderní věda se vyznačovala především nestranností rozumu a důrazem na racionalitu. V univerzitním prostředí se kladl přehnaný důraz na vědu a vše, o čem nebylo možné podat důkaz, jakoby ani nebylo. Německé univerzity fungovaly na ideálu vědy, která nebyla hodnotově zatížena. To, že se moderní věda podílela na realizaci německých činů, dnes ani příliš nešokuje, což je věcí, která by právě měla šokovat. Stejně tak jako Arendtová tak později i Zigmunt Bauman považovali holocaust za promyšlený a moderní koncept vraždění. Timothy Snyder toto tvrzení naopak odmítá a říká, že na samotné vraždící mašinérii nebylo vůbec nic moderního ani technologicky vyspělého. Zamyslíme-li se, skutečně můžeme vidět, že fabriky na smrt byly primitivní a skládaly se z pár cihel, komínu a plynu. Mohly bychom teď namítnout, že Bauman měl na mysli spíše než moderní dobu a její dopad modernu ve smyslu odcizení. Podle této představy byl holocaust právě vinou odcizení, kdy lidské bytosti zabíjela nějaká

⁹⁴ Srov. tamtéž, str. 181 – 182.

⁹⁵ Tamtéž, str. 182.

mocenská instituce.⁹⁶ Holocaust nemůže být dávám do spojitosti pouze s nacistickým Německem, ale musí být vnímán jako částečný dopad moderní civilizace. Snyder říká, že jestliže omezíme holocaust pouze na ztotožnění s Osvětimí, můžeme tím vymazat tuto zkušenost z dějin. Snyder ve své knize Černá zem uvádí, že sama německá byrokracie nedokázala zabít Židy. „Příčinou smrti německých Židů nebyla německá byrokracie, nýbrž rozvrat byrokracií v jiných zemích.“⁹⁷ Timothy Snyder uvádí, že jednotlivé národy měli různé strategie přežití, které mohly mít dvě logiky. Jedna logika říká, že kvůli budoucímu přežití musíte dnes dělat kompromisy. Jiná logika naopak říká, že nebudeme-li vzdorovat dnes, národ nepřežije mravně ani fyzicky a tedy nebude mít ani smysl o nějaké strategii později hovořit. Snyder uvádí, že Poláci se v roce 1939 rozhodli pro druhou logiku, což podle něj vedlo ke ztrátě milionů životů. Musíme ale také upozornit na další úhel pohledu na byrokracii, který Snyder uvádí v paralele s byrokratickou strategií Maďarska. Snyder říká, že kdyby se Poláci zachovali jako Maďaři a s nacisty spolupracovali, ušetřili by spoustu životů, ale zároveň zdůrazňuje, že by museli nést historickou spoluzodpovědnost, což by mělo velký dopad na vývoj jejich dějin.⁹⁸

Německý historik Joachim Fest uvedl: „příběh o tom, jak byla intelektuálům odebrána moc, je vždy příběhem o jejím dobrovolném přenechání“.⁹⁹ Fest zde poukázal, že v době nacistické éry se vědci i někteří intelektuálové vzdávali svých ideálů a postojů ve jménu vědeckého pokroku. Jestliže člověk souhlasil s nacistickou ideologií, tak se mu doslova otevírali dveře v profesním životě, který byl v tuto dobu zcela osvobozen od morálních a etických kritérií. Snyder ale poukazuje na zajímavý fakt, že i přes hrůzné činy, ke kterým v Osvětimi docházelo, se vyskytoval také osobní kontakt mezi vězněm a jeho vrahem. Klíčové je to, že vraždění začalo střílením, které, ač se to může zdát paradoxní, je velice osobním a intimním aktem. Tento intimní aspekt byl jedním

⁹⁶ ŠIMEČEK, Martin. Nejsme lepší než před sto lety. S americkým historikem Timothy Snyderem o současné Ukrajině, holocaustu a bourání západních mýtů. Respekt 6. 3.-9. únor 2014, str. 48.

⁹⁷ SNYDER, Timothy. *Černá zem: holokaust – historie a varování*. Přeložil Martin POKORNÝ. Praha: Paseka, 2015, str. 198.

⁹⁸ ŠIMEČEK, Martin. Nejsme lepší než před sto lety. S americkým historikem Timothy Snyderem o současné Ukrajině, holocaustu a bourání západních mýtů. Respekt 6. 3.-9. únor 2014, str. 48.

⁹⁹ SNYDER, Timothy. *Černá zem: holokaust – historie a varování*. Přeložil Martin POKORNÝ. Praha: Paseka, 2015, str. 185.

z důvodů, proč byly postaveny plynové komory, které měly ulehčit zabíjení německým důstojníkům, kterým dělalo psychické problémy střílet lidi.¹⁰⁰

Osamocení Židů v Německu bylo zřejmé a díky německé propagandě nevyhnutelné. Nacistická vláda způsobila, že oběti se nakonec řídili stejnými pravidly jako sami vězňové. Věděli, že se jako racionální tvorové musejí řídit efektivností, vyšším ziskem a nižšími náklady, které jim v některých případech umožnily přežít. „*Němci tuto židovskou racionalitu využili jako prostředek při sledování svých vlastních cílů*“.¹⁰¹ Němci dokázali tyto racionálně vypadající kroky ze strany židovských občanů využít k jejich zkáze.

V navazující části bych ráda poukázala na samotnou uměle vyvolanou iracionalitu života v ghettu. To, co se odehrávalo v ghettech, můžeme označit za „*hru*“. Němci vtáhli Židy do hry, ve které šlo pouze o smrt, ve které se hlavním cílem stalo přežití. Cílem bylo zvýšit možnost úniku a přežití. Hodnotový systém se zcela zhroutil a jediná hodnota, o kterou se hrálo, bylo zůstat naživu. Na začátku války bylo cílem pouze oddělení Židů od německé rasy. Myšlenka konečného řešení židovské otázky, která vyústila v rozhodnutí o fyzické likvidaci židovského národa, se objevila až v pozdějším stádiu války, k čemuž přispěl rychlý vývoj byrokracie. Bauman se ve své knize domnívá, že o vraždění Židů se do posledního okamžiku veřejně nevědělo, s čímž opět Timothey Snyder nemůže souhlasit a říká, že je zcela možné, aby někteří Němci nevěděli zcela přesně, co se děje v Osvětimi. Ovšem vylučuje, aby jakékoli větší množství Němců o vraždění nevědělo. „*O vyvražďování Židů se v Německu vědělo a mluvilo – přinejmenším v rodinách a mezi přáteli – dlouho předtím, než se Osvětim změnila ve vyhlazovací centrum*“.¹⁰² Zde ale můžeme vidět onu lhostejnost, o které hovoří Bauman.

Ve všech fázích holocaustu měli oběti možnost volby. Tato volba spočívala ve výběru mezi menším a větším zlem. Bauman pro tuto volbu použil slovního spojení „*něco se dalo zachránit*“. Aby nacisté mohli oběť ovládat a předpokládat její chování, bylo zapotřebí je donutit racionálně jednat. Toto racionální jednání bylo založeno na důvěře. Oběť měla věřit, že je možné se zachránit a že existují pravidla, kterými když se bude řídit, tak se zachrání. Úkolem dozorců bylo přesvědčit Židy, že se jejich chování odrazí na výsledném chování dozorců k nim samotným. „*Jinými slovy, oběti si musely*

¹⁰⁰ Tamtéž, str. 48.

¹⁰¹ Tamtéž, str. 186.

¹⁰² Tamtéž, str. 187.

*myslet, že na jejich chování záleží a že svůj osud mohou alespoň částečně ovlivnit tím, co budou dělat.*¹⁰³ Právě o tomto fenoménu hovořila Arendtová, když poukazovala na to, že chování oběti nemělo žádný vliv na to, jestli přežije či ne. V koncentračním táboře nefungoval princip odměn a trestů, tábor byl místem, kde nefungoval žádný mechanismus, kterým by se vězni měli řídit a mohli se na něj spolehnout. Cílem tábora bylo ukázat, že klasický situační mechanismus zde nemá uplatnění. Neplatily vůbec žádné zásady a tím se nacistům podařilo okrást bytosti o jejich lidskost, právě onou hrou, která vyústila v to, že oběti chtěli zemřít a považovali to za nejlepší možné řešení. Život jako takový ztratil hodnotu. Snyder ve své knize také rozbírá problém hladomoru, který promítl do chování uvězněných jedinců. Arendtová chápe kolektivizační hladomor jako počátek morální izolace, protože v té chvíli lidé zjistili, že jsou proti mocnému modernímu státu bezbranní.¹⁰⁴

Nacistická ideologie usilovala i o „*překlasifikování*“, což v praxi znamenalo, že člověk se měl zasloužit o to, aby byl přeřazen do lepší kategorie.¹⁰⁵ Tento způsob kategorizování způsobil, že toto jednání bylo samotnými oběťmi přijato. Tento proces umožnil, že se i Židé mezi sebou začali hodnotit a rozhodovat kdo z nich má větší právo na život. „*Přejetí privilegovaných kategorií bylo morálně ničivé z důvodu toho, že každý, kdo pro svůj případ žádal „výjimku“, dával implicitně najevo, že pravidlo uznává.*“¹⁰⁶ O tomto fenoménu hovoří i dr. Viktor Frankl, jehož osobní zkušenost je důkazem, že tento proces klasifikace v táborech smrti skutečně fungoval.

Představitel maďarských Židů Kastner, který vyjednával s Němci při deportacích Židů do vyhlazovacích táborů o záchraně „*prominentních Židů*“, byl na své činy hrdý. Neuvědomoval si stejně tak jako mnoho dalších dopady, které toto zachránění mělo. Kategorii „*prominentních Židů*“ zavedli nacisté v roce 1942 s ideologií, že tento Žid má větší právo na život nežli ten „*obyčejný*“.¹⁰⁷ V běžné praxi toto kategorizování vypadalo tak, že někteří nežidovští obyvatelé se zaručovali za konkrétního Žida, což bylo velice časté v případech Židů, kteří bojovali v první světové válce. Na německé úřady běžně

¹⁰³ BAUMAN, Zygmunt. *Modernita a holocaust*. 2.vyd. Přeložila Jana OGROCKÁ. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010. Post (Sociologická nakladatelství), str. 188.

¹⁰⁴ SNYDER, Timothy. *Krvavé země: Evropa mezi Hitlerem a Stalinem*. Praha: Paseka, 2013, str. 381.

¹⁰⁵ Tamtéž, str. 188.

¹⁰⁶ Tamtéž, str. 189.

¹⁰⁷ ARENDTOVÁ, Hannah. *Eichmann v Jeruzalémě: zpráva o banalitě zla*. Praha: Mladá fronta, 1995. Souvislosti (Mladá fronta), str. 178.

chodili dopisy od duchovních se žádostí a nabídkou zaručení se za Žida – křesťana. Aniž by si to uvědomovali, právě těmito činy podporovali a přijali protižidovskou legislativu. Těmito činy se naplňoval princip, který říká, že člověk musí být Židem zvláštního druhu. V západní okupované Evropě bylo nejčastější rozdělování Židů podle „*usazených*“ a „*přistěhovaných*“. Předseda židovské rady v Holandsku David Cohen po odvysílání televize BBC o vyvražďování Židů v Polsku neskrytě prohlásil, že toto vyvražďování nemá žádné souvislosti s životem holandských Židů.¹⁰⁸

„Tento samolibý názor nebyl pouze výsledkem fantastického, vybájeného pojetí světa, které má pro své vyznavače potenciálně sebevražedné důsledky. Světové názory mají tendenci určovat jednání, a chování organizovaných židovských komunit, přesvědčených o své vlastní nadřazenosti, významně snižovalo naději na sjednocenou židovskou reakci proti nacistické politice a napomáhalo „destrukci po etapách“.“¹⁰⁹

Například ve Francii byli přistěhovalečtí Židé bráni jako zátěž. Hlavním cílem bylo zaručit existenci francouzského judaismu. V této části práce jsem se snažila ukázat úhly pohledu na spolupráci židovských elit s nacisty a byrokratický systém, který mnohé ovlivňoval. Můžeme si klást otázku, zda spolupráce židovských elit nebyla z jejich strany pouze racionálním krokem, který vedl k záchraně vlastního života.

¹⁰⁸ Srov. BAUMAN, Zygmunt. *Modernita a holocaust*. 2.vyd. Přeložila Jana OGROCKÁ. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010. Post (Sociologická nakladatelství), str. 191.

¹⁰⁹ Tamtéž, str. 192.

3.1.2. Nelidskost

V této kapitole se zaměřím na paradox lidskosti a nelidskosti. Touto kapitolou bych ráda poukázala, jaké důvody vedou člověka ke konání nemorálních činů. Nic není člověku víc podobno nežli druhý člověk. Stejně tak, jako je člověk spjat s druhým člověkem, tak i lidskost a nelidskost nejsou oddělitelné a i přesto, že nelidskost není typickou vlastností člověka, musí být uznána za určitý způsob lidství. Paradoxně je nelidskost znakem svobody člověka, protože určitý typ lidství si člověk volí svobodně. Pro Arendtovou představuje svoboda zcela nezbytnou podmínku pro existenci politiky a je vrcholem lidské dovednosti jednat. „*Jednání je činností ryze lidskou, na světě není jiná bytost, která by byla schopna jednat. Jednání je činností ryze lidskou*“.¹¹⁰ Pokládáme si otázku, jak je vůbec možné, že dojde k hrůznému chování? Není potřeba, aby se člověk lidství zbavil, koná-li takové činy? I přes všechny tyto otázky neexistuje ve společnosti objektivní rys. Někteří považují za lidské to, co ostatní odsuzují a co je pohoršuje. V nacistickém Německu byly považovány nelidské činy za zcela legitimní, a proto se mnoho nacistických zločinců nepovažovalo za vinné. Volba lidskosti, jako taková je vždy subjektivní, nikdy neměla objektivní hodnotu normy. Nejenže to, co považujeme za nelidské, mohou druzí považovat za lidské, nýbrž jedním z nejzvláštnějších paradoxů je, že lze být nelidský, aniž bychom ztratili cokoli ze své lidskosti.¹¹¹

Jeden a ten samý člověk může páchat zločiny a zároveň se v jiném ohledu chovat velice empaticky. Stejně tak velitelé nacistických, koncentračních táborů dávali každý den příkazy k vraždění tisíců lidí, ale zároveň byli chápajícími a milujícími manžely pro své ženy. Nelidskost se tedy nenalézá mimo lidství, je pouze jedním ze způsobů projevu lidství. Pramenem nelidskosti je nemožnost rozpoznání bližního svého ve druhém člověku. Zlo tkví v tom přiznat druhému člověku jen tolik lidství, aby cítil, že mu ho vlastně nepřiznáváme. Hannah Arendtová říká, že západní tradice mylně předpokládá, že zlo vychází ze sobectví. Nicolas Grimaldi říká, že nelidskost vychází především z nepotlačitelného pokušení dát průchod absolutní moci, kterou pachatelé mohou získat nad oběťmi.

¹¹⁰ ARENDTOVÁ, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. Praha: Oikymen, 1996, str. 27.

¹¹¹ GRIMALDI, Nicolas. *Nelidskost*. Praha: Academia, 2013. Galileo, str. 7.

Podle Arendtové podstata zla tkví v tom učinit lidi zbytečnými jako lidské bytosti. Celý systém koncentračních táborů byl navržen tak, aby přesvědčil vězně, že jsou zbyteční ještě předtím, než byli zavražděni. V koncentračních táborech se totiž lidé učili, že trest nesouvisí se zločinem a že práce nepřináší žádné výsledky. Koncentrační tábor byl místem, kde byla jakákoli činnost či náznak lidskosti z pohledu nacistů nesmyslná.

Dr. Viktor Frankl, uznávaný rakouský psychiatr, přežil několik koncentračních táborů a po návratu z nich sepsal jednu z nejdůležitějších knih v oblasti psychologie s názvem *A přesto říci životu ano*. V této knize popisuje, jak se odrážel každodenní život v duši průměrného vězně. Frankl hovoří o poměrech mezi vězni, které v některých případech vedly k udávání a okrádání se navzájem. V nepředstavitelných podmínkách přežil jen ten, kdo měl skutečnou vůli žít. Frankl demonstruje rozdíly mezi „obyčejnými“ a „prominentními“ tzv. „kápo“ vězni.

„Psychologicky a charakterologicky musíme tyto „káповské“ typy daleko spíše posuzovat jako esesmany, popřípadě jako vězeňskou stráž“. ¹¹² O těchto „káповských typech“ se Frankl vyjadřuje sice jako o lidských bytostech, které ale kolaborovali s esesmany a mnohdy mučili ostatní vězně více než samotné SS. Za „kápa“ byli vybíráni vězni, kteří tohoto chování byli schopni. Frankl popisuje psychologický aspekt selekce, kdy každý z vězňů vynaložil nejvyšší úsilí, aby se transportu, který obvykle vedl rovnou do plynu, vyhnul. Každý vězeň si uvědomoval, že místo něj šel do transportu někdo jiný. Do transportu místo něj nastoupí jiné číslo. V táboře lidé ztratili jméno, povolání, společenský status a stali se pouze čísly. „Káповé“ představovali jakýsi druh negativního výběru: na toto místo se hodila jen ta nejbrutálnější individua.¹¹³ Autor přežil díky shodě šťastných náhod nebo Božímu zázraku, přesto s čistým svědomím prohlašuje, že ti „nejlepší se z tábora nevrátili“. ¹¹⁴ Viktor Frankl uvádí, že na světě existují pouze dvě lidské „rasy“ a to rasa „slušných“ a „neslušných“ lidí. Musíme se vyrovnat s tím, že slušní lidé jsou, byli a budou nejspíše vždy v menšině, ale skutečný problém nastává, dostane-li se k uchopení politické moci „rasa“ neslušných lidí. Viktor Frankl zásadně odmítá existenci kolektivní viny a je přesvědčen, že vina člověka je vždy pouze osobní. „*Jsem vždy vinen, tím co jsem spáchal, nebo snad*

¹¹² FRANKL, Viktor Emil. *A přesto říci životu ano: psycholog prožívá koncentrační tábor*. 4. vydání. V Kostelním Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2016. Osudy (Karmelitánské nakladatelství), str. 13.

¹¹³ Tamtéž, str. 15.

¹¹⁴ Tamtéž, str. 15.

opomenul udělat“.¹¹⁵ Frankl ve své knize apeluje na existenci lidskosti, i přes veškerá zla, kterých se lidské bytosti dopouštějí. Poukazuje na fakt, že i mezi samotnými oběťmi se našly výjimky, které podlely mocenskému režimu. Tábor byl místem, kde se nesmyslnost rodila každý den. Pokud je tedy pravda, že s konečnou fází totality přichází také absolutní zlo, absolutní ve vztahu k lidským podnětům, pak je také pravda, že bez totality bychom nikdy nepoznali skutečnou povahu radikálního zla.¹¹⁶ Abychom se mohli identifikovat a pochopit oběti, je zapotřebí chápat jejich životy nikoli se smrtí. Morální výzvou je pochopit motivy pachatele, protože morální ohrožení nespočívá v tom, že by se člověk mohl stát obětí, ale naopak pachatelem. Podle Snydera nesmíme přijmout teorii, že nacističtí zločinci přesahují veškeré chápání. Tuto teorii zastával například československý prezident Edvard Beneš, který obhajoval pomstu na Němcích jako takových, což vedlo k tomu, že ti, kteří předtím jiné označovali za podlidi, se jimi sami stali. Upírat lidské bytosti její právo na lidství je eticky nemožné.¹¹⁷ Pokládat druhé lidské bytosti za nelidské znamená přijmout smýšlení nacistů. Naším úkolem je snažit se o porozumění, protože kdybychom přijali tvrzení, že existují lidé, kterým porozumět nemůžeme, zřekli bychom se tím historie. Paul Ricoeur říká, že bychom se stále měli pokoušet rekonstruovat historii a snažit se odpovědět na otázky spojené s Osvětímí. Nesmíme dopustit, aby mrtví umírali podruhé, musíme splatit dluh.¹¹⁸

¹¹⁵ Tamtéž, str. 169.

¹¹⁶ Srov. Hannah Arendtová. Directed by Margarethe von Trotta, Německo/Izrael/Lucembursko/Francie, 2012.

¹¹⁷ SNYDER, Timothy. *Krvavé země: Evropa mezi Hitlerem a Stalinem*. Praha: Paseka, 2013, str. 382.

¹¹⁸ RICOEUR, Paul a Miloš REJCHTR. *Život, pravda, symbol*. 2. upr. vyd. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1993. Oikúmene, str. 24.

3.1.3. Iracionalita zla

Ačkoli je nelidskost banální, pokaždé nám připadá jako by byla nepředstavitelná. Jsou to právě války, které umožňují příležitosti k nelidskému chování, protože zajišťují beztrestnost, díky které se stáváme sami sebou. „*Jestliže může být pouze člověk nelidský, je to možná proto, že jen on je schopen zakoušet jako jedinec oddělený od svého druhu.*“¹¹⁹ První iracionalita lidskosti se může zdát jakoby ke své existenci nepotřebovala příčinu. Jako by jí nebylo možno vysvětlit ani odůvodnit. Plynové komory, vraždění lidských bytostí je něco tak nepředstavitelného, že si to člověk neuměl představit. Sv. Augustin ve svém díle *O obci boží (De civitate Dei)* uvádí, že zlo nemůže být stvořenou substancí, protože Bůh je autorem všeho vesmíru, jinak by to totiž znamenalo, že ji Bůh stvořil, což Augustin naprosto odmítá. Augustin nahlíží na zlo jako na nedostatek dobra, jako na špatnou funkci něčeho, co je samo o sobě dobré. Jako příklad si můžeme uvést nemoc, která je ve skutečnosti fyzický nedostatek dobrého zdraví, nebo jako když slepota jmenuje oční vadu a naznačuje tím, že k přirozenosti očí patří zrak nebo jako když se hluchotě říká vada uší a tak se naznačuje, že k jejich přirozenosti náleží sluch.¹²⁰ Ústředním motivem Augustinovy myšlenky je dobrota celého stvoření a zlo je podle něj tedy pouhou „*privaci*“. Bůh je sám o sobě dokonalý, ale jeho stvořená jsoucna mohou být zničená či znehodnocená, což Augustin zdůvodňuje svobodnou vůlí. Bůh dal svým stvořeným jsoucnům možnost volby, která souvisí s možností uskutečňování zla. Jsoucna, která Bůh stvořil, jsou dobrá, protože byla stvořeny jím, ale díky tomu, že nebyla učiněna z něho, ale z ničeho, nemohou být nezměnitelná. Augustin předkládá víru v padlé anděly a v padlého člověka v následku toho, že Bůh předem viděl pád lidstva již od samého počátku světa a plánoval jeho vykoupení skrze Krista. Augustin chápal padlé anděly jako ty, které k tomu Bůh sám předurčil a co se týká člověka, vidí ho skrze Adama ve stavu viny a Božího odsouzení. Ke zlu a jeho příčině se Augustin vyjádřil takto: „*Tedy ať působící příčinu zlé vůle nikdo nehledá, z ní totiž nic nepochází, naopak ona sama schází, neboť ani ta zlá vůle není výslednicí ale odpadlicí*“.¹²¹ Ten, kdo odpadne od víry v Boha, začíná mít zlou vůli. Augustin hovoří o příčině bídy zlých andělů, kterou spatřuje v jejich pýše.

¹¹⁹ GRIMALDI, Nicolas. *Nelidskost*. Praha: Academia, 2013. Galileo, str. 31.

¹²⁰ AUGUSTIN. *O boží obci knih XXII*. Přeložil Julie NOVÁKOVÁ. Praha: Karolinum, 2007, str. 390.

¹²¹ Tamtéž, str. 396.

„Počátkem všeho hříchu je pýcha“.¹²² Prvním kazem bylo, že zlí andělé dali přednost sobě před Bohem, což se stalo první vadou té přirozenosti, která byla stvořena tak, že ani není svrchovaná a že přece k dosažení blaženosti může požívatí toho, který svrchovaně jest, a že odvrátí-li se od něho, sice nepřestane býti, ale přesto je čímsi méně a stane se tudíž nešťastnou.¹²³ Sama zlá vůle koná špatný skutek, tudíž je špatná vůle působící příčinou špatného skutku, kdežto působící příčinou zlé vůle není nic. První zlou vůlí není ta, kterou způsobila zlá vůle, ale první je ta, kterou nezpůsobila žádnou. Augustin ve svém dílu uvádí příklad, kdy dva lidé stejného duševního a fyzického rozpoložení spatří krásu jediného těla a při tomto spatření jeden z nich zatouží po nedovoleném požitku a druhý setrvá v cudné vůli. Kde tedy vidíme příčinu toho, že v jednom nastane zlá vůle a v druhém nikoli? Tělesná krása nebyla příčinou, protože tu viděli díky zraku oba stejně. Můžeme říci, že jednoho ponoukal k činu zlý duch? Ptáme se tedy, která věc v něm způsobila souhlas ke zlé vůli? Jak je možné, že jsou-li dva vystaveni stejnému pokušení, jeden podlehne a druhý odolá? Augustin říká, že je pouze jedna možnost a to zapojení vlastní vůle. Předtím, než jeden z nich učinil špatnou vůli, byl dobrým, onu zlou vůli si způsobil sám. Ptáme-li se proč si ji způsobil, odpovédí je, že zlá vůle si bere počátek z toho, co je přirozeností učiněnou z ničeho. Jsou-li tedy lidé omezeni ve své dokonalosti, pak i když mají svobodu ke konání hříchu, hřešit nemusí. Pokud ano, znamenalo by to, že na svém počátku nemohli být dokonalí. Alvin Platinga ve své knize *Bůh, svoboda a zlo* říká, že pro Boha je logicky nemožné, aby lidé konali pouze dobro, protože by toto jednání bylo v rozporu s jejich svobodou. Je velmi obtížné vyřadit Boha ze zodpovědnosti za zlo, jelikož stvořil bytosti, které nejsou dokonalými. Za hlavní aspekty, které nám pomohou alespoň částečně chápat tuto problematiku, můžeme považovat *lásku a svobodu*. Svoboda je predispozicí k uskutečnění lásky mezi člověkem a Bohem. Opravdová láska vzniká svobodným a vzájemným odevzdáním se druhému, k čemuž je nezbytná svoboda. Svoboda je prostředkem, který nám dává možnost výběru mezi Boží láskou či zlem. Otázkou zůstává, zda skutečně svobodnou vůli máme, když vše, co existuje, závisí na Bohu, který by tím pádem musel být příčinou svobodného lidského jednání.¹²⁴ Augustin poukazuje na nezapříčiněnost zla, o které Grimaldi hovoří ve své knize.

¹²² Tamtéž, str. 397.

¹²³ Tamtéž, str. 394.

¹²⁴ COLE, P. *Filozofie náboženství*. Praha: Portál, 2003, str. 89.

Nejen, že bychom těžce hledali příčiny zla, ale také nevěříme, že by zlo dosáhlo takových rozměrů, které by překročily naši lidskou zkušenost.

Sama Arendtová a její manžel zprvu odmítli uvěřit zprávám o továrnách na smrt. *„Nejdříve jsme to nevěřili, ačkoli jsme oba s manželem měli za to, že ti vrahouni jsou schopni všeho. Nevěřili jsme tomu ale proto, že to odporovalo jakékoli vojenské nutnosti nebo potřebě. Manžel se kdysi zabýval jako historik vojenskými otázkami a v oboru se vyznal a ten mi řekl: „Nevěř těm řečem, tak daleko by nezašli! Proč by nemohli? Protože to bylo lidsky nemožné. Jenže právě! Lidské kategorie nelze nijak aplikovat na nelidskost.“*¹²⁵ Jednou z vlastností nelidskosti je, že může být nepravděpodobná stejně tak jako pravdivá. Bytostné zlo je pravděpodobně příčinou těch nejhorších činů, aniž by bylo důsledkem čehokoli. Jako by zlo bylo svou vlastní příčinou, jako by bylo pouhý fakt, že je zlem důvodem jeho vlastní existence. V této souvislosti můžeme použít pojem *nihilistická závratnost absolutního zla.*¹²⁶

Tento pojem můžeme vysvětlit jako prostředek vedoucí k týrání a ponižování lidí, které dává průchod absolutní moci, kterou jsme nad svými oběťmi získali. Protože nedokážeme vytvořit spíše něco, než nic, udělají aspoň nic. *„Můžeme tedy říci, že nelidskost je způsobena jeho bezdůvodností.“*¹²⁷ Právě tato nesmyslnost dává příčinu tomu, že je nelidský. Jiné podmínky nejsou pouze ty, že zlo je zlem. *„Genocida Židů je nepředstavitelná právě kvůli té klidné racionalizaci absolutní iracionality.“*¹²⁸ Jeden z přeživších vězňů z Treblinky Franz Stangl se vrátil ve svých vzpomínkách na transport do koncentračního tábora. *„Vlak se zastavil vedle jatek, a když dobytek v ohradách uslyšel zvuk vlaku, rozběhl se až k ohradě a koukal na nás. Byl blízko mého okna, namačkaný na sebe, koukal na mě skrze ohradu. A já si tehdy pomyslel: Koukni se, nepřipomíná ti to Polsko? Tak se dívají ti lidé, důvěřivě těsně předtím než vešli do bunkrů. Bunkry byly plynové komory. Nemohl by však vidět v pohledu těch dobytčat podobnou důvěřivost jako v pohledu vězňů, pokud by pro něj nepromítal to, co on věděl,*

¹²⁵ DIMSDALE, Joel E. *Anatomie zla: Tajemství nacistických válečných zločinců*. Přeložil Václav Petr. V Praze: Stanislav Juháněk – Triton, 2016, str. 187 „Les techniques de la science sociale et l'étude des camps de concentration, *JewishSocialStudies*, 12/1, NY, 1950, str. 845.

¹²⁶ GRIMALDI, Nicolas. *Nelidskost*. Praha: Academia, 2013. Galileo, str. 32.

¹²⁷ GRIMALDI, Nicolas. *Nelidskost*. Praha: Academia, 2013. Galileo, str. 36.

¹²⁸ Tamtéž, str. 36.

ale oni ne.¹²⁹ Mezi zvířaty, stejně, tak jako mezi lidmi důvěra přirozeně vyvolává důvěru podobnou. Každý pohled vychází zevnitř, ale zkoumá vnějšek a tím vyjadřuje jakési odloučení od samoty a zároveň očekávání jakési solidarity. Protože ten, kdo mě vidí, je jako já, to znamená je oddělen do toho co vidí a tedy také posunut ze světa do skrytosti svého nesdělitelného nitra. Právě toto sdílení osamělosti může prostřednictvím pouhých pohledů a to i mezi zvířaty a lidmi člověka dojímat. Stangl cítil toto spojení, které je sdílené mezi všemi živými bytostmi. Hannah Arendtová měla pravdu, když popisem koncentračního světa jako by „*sestavovala seznam jevů, které se vymykají obecné představě, jakou si děláme o člověku.*“¹³⁰ Což je důvod proč je nelidství nesmyslné, stejně tak jako působí jedinec vymaněný z univerzálního zákona. Základní otázka zní, jak lidé mohli jednat s lidmi jako by lidmi nebyli?¹³¹ Arendtová předložila podle Timothyho Snydera stále platný portrét moderního člověka, jehož ničí masová společnost a pak z něj totalitní režimy, které jsou schopné spojit radost a pokrok se smrtí, vytvoří zbytečného jedince. „*Autorčino zobrazení vražedné epochy trvá, neboť lidé (oběti a pachatelé) postupně přicházejí o lidskost, nejprve v anonymitě masové společnosti, poté v koncentračním táboře.*“¹³² Arendtová se zaměřuje na proces odlidštění uvnitř moderní společnosti, naopak Osvětim použila jako příklad postupného společenského odcizování vrcholícího smrtí. Podle Arendtové bylo nacistické a stejně tak i sovětské vraždění dokladem hlubší disfunkce moderní společnosti.

¹²⁹ Tamtéž, str. 37.

¹³⁰ DIMSDALE, Joel E. *Anatomie zla: Tajemství nacistických válečných zločinců*. Přeložil Václav Petr. V Praze: Stanislav Juháněk – Triton, 2016. ISBN 978-80-7553-120-9, str. 187 Les techniques de la science sociale et l'étude des camps de concentration, *JewishSocialStudies*, 12/1, NY, 1950, str. 858.

¹³¹ GRIMALDI, Nicolas. *Nelidskost*. Praha: Academia, 2013. Galileo, str. 37.

¹³² SNYDER, Timothy. *Krvavé země: Evropa mezi Hitlerem a Stalinem*. Praha: Paseka, 2013, str. 365.

3.2. Karl Jaspers

Karl Jaspers byl německý filosof a jeden z významných představitelů existencialismu. S Hannah Arendtovou je pojilo blízké přátelství. V roce 1946 Karl Jaspers vydává knihu „*Otázky viny*“, kde se zabývá morální stránkou válečného konfliktu a zároveň postavením národa v něm.

3.2.1. Otázka viny

Jaspersova kniha *Otázka viny* vznikla z jeho univerzitních přednášek. Již čtvrtý den po osvobození Německa se Jaspers spoluúčastnil procesu obnovy univerzity v Heidelbergu. Zastával názor, že navrácení svobod do univerzitního prostředí pomůže i k obnově samotné země. Jaspers použil termín „*reálná bída doby*“, o kterém Němcům psal: „*My, kteří jsme přežili, jsme smrt nehledali. Nebyli jsme jako naši židovští přátelé odvezeni, nešli jsme do ulic a nekřičeli jsme, dokud by nás nezničili. S nejistým, ale také pochopitelným důvodem jsme dali přednost tomu, že naše smrt by ničemu nepomohla. Že žijeme, je naše vina. Před Bohem víme, co nás hluboce ponižuje. Tak kde je princip špatný, nemůže být dobrý ani výsledek, jakkoli to tak na první pohled třeba i může vypadat....*“¹³³

V této době se Jaspers začal intenzivně zajímat o totalitarismus. V roce 1949 vydal Jaspers dílo s názvem „*O původu a cíli dějin*“, v němž usiluje o vysvětlení vlastního vnějšího politického názoru, protože říká, že žádná filosofie ani metafyzika není bez politických důsledků. Jaspers hlavní myšlenku knihy shrnuje takto: „*Neexistuje žádný přírodní zákon a žádný zákon dějin, který by určoval chod věci vcelku. To, v čem spočívá budoucnost, je zodpovědnost rozhodování a činy lidí, vlastně každého jednotlivce z miliard lidí. Záleží na každém. Ten se svým způsobem života, svými malými každodenními činy, svými velkými rozhodnutími sám stává důkazem toho, co je možné. Svou přítomnou skutečností působí každý nepozorovaně na budoucnost. A přitom se může cítit právě tak nedůležitým, jako je tomu při hlasování mezi miliony hlasů.*“¹³⁴

¹³³ JASPERS, Karl. *Šifry transcendence*. Praha. Vyšehrad, 2000, str. 12.

¹³⁴ Tamtéž, str. 13.

Téměř celý svět viní Německo a vznáší na něj žalobu. Ti, kdo vyžadují trest, nejsou jen vítězové, ale i němečtí emigranti. Vždy se najdou lidé, kteří si vinu připustí, ale také lidé, kteří utíkají před svou vlastní vinou a je pro ně o mnoho jednodušší hledat vinu u druhých lidí. Lidé po válce žili v Německu v bídě, v tak velké bídě, že jejich celodenní myšlenky mířily především k tomu jak obstarají dostatek jídla, práci a teplo. Nechtějí poslouchat nic o vině a dějiny jakoby se jich ani nedotýkaly. Usilovali jen o to přestat trpět, nestáli o přemýšlení. Ale i ten, kdo se ocitne v krajní situaci, zatouží po klidné pravdě. Právě v dobách nouze máme nutkání očistit svou duši a myslet v pravdě a spravedlnosti především proto, abychom mohli uchopit život z ryzího zdroje tváří v tvář nicotě.¹³⁵

To, co Němce a všechny národy přítomné ve válce zavazuje k položení otázky viny je lidská důstojnost. Jaspers říká, že to, jak svět pohlíží na Němce, by jim nemělo být lhostejné, protože patří k lidstvu. Jsme nejdříve lidmi a až potom Němci. Naše životy budou obsahovat důstojnost jen tehdy, budeme-li k sobě samým opravdoví. To, jak si na tyto otázky odpovíme, ovlivní naše budoucí životy pro nás samé. Jaspers to nazval „otázkou německé duše“. Zodpovězením této otázky můžeme dosáhnout vnitřního obratu.

Jaspers říká, aby byly pojmy pravdivé je zapotřebí je rozlišovat. Jaspers nejprve pracuje se schématickým rozvržením a poté za jeho pomoci se snaží objasnit německou situaci. *„Bezprostřednost je jistě pravou skutečností, je přítomností naší duše. Ale city tu prostě nejsou jako vitální danosti: zprostředkuje je naše vnitřní jednání, naše myšlení, naše vědění. Prohlubují a zjasňují se tím, jak myslíme. Teprve když si nějakou věc všestranně promyslíme a zpřítomníme, stále doprovázeni, vedeni a vyrušováni city, dospíváme k opravdovému citu, z něhož pak můžeme spolehlivě žít.“*¹³⁶

¹³⁵ Srov. JASPERS, Karl. *Otázka viny: příspěvek k německé otázce*. 2. vyd. Přeložil Jiří NAVRÁTIL. Praha: Mladá fronta, 1991. Váhy (Mladá fronta), str. 1.

¹³⁶ Tamtéž, str. 2.

3.2.2. Čtyři pojmy viny

Jaspers uvádí, že rozlišováním mezi různými druhy viny nás může ochránit před pouhou lehkomyšlnou konverzací o vině. Touto konverzací se dopouštíme toho, že vinu hodnotíme v pouze v jedné rovině jako špatní soudci. Každý pojem viny ukazuje skutečnosti, ze kterých vyplývají důsledky i pro druhé sféry pojmů viny. Morální poklesky jsou základem poměrů, z nichž teprve vyrůstá vina a zločin. Do morální oblasti můžeme zařadit také význam moci v lidské koexistenci. Osudem každého člověka je být součástí mocenských poměrů, ve kterých žije. Toto Jaspers označuje za nevyhnutelnou vinu všech, vinu člověčenství. Může dojít i ke kombinaci morální a politické viny, ke které dochází v důsledku zanedbání spolupráce na složení mocenských poměrů. Z politické viny se stává vina morální ve chvíli, kdy je samotnou mocí zničen smysl moci. Ve chvíli, kdy moc sama sebe neomezuje, dochází k násilí a teroru, který je zakončen zničením života a duše.¹³⁷

1. Kriminální vina

Zločiny spočívají v činech, které je možno dokázat a které jasně porušují zákony. Tyto činy vyřizuje soud, který dle formálního postupu zjistí skutkovou podstatu činu a uplatní na ni zákony.

2. Politická vina

Spočívá v činech státníků a v příslušnosti k určitému státu, v jejímž důsledku musím nést následky svých činů tohoto státu, jehož moci jsem podřízen a jehož zákony a řád umožňuje můj život. Všichni občasné jsou odpovědni za to, jakou mají vládu.

3. Morální vina

Za činy, kterých se přece vždy dopouštím jako určitý jedinec, jsem zodpovědný morálně, a to za všechny své činy i za politické a vojenské činy, které vykonávám. Nikdy prostě neplatí „*Rozkaz je rozkaz*“.¹³⁸ Zločin zůstane vždy zločinem i přesto, že byl vykonán v důsledku rozkazu. „*Zločin je vždy podřízen morálním kritériím. Instancí*

¹³⁷ Srov. Tamtéž, str. 9.

¹³⁸ JASPERS, Karl. *Otázka viny: příspěvek k německé otázce*. 2. vyd. Přeložil Jiří NAVRÁTIL. Praha: Mladá fronta, 1991. Váhy (Mladá fronta). ISBN 80-204-0244-6, str. 6.

*je vlastní svědomí a komunikace s přítelem a bližním, s milujícím člověkem, který má vždy zájem o mou duši.*¹³⁹

4. Metafyzická vina

Zločiny, které se dějí v přítomnosti člověka s jeho vědomím, ho staví do role spoluzodpovědného. Znamená to tedy, že jestli jsem neudělal všechno, co bych mohl, abych jim zabránil, jsem spoluviník. Přihlížel-li člověk vraždění druhých lidí a neučinil kroky proti a ani se nepokusil nasadit svůj život, trpí vinou, kterou nelze politicky, právně ani morálně vyjádřit. Toto rozlišení čtyř pojmů vin pomáhá vysvětlit smysl výčitek. Politická vina znamená odpovědnost občanů státu za následky jednání svého státu, ovšem musíme si uvědomit, že člověk není zodpovědný jako jednotlivec za činy vykonané jménem státu. O zločinu může rozhodovat soudce a o politické odpovědnosti vítěz. O morální vině můžeme mluvit jen v milujícím boji lidí navzájem solidárních. Metafyzickou vinu není možné osobně sdělit.¹⁴⁰

3.3.3. Důsledky viny

*„Vina má důsledky navenek pro lidský život, ať už to postižený chápe nebo ne, a má i důsledky vnitřní povahy pro vědomí vlastního já, jestliže svou vinu nahlížím.“*¹⁴¹ Zločin jde ruku v ruce s trestem. Je důležité, aby soud, soudce uznal pachatele vinného podle svobodné vůle svého rozhodnutí, aby pachatel neměl pocit, že je souzen a trestán právem. Za politické viny je potřeba zodpovídat a úspěšným výsledkem procesu je ideálně náprava. *„Je-li vina v souvislosti s událostmi, které byly rozhodnuty válkou, může být pro poražené důsledkem zničení, deportace, vyhlazení. Anebo, jestliže vítěz chce, může důsledky převést na určitou formu práva a tím i míry.“*¹⁴²

S morální vinou souvisí pokání a obroda, což jsou vnitřní procesy, které vedou ke skutečným důsledkům. V ohledu metafyzické viny můžeme mluvit o proměně vědomí vlastního Já před Bohem. Ona lidský pýcha tímto bude zlomena. Tato vnitřní proměna může vést k proměně a novému začátku vlastního života.

¹³⁹ Tamtéž, str. 7.

¹⁴⁰ Tamtéž, str. 7.

¹⁴¹ Tamtéž, str. 11.

¹⁴² Tamtéž, str. 11.

Jeden z důsledků viny je i výčitka. Když zažíváme výčitky zvenčí, tak tyto výčitky mají smysl pouze pokud se jedná o zločin nebo politickou vinu. Platí právně a politicky, nikoli morálně či metafyzicky. Slyší-li viník výčitky uvnitř, jedná se o jeho morální selhání. Primárně soudíme morálně pouze sebe. Soudíme-li morálně druhého člověka, tak jen ve vnitřní spojitosti, což podle Jasperse znamená, že člověk se musí cítit jako ten druhý.

Další otázkou zůstává, v jaké smyslu můžeme soudit kolektiv a v jakém jednotlivce. Volat k odpovědnosti všechny příslušníky jednoho státu za následky, které vznikly z jednání státu, má smysl. Zde mluvíme o kolektivní odpovědnosti, která má své meze. Obviňovat kolektiv nelze morálně ani metafyzicky. *„Je nesmyslné morálně obviňovat národ, jako celek. Morálně lze posuzovat pouze jednotlivce, nikoli kolektiv.“*¹⁴³ Existuje typologické pojetí, které nás nesmí svádět k tomu pocitu, že jsme poznali každého jedince. Národ nelze přetvořit v individuum. Posuzujeme-li v kategorii národa je to vždy nespravedlivé, protože by to předpokládalo nepravou substancializaci a následkem toho by bylo, že člověk jako jedinec by byl zbaven důstojnosti. Kolektivní vina národa tedy s výjimkou politické odpovědnosti existuje. Nemůže existovat ani jako kriminální vina, morální ani metafyzická. Označit za viníka kolektiv je omyl, ke kterému má pohodlné myšlení velmi blízko.

¹⁴³ Tamtéž, str.15.

4. Luciferův efekt

V této kapitole se zaměřím na zkoumání Stanfordského vězeňského experimentu, který se uskutečnil v srpnu 1971 ve sklepních prostorách univerzity. Impulsem k výzkumu byl vysokoškolský ročníkový projekt na téma psychologie uvěznění. Americký psycholog Phillip Zimbardo nazval knihu, v níž popisuje Stanfordský vězeňský pokus, *Luciferův efekt*. V této knize se Zimbardo pokouší vysvětlit základní otázku: „*Co dokáže člověka dostat na scestí?*“¹⁴⁴ Zimbardo se věnuje především změnám v charakteru člověka, ke kterým dochází v důsledku situačních vlivů. Zimbardo si nejdříve definoval zlo a jeho definice zní: „*Zlo představuje úmyslné chování, jehož cílem je ublížit, zneužít, ponížít, zbavit lidskosti či zničit ostatní nevinné lidi nebo pomocí úřední moci či systémových prostředků nabádat ostatní k těmto činům či jim je umožnit.*“¹⁴⁵ Jinými slovy je zlem to, že o zlu víme, ale víme také o jiných možnostech chování a přesto se zachováme špatně. Autor si pokládá zásadní otázky jako: „*Co nutí člověka k určitému chování? Co určuje lidské myšlenky a následné činy? Co rozhoduje o tom, že se někteří lidé chovají morálně a čestně a někteří konají špatné a nemorální činy?*“¹⁴⁶ Zimbardo později uvedl, že pokus měl dokázat jak systém či situace může přemoci osobnost. Tento experiment uvádím do této diplomové práce zcela záměrně, protože nepřímo potvrzuje analýzu Hannah Arendtové.

Zimbardo stejně tak jako Arendtová zastává tezi o bezmyšlenkovitosti a svými psychologickými experimenty tuto teorii potvrzuje. Každý člověk je schopen jednat bezmyšlenkovitě. Systém, situace či okolnosti nám mohou způsobit neschopnost kriticky myslet a tím odstranit sebereflexi, kterou bychom při konání těchto činů měli mít. V této kapitole budu celkem podrobně popisovat tento experiment, abychom si mohli alespoň částečně přiblížit procesy, které se dějí v totalitních režimech a mocenském prostředí. Zejména je tento experiment ukázkou, že procesy, které vedou člověka k páchání zla, stále přetrvávají. Viny, které jsou skryty v sociálních vztazích, jsou výzvou pro svědomí každého člověka. Z psychologických experimentů Philipa Zimbarda můžeme vidět systémově-situační síly, které nás mohou ke konání zla vést a

¹⁴⁴ ZIMBARDO, Philip G. *Luciferův efekt: Jak se z dobrých lidí stávají lidé zlí*. Praha: Academia, 2014. Společnost (Academia), str. 29.

¹⁴⁵ Tamtéž. str. 29.

¹⁴⁶ Tamtéž. str. 30.

jejichž přesah sahá až do křesťanské etiky. Působení sociálních sil může způsobit významnou transformaci charakteru člověka a vtáhnout ho tak do sítě koloběhu těchto vztahů. Zimbardo říká, že se těchto negativních situačních sil můžeme vyvarovat pouze tehdy, poznáme-li jejich potenciální moc.¹⁴⁷

Philip Zimbardo byl koordinátorem a zároveň účastníkem svého experimentu ve Stanfordu, kde vytvořil napodobeninu vězení v prostorách univerzity. Celý projekt započal inzerátem v novinách, kde katedra psychologie nabízela vysokoškolským studentům 15 dolarů na hodinu za účast v experimentu. Na experiment bylo vybráno celkem dvacet čtyři osob, které později byly rozděleny na dozorce a vězně. Účastníci byli vybráni na základě pohovoru, u kterého prokázali, že jsou duševně i fyzicky zdraví. Všichni účastníci byli studenti, pro které byl experiment zajímavou možností jak dosáhnout výdělku. Experiment započal tím, že účastníky přijela zatknout skutečná policie. Zimbardovi se povedlo, aby s nimi policie spolupracovala, protože jim přislíbil, že dohlídne na studentské protesty a bude se je snažit zmírnit. Studenti protestovali proti válce ve Vietnamu na kolejích a na univerzitě došlo ke konfliktům. Zimbardo spolupracoval na zklidnění celé situace právě s policií. Zimbardo šel za kapitánem policie a požádal o spolupráci při experimentu a zároveň oslovil televizní štáb, aby byl při zatýkání a vše se natočilo. Zimbardo využil televizního pokrytí k uskutečnění zatčení, policisté byli nadšení, že budou ve večerním vysílání, a na experimentu se tímto podíleli. Studenti samozřejmě věděli, že jde o začátek experimentu, ale to že budou skutečně zadrženi, nevěděli.

Jeden z postgraduálních studentů Craig Haney o zatčení prohlásil: „*V jistém smyslu je zatčení stejně jako všechno ostatní, co budou prožívat, spojení iluze a reality, hraní role a identity.*“¹⁴⁸ Experiment se řídil několika pravidly, která vězni museli dodržovat a za jejichž porušení následoval trest. Všechny zadržené dozorce odvedli se zavázanýma očima do malého vězení. Potom jim dali dozorce rozkaz, ať se vyslečou do naha a nechají na sebe aplikovat sprej proti vším. Zajímavým jevem bylo pozorovat, že někteří dozorce začali vtipkovat ohledně genitálií vězňů. Každý vězeň poté dostal svou uniformu, na které měl napsané identifikační číslo. Vězňům nebyly oholeny vlasy, ale dostali ženské nylonové punčochy, které vedly k pocitu ztráty individuality jedince.

¹⁴⁷ ZIMBARDO, Philip G. *Luciferův efekt: Jak se z dobrých lidí stávají lidé zlí*. Praha: Academia, 2014. Společnost (Academia), str. 263.

¹⁴⁸ Tamtéž, str. 62.

Punčochy měli sloužit i na posílení anonymity mezi vězni. Tento princip fungoval i v koncentračních táborech, kde lidé byli pro nacisty pouhými čísly. Každý vězeň dostal řetěz, který měl obvázaný na jednom z kotníků jako znak stálého vězení. Zimbardo vysvětlil, že když se vězni probudili ze spánku, zavádili chodidlem o řetěz a v tu chvíli si uvědomili, kde se nachází. Při prvním nástupu si vězni vyslechli rozkazy, které uvádím níže.

Zde je výčet předpisů:

1. Vězni musí být zticha během období odpočinku, po večeři, během jídla a kdykoli jsou mimo vězeňský dvůr.
2. Vězni musí jíst pouze v čase k tomu určeném.
3. Vězni se musí zúčastnit všech aktivit, jež se ve vězení odehrávají.
4. Vězni musí v celách stále udržovat pořádek. Postele musí být ustlány a osobní věci musí být udržovány v čistotě a v pořádku. Na podlaze nesmí být žádné nečistoty.
5. Vězni nesmí přesouvat, hyzdit či jinak poškozovat vězeňský majetek, jako například stěny vězení, stropy, okna, dveře, či s tímto majetkem neoprávněně manipulovat.
6. Vězni nesmí rozsvěcet či zhasínat světla.
7. Vězni musí jeden druhého oslovovat pouze číslem.
8. Vězni musí oslovovat dozorce vždy oslovením „pane dozorce“ a pro vrchního dozorce používat oslovení „pane vrchní dozorce“.
9. Vězni nikdy nesmí nazývat svůj stav jako „experiment“ nebo „simulaci“. Zůstávají ve výkonu tresu až do případného propuštění.
10. Vězni mají vyhrazeno pět minut na použití záchodu. Po stanoveném pobytu na záchodě nebude vězeň znovu vpuštěn na záchod po dobu jedné hodiny. Použití záchodů budou kontrolovat dozorcí.
11. Kouření je výsadou. Bude povoleno po jídle nebo podle pokynů dozorců. Vězni nikdy nesmí kouřit v celách. Porušení pravidel o kouření znamená pro daného vězně trvalý zákaz kouření.
12. Dostávat poštu je výsada. Všechna pošta bude prohlédnuta a cenzurována.

13. Návštěvy jsou výsadou. Vězni, kteří mají povolenou návštěvu, se s ní musí setkat u dveří do vězeňského dvora. Návštěvy budou kontrolovány dozorcí a dozorce má právo ukončit návštěvu kdykoli podle svého uvážení.
14. Všichni vězni v celách si musí stoupat, kdykoli do vězení přijde vrchní dozorce nebo ředitel či jakýkoli jiný návštěvník. Vězni pak musí vyčkat na příkaz, aby si mohli opět sednout nebo pokračovat v probíhající činnosti.
15. Vězni musí vždy poslechnout všechny příkazy vydané dozorcí. Příkaz dozorce je vždy nadřazen jakémukoli psanému předpisu. Příkazy ředitele věznice mají svrchovanou platnost.
16. Vězni jsou povinni oznámit jakékoli porušení předpisů dozorců.
17. Neuposlechnutí některého z uvedených předpisů bude trestáno.¹⁴⁹

Všechny tyto příkazy měly za úkol zbavit vězně vlastní důstojnosti a svobody. To, že se vězni museli navzájem oslovovat čísly, zapříčinilo ztrátu jejich osobnosti. Po udělení první výsady v podobě povolení napsat dopis rodině se jeden z vězňů podepsal namísto svým jménem vězeňským číslem. Tento akt byl jasným důkazem, že někteří vězni skutečně ztratili vlastní identitu. Mezi povinnostmi vězně také patřilo pravidelné rozpočítávání, které mělo za úkol, aby si vězni zvykli na identifikační čísla a aby byli všichni na svých místech při nástupu nové dozorčí směny. Úkolem dozorců bylo vězně psychicky ničit. V praxi to znamenalo, že zasmál-li se vězeň bylo to špatně a byl potrestán, nezasmál-li se výsledek byl stejný. Dozorcí vězňům zdůrazňovali, že jsou zavřeni, protože se nedokáží chovat správně na svobodě a že vězení slouží k tomu, aby je naučilo jak se správně chovat na svobodě. Vrchní dozorce prohlásil: „*Všichni jste z různých důvodů prokázali neschopnost žít v reálném světě.*“¹⁵⁰ Poté dozorcí vystavili vězně procesu přepočítávání. Nyní si téměř všichni vězni zvykli na to, že se stali číslem. Na tomto procesu přepočítávání bylo zřetelně vidět, jak dozorcí uplatňují svou moc nad vězni. Na začátku experimentu byly skupiny studentů zcela homogenní, ale časem se vžili do svých rolí natolik, že Zimbardo mohl pozorovat změnu charakterů studentů na dozorce a vězně. Druhý den se ve věznici objevily první náznaky rebelie, kterou rozpoutal vězeň číslo 8612. Konflikt vznikl z důvodu odmítání dozorcí. Vězeň s číslem 8612 si za tento čin vysloužil jít na samotku, kterou představovala uzavřená

¹⁴⁹ Tamtéž, str. 78.

¹⁵⁰ Tamtéž, str. 76.

zvětšená skříň, ve které byl vězeň zcela sám. Je důležité si uvědomit, že dozorcí neprošli žádným odborným školením, ale bylo jim pouze řečeno, že jejich úkolem je udržovat pořádek. Druhý den se vězni vzbouřili, servali si čísla a sundali si punčochu. Zamkli se do cel a začali nadávat dozorcům, kteří byli ze situace zmateni, a šli se poradit k Phillipovi Zimbardovi coby veliteli věznice. Zimbardo jim odpověděl, že je jejich úkolem udržovat ve věznici pořádek. Dozorcí se rozhodli, že potřebují posily, které by jim pomohly zvládnout situaci. Tehdy se situace změnila a dozorcí pochopili, že jsou vězni nebezpeční a dokonce došlo k fyzickému kontaktu. Dozorcí vtrhli do cel a vězně zpacifikovali. To byl ten moment, kdy se změnilo chování dozorců. Jeden z nich později uvedl: *„pojďme raději používat psychologické metody, než fyzické.“* Dozorcí tím vytvořili uměle nahodilé prostředí. Toto prostředí používali i nacističtí dozorcí v koncentračních táborech, vše co mělo dávat smysl v táborech, stejně tak jako ve vězení přestalo dávat smysl. Zimbardo jako velitel vězení ztratil soucit, který měl s vězni správně mít. Zimbardo sám uvedl, že se změnil již druhý den experimentu, stejně tak jako se změnilo chování zkoumaných. Třetí den proběhl v poklidu, ale čtvrtý den se do věznice dostavil kněz, skutečný kněz, kterého Zimbardo zavolal. Každý vězeň mluvil s knězem, který jim položil vždy stejnou otázku: *„proč jste zde?“* a vězni odpověděli tím, co jim bylo řečeno od policie při zatýkání. Buďto kvůli ozbrojené loupeži nebo dalším trestným činům a kněz se zeptal, co dělají vězňové proto, aby se z vězení dostali pryč. Kněz jim pověděl, že jsou studenti a že si mají vzít právníka a tím dodal celému experimentu na důležitosti.

On skutečně zařídil, že se vězni cítili být skutečnými vězni. Jeden vězeň číslo 981 se s knězem vidět nechtěl. Pátý den totiž nastala ve vězení pro tohoto vězně těžká situace, když porušil některá z pravidel a poté museli všichni vězni na nástupu nahlas křičet *„vězeň 981 je špatný vězeň a kvůli tomu, co udělal, mám nepořádek v cele pane dozorce“* a půl hodiny tuto větu museli vězni opakovaně křičet. Zimbardo této situaci mluvil, jakoby se odehrávala na nacistickém srazu. Vězni byli jako zombie, ztratili pojem o svobodě. Vězeň 981 se zhroutil, protože roztrhal polštář a dozorcí dali ostatním vězňům za úkol to uklidit. Mezitím vězeň 981 již nebyl ve vězení, ale slyšel co se tam děje. Vězeň 981 mluvil se Zimbardem, který ho měl v úmyslu propustit, což vězeň odmítl, chtěl totiž prokázat, že je dobrým vězněm. Poté přichází náhradník za vězně číslo 8612, který byl nakonec propuštěn. Tento nový vězeň s číslem 416 odmítal sníst večeři a řekl dozorcům *„nechci, aby mé chování dopadalo na ostatní, ale neudělám to,*

co po mě chcete a nesním to.“ Odkazoval se na Ghándího, ale ostatní mu řekli, že když tu klobásu nesní, bude v díře přes noc. Tady můžeme vidět jak dozorcí obrátili vězně proti sobě. Dozorcí vězňům nabídli, že vzdají-li se svých pokrývek, pustí vězně číslo 419 z díry. Toto rozhodnutí bylo pouze na vězních, kteří měli prokázat svůj soucit s vězněm v díře, ale neprokázali. Hlasovali a většina odhlasovala proti. V půlce pokusu se objevil sexuální podtext ze strany dozorců a to když nutili vězně předvádět pohlavní akt. Sexuální podtext se stal impulsem k uvolnění vulgárního chování dozorců. Toto všechno Zimbardo sledoval ze své pracovny a zrovna když probíhala toaleta o desáté hodině, tedy poslední možnost pro vězně si dojít na normální toaletu, přišla navštívit Zimbarda Christina Maslach. Dozorcí využili tuto poslední denní činnost k další degradaci vězňů a přes to, že toalety byly hned za rohem, tak vězňům nasadili na hlavy pytle, svlékli je do naha a jezdili s nimi výtahem a celý proces protahovali.

Christina Maslach je americká psycholožka a také manželka Philipa Zimbarda, která byla tohoto činu svědkem. Byla naprosto šokována a chtěla po Zimbardovi, aby experiment okamžitě ukončil. Maslach mu vytykala, že se během projektu sám změnil a že musí vidět, že se studenti trápí a sám tomu všemu velí. Zimbardo se v důsledku vedení věznice sám proměnil v dozorce. Situace ho stejně tak jak studenty ovládla. Zimbardo později uznal, že hlavní chybou bylo, že byl součástí experimentu a jako ředitel věznice byl zainteresovaný. Druhý den experiment ukončil. Pokus Philipa Zimbarda dokázal, jak rychle se lidé dokáží vžít do rolí a dělat věci, kterých by za normálního života nebyli schopni. Situace, systém a moc je změnil. Philip Zimbardo byl svědkem svého vlastního etického úpadku a změny své povahy. Philip Zimbardo propojuje situaci se systémem a říká, že v reálném životě je každá situace vytvořena a produkována širší mocí systému. Zimbardo hovoří o systému jako o souboru faktorů a organizací, které situacím dávají institucionální oporu a autoritu. Systém je určitým druhem moci, která nám umožňuje institucionalizovaný „*souhlas*“ k předem nastavenému společenskému chování. Důvodem úspěchu tohoto druhu moci je fakt, že systém není zpochybňován, protože většina ho považuje za správný.¹⁵¹ I přes velké snahy o porozumění a vysvětlení Zimbardovi jaksi stále uniká odpověď na otázku „*jak*“? Jak dojde k tomu, že člověk podlehne moci systému či jedná bezmyšlenkovitě?

¹⁵¹ ZIMBARDO, Philip G. *Luciferův efekt: Jak se z dobrých lidí stávají lidé zlí*. Praha: Academia, 2014. Společnost (Academia), str. 279.

4.1. Zlo v Abú Ghraib

Philip Zimbardo vyrůstal v americkém Bronxu, kde byl obklopen každodenním zlem. Zimbardo hovoří o tenké hranici mezi dobrem a zlem, protože někteří jeho přátelé z dětství skutečně skončili jako trestanci, ale zároveň říká, že díky pomoci se lidé ze zlé „strany“ mohou vrátit. Jako příklad používá obraz M.C. Eschera¹⁵². Když se na obraz zadíváme, vidíme zprvu anděly, ale poté i démony, což má být symbolem pro to, že na zemi existuje jak dobro tak i zlo. Podle Zimbarda je zlo i dobro přirozeností člověka. Oblíbeným andělem Boha byl anděl Lucifer, což můžeme přeložit jako „světlo“, který neuposlechl Boha. Toto neuposlechnutí Zimbardo nazývá tím nejzazším neuposlechnutím autority. Archanděl Michael byl poslán, aby Lucifera vyhodil s dalšími padlými anděly z nebe. Lucifer tedy sestoupí do pekel a stane se z něj Satan. Ve vesmíru se zrodí zlo. Tedy sám Bůh zapříčinil zrod zla v pekle. Tato proměna padlého anděla Lucifera v Satana nám podle Zimbarda ukazuje proměnu, která se děje v lidských bytostech. Z hodného, obyčejného člověka se může stát zločinec. Toto vedlo Zimbarda k definici, že *zlo je uplatnění moci. Za vším zlem stojí touha po moci.*¹⁵³

Během války v Iráku v roce 2003 se na povrch dostaly materiály, které obsahovaly záznamy o týrání vězňů americkými dozorci. Phillip Zimbardo nebyl šokován, protože ve svém Stanfordském experimentu toto chování již pozoroval. V Abú Ghraib byli vězni ponižováni jak psychicky tak fyzicky. Prezident George Bush na tyto zprávy reagoval, že dozorci byli pouze „*zkaženými jablky*“ a chyba v žádném případě není v systému. Zimbarda přiřadili jako jednoho ze soudních znalců k seržantovi Chipu Frederickovi, kterého měl možnost Zimbardo zkoumat a určit, zda je Frederick skutečně oním „*špatným jablkem*“. Ivan „Chip“ Friderick měl za úkol dohlížet na celé čtyři bloky včetně bloku 1A. Friderick měl tento úkol vykonat bez jakéhokoli speciálního výcviku. Pracoval dvanáct hodin denně v depresivním prostředí a kromě kontaktů s nadřízenými byl téměř izolovaný. I přes Friderickovu snahu zlepšit pracovní postupy panovalo ve věznici cílené bezvládní, ve kterém se vytvořil prostor pro týrání a ponižování vězňů. Týrání vězňů v bloku 1A Frederick neaktivně toleroval do té chvíle, kdy ho frustrace z neúnosných podmínek přiměla uznat, že k těmto aktivitám docházelo pod jeho

¹⁵² M.C.Escher – nizozemský umělec, malíř, grafik.

¹⁵³ ZIMBARDO, PHILIP. Interview. In: studio ted.com 2008 Dostupné na [www](http://www.ted.com):

<https://www.ted.com/talks/philip_zimbardo_on_the_psychology_of_evil?language=cs#t-1349626>

velením. Fridericka můžeme označit za představitele personálně-strukturálního hříchu. Tento typ hříchu se vyznačuje rezignací na vnější struktury, v nichž se zlo staví do role zautomatizovaných procesů, které fungují svébytně a jeví se jako nezbytnosti a normality.¹⁵⁴ Američtí vojáci si všechny své činy nahrávali a fotili. Zimbardo měl přístup k celé jedné tisícovce fotografií, které byly plné fyzického a sexuálního násilí. Všechny tyto činy se odehrávaly v bloku 1A při nočních službách. Při denních směnách k týrání nedocházelo. Jelikož se americkým vojákům nedařilo získat informace o nepříteli, nařídili dozorcům z bloku 1A, aby se pokusili dostat z vězňů co nejvíce informací a tím oslabit jejich odpor. Tento rozkaz se zvrhnul v nekončící sérii tyranských činů. Nastala otázka, kdo nebo co je zodpovědné za tuto situaci. Zimbardo používá tři hlavní způsoby při své psychologické analýze. Co vedlo ke změně lidského charakteru?

1. Dispoziční – zde se zkoumá nitro dané osoby
2. Situační – vnější okolnosti, prostředí, které ovlivňuje danou osobu
3. Systematická – ta moc se skrývá v systému

Zimbardo tvrdí, že systém vytváří situace, které potom ničí jednotlivce a tento systém je právní, ekonomické a kulturní prostředí. Chceme-li někoho změnit, musíme změnit i samotnou situaci. Chceme-li pochopit tento jev zla, musíme si uvědomit a porozumět tomu, jak tyto tři faktory proměňují lidský charakter. Zimbardův *Luciferův efekt* je oslavou nekonečné schopnosti lidské mysli udělat z nás laskavé, kruté, dobrosrdečné, lhostejné, tvořící nebo ničící a z některých udělá i zločince. Podle Zimbarda existuje sedm sociálních procesů, které vedou ke zlu.

1. Bezmyšlenkovitost, která vede k udělení prvního kroku – shoda s Arendtovou
2. Dehumanizace ostatních
3. De – individualizace sebe sama
4. Rozptýlení osobní zodpovědnosti
5. Slepá poslušnost k autoritě
6. Nekritická konformita k normám kolektivu
7. Pasivní tolerance zla prostřednictvím nečinnosti nebo lhostejnosti

¹⁵⁴ MAŠEK, Vojtěch. „Banalita“ dobra a strukturální hřích. In. Theologica, 2016 – roč. 6, č. 1, str. 192.

K tomuto dochází dostanete-li se do nové, neznámé situace. Vaše obvyklé vzorce chování selhávají a vaše osobnost a morálka se neshodnou. Již Dostojevsky řekl, že: „není nic jednoduššího, než odsoudit zločince, ale není nic obtížnějšího než mu porozumět.“ Pochopení neznamena omluvení zla. *Luciferův efekt* ukazuje, že když lidem svěříte moc bez dohledu, máte recept na její zneužití. Tři měsíce docházelo k týrání v irácké věznici a nikdo z nadřízených o tom nevěděl. Otázkou je kdo na to všechno dohlížel? A odpovědí je, že nikdo. Zimbardo se domnívá, že na to nikdo nedohlížel zcela záměrně. Alexandr Solženicyn říká, že dělicí čára mezi dobrem a zlem prochází srdcem každé lidské bytosti. To znamená, že tato čára není nikde venku, ale v nás samotných. To rozhodnutí musíme udělat my sami. Je to osobní záležitost. Zimbardo říká, že lékem na zlo je hrdinství a snaží se mu porozumět. Ti, kdo dělají hrdinské skutky, jsou obyčejní lidé. Toto je protiklad k banalitě zla Hannah Arendtové.

Můžeme hovořit o „*banální spojitosti dobra a zla*“. Arendtová hovoří o tom, že největších zločinů se v totalitních režimech dopouštějí lidé až děsivě normální a Zimbardo na tento výrok reaguje konceptem banality dobra. Podle něj se banalita dobra rodí ze „*situačního kontextu*“ a nikoli z nějaké zvláštní dispozice.¹⁵⁵ Koncept „banality dobra“ můžeme považovat za hlavní prostředek, který nás alespoň částečně dovede k porozumění institucionalizovanému zlu. Banalita dobra je určitým pojítkem mezi systémově motivovaným chováním a katolickým učením o hříchu struktur.¹⁵⁶ Lidská svoboda hraje důležitou roli při vzniku strukturálního hříchu. Hříšným se stáváme ve chvíli, kdy institucím či technologiím podléháme natolik, že se stanou našimi pány a plně za nás rozhodují. Tradiční hrdinové naší doby jsou špatnými příklady, protože jsou to jen vzácné výjimky. Vzory hrdinů jsou pro dnešní děti superhrdinové s nadpřirozenými schopnostmi. Zimbardo ve svém programu *The Heroic Imagination Project* učí jak se stát hrdinou v každodenním životě. Hrdinové jsou běžní lidé. Joe Darby zastavil zneužívání ve věznici Abú Ghraib, ale musel se kvůli tomu tři roky skrývat, protože ho lidé chtěli zabít. Jedna a ta samá situace může v nás vyvolat zvrácené představy, které nás mohou vést ke konání zla, ale u ostatních lidí může vzbudit hrdinské představy a přitom se pořád bude jednat o jednu a tu samou situaci. Je

¹⁵⁵ MAŠEK, Vojtěch. „*Banalita*“ *dobra a strukturální hřích*. In. *Theologica* 2016 – roč. 6, č. 1, str. 178.

¹⁵⁶ MAŠEK, Vojtěch. „*Banalita*“ *dobra a strukturální hřích*. In. *Theologica* 2016 – roč. 6, č. 1, str. 175.

na každém člověku jak se rozhodne. Většina lidí se dopouští zla kvůli své nečinnosti, která je ve většině případech způsobena výchovou.¹⁵⁷

Rodiče často říkají „*do ničeho se neplet' a hled' si svých vlastních starostí.*“ A vy byste měli odpovědět: „*Mami humanita je i mou starostí.*“ Psychologie hrdinství je o tom nadchnout děti pro tuto novou výuku hrdinství. Zimbardovo hlavním cílem je probudit hrdinu v každém z nás. Všichni bychom měli být hrdiny, kteří čekají na příležitost. Abychom se stali hrdiny, musíme se naučit být odlišní, protože vždy budeme stát proti skupinové konformitě. Hrdinové jsou obyčejní lidé, kteří dělají neobyčejné činy. Jsou to lidé, kteří jednají. Klíčem k hrdinství jsou dvě zásadní věci:

1. Musíte jednat, když ostatní lidé nejednají
2. Musíte jednat v zájmu společnosti a ne ve svém zájmu

Zimbardův morální imperativ zní: „*Udělal jsem to, co by měl udělat každý*“. Tento imperativ Zimbardo vymyslel v návaznosti na případ, který se udál v New York City, kde padesátiletý Afroameričan, dělník, čekal na metro a bílý muž spadl do kolejiště. Metro projíždí a okolo stojí 75 lidí. Lidé jsou zaskočení a jen nečinně stojí. Tento Afroameričan, který měl s sebou dvě malé děti, které svěřil paní, co stála vedle něj, skočil do kolejiště, položil muže mezi koleje a ulehl na něj a metro nad nimi přejelo. Stačil centimetr a půl a přišel by o hlavu. Afroameričan poté řekl, že pouze udělal to, co mohl udělat každý. Může se stát, že se jednoho dne ocitneme v obdobné situaci a budeme stát před rozhodnutím. Máme v životě tři možnosti

1. Stát se zločincem
2. Nečinně přihlížet zlu
3. Stát se hrdinou

Klíčem k tomu být hrdinou je myslet na to a pak to udělat.¹⁵⁸

Philip Zimbardo vymyslel šest základních modulů, které nazval „*Vysvětlení lidské přirozenosti*“. Tyto moduly přispívají k výcviku každodenních hrdinů.¹⁵⁹ Podle Zimbarda lze praktikovat všední hrdinství třemi způsoby:

¹⁵⁷ ZIMBARDO, PHILIP. Interview. In: studio ted.com 2008 Dostupné na www:

<https://www.ted.com/talks/philip_zimbardo_on_the_psychology_of_evil?language=cs#t-1349626>

¹⁵⁸ ZIMBARDO, PHILIP. Interview. In: studio ted.com 2008 Dostupné na www:

<https://www.ted.com/talks/philip_zimbardo_on_the_psychology_of_evil?language=cs#t-1349626>

1. praktickým nácvikem strategií
2. oslavou konkrétních projevů hrdinství a vytvořením jejich typologie
3. prováděním speciálních experimentů na podporu etického jednání.¹⁶⁰

Zimbardův pokus o spojení banality zla a dobra lze bezesporu vnímat jako pokus na tyto otázky částečně odpovědět. Ukázal na fakt, že existuje situační a systémové zlo, které je přítomné v naší společnosti, ale zároveň přiznává podíl vlastních psychologických pokusů na odpoutání horších stránek lidské povahy. Právě onen apel na situaci a systém způsobil, že Zimbardův model jakoby předurčuje náhled na strukturální zlo. I přesto, že Zimbardo poukazuje na závislost člověka na sociálních strukturách, nedokáže přesně vysvětlit *jak* k tomu dochází a co se v této souvislosti děje s lidskou svobodou.¹⁶¹ S lidskou svobodou souvisí „*substanciální mravnost*“ Friedricha Hegela, která představuje spojení subjektivní svobody s objektivním aspektem v institucích. Lidská svoboda je předpokladem každého lidského jednání a to jak rovině osobní, kolektivní i institucionální.

Dalším problémem Zimbardovy teorie je nedostatečné uvědomění si dějinnosti situace jako takové. Situace z latinského *situs* znamená umístění, tedy našeho umístění v něm. I přesto, že situace mohou způsobit zlé jednání, neměli bychom podceňovat jejich historický význam. Z mého pohledu je nejzávažnějším problémem ono učení k hrdinství. Je možné hrdinství naučit? Nemělo by hrdinství být spíše činem zcela subjektivním bez daných měřítek a návodů? Nemělo by konání dobra vycházet ze svobodné vůle každého člověka? Francouzský filosof Paul Ricoeur ve své knize *Filosofie vůle* hovoří o propojení svobodné vůle se zlem. Pokládá si otázku, zda určením etického pojetí světa lze dojít k vysvětlení problematiky člověka a zla. Budeme-li se snažit pochopit zlo skrze svobodu, nezbytným krokem bude připustit, že zlo má lidskou povahu. „*Je docela možné, že člověk není radikálním původem zla, že není sám o sobě zlý. I kdyby zlo vstoupilo do člověka z nějakého jiného nakažlivého ohniska, přístup k němu bychom měli pouze v jeho vztahu k nám, pouze ve stavu pokušení, zbloudění, zaslepení, jímž bychom byli zasaženi, v každém případě je lidství*

¹⁵⁹ ZIMBARDO, PHILIP. Dostupné na WWW:< <http://heroicimagination.org/wp-content/uploads/2017/01/Overview-of-HIP-Education-2016.pdf>>

¹⁶⁰ MAŠEK, Vojtěch. „*Banalita*“ *dobra a strukturální hřích*. In. *Theologica* 2016 – roč. 6, č. 1, str. 178.

¹⁶¹ Tamtéž, str. 186.

člověka prostorem, v němž se zlo manifestuje“.¹⁶² Ricoeur zároveň říká, že „Dobrota sahá hlouběji než nejhlubší zlo. Ať je zlo seberadikálnější, není tak hluboké jako dobrota“.¹⁶³

Na druhou stranu za hlavní Zimbardův přínos považuji jeho apel na to, že nestačí hrdinství a lidství pouze slavit, ale především o ně každodenně usilovat. Mocenské aparáty v podobě systému či situace můžeme přemoci a to v případě, že se pokusíme překonat „globální strukturu“, která se týká jak nás samotných tak druhého. Uvědomit si, že to, jak se chovám *Já* jako jedinec, ovlivní nejen mou osobu a blízké okolí, ale celou společnost.

4.2. Kritika pojetí banality zla Hannah Arendtové

V této části práce se pokusím představit pohled Davida Cesaraniho na Eichmannovu osobnost a především se zaměřím na jeho kritiku pojetí Arendtové. Cesaraniho můžeme označit za největšího kritika pojetí banality zla Hannah Arendtové. David Cesarani byl anglický historik, který se zabýval otázkou holocaustu. Jeho kniha *Eichmann jeho život a zločiny* popisuje Eichmannův život, kariéru a i jeho únos a soudní proces. Cesarani se v této knize kriticky staví k pozici Arendtové a uvádí vlastní interpretaci.

Cesarani ve své knize uvádí, že Arendtové pojetí banality zla již bylo do jisté míry dáno. Kritizuje Arendtovou především za to, že si vykreslila Eichmanna tak, aby jí zapadal do teorie totalitarismu, o níž hovořila ve své nejznámější knize *O původu totalitarismu*. „Chtěla v Jeruzalémě najít typ člověka, kterého podle jejího mínění totalitární systém potřeboval k realizaci své nelidské podoby.“¹⁶⁴ Cesarani dokonce uvedl, že Arendtová popsala Eichmanna tak, aby zcela zapadl do její teorie totalitarismu. Podle Cesaraniho i přesto, že osobnost Adolfa Eichmanna nebyla zcela pochopena a byla doprovázena mnohými mýty, ještě neznámá, že byl slušným člověkem. „Vědomě a dobrovolně se podílel na genocidě a prohřešoval se zločiny proti

¹⁶² RICOEUR, Paul. *Filosofie vůle*. Praha. OIKOYMENH, 2011. Knihovna novověké tradice a současnosti, str. 13.

¹⁶³ Dobrota sahá hlouběji než nejhlubší zlo. Dostupné na WWW:
<<http://www.vira.cz/Texty/Clanky/Dobrota-saha-hlouběji-nez-nejhlubsi-zlo.htm>>

¹⁶⁴ CESARANI, David. *Eichmann: jeho život a zločiny*. Praha: Argo, 2008. Ecce homo, str. 12.

lidskosti“.¹⁶⁵ Co vedlo Eichmanna k páchání tak nelidských činů je hlavní otázkou, kterou nevyřešíme, když na něj budeme od začátku nahlížet jako na antisemitu či blázna anebo robota, který pouze plnil své příkazy. Nemůžeme ani říci, že by byl Eichmann od začátku antisemita, protože do roku 1933 pracoval pro Židy a měl mezi nimi i mnoho známých, jelikož jeho nevlastní matku pojil s Židy příbuzenský vztah. Je tedy velice nepravděpodobné, že by byl antisemitismus Eichmannovou motivací ke vstupu do nacistické strany. V tomto ohledu se tedy Cesarani a Arendtová shodují. V době kdy Eichmann do nacistické strany vstupoval, byla strana považována za okrajovou stranickou organizaci, která neměla za hlavní cíl nenávisť k Židům. Arendtová se s Cesaranim shoduje v jedné věci a to, že se židovští předáci podíleli na chodu vystěhovávání. Je důležité si uvědomit, že k Eichmannově proměně na experta pro masové deportace přispěla akce brutálního odsunu v roce 1939, které Eichmann velel. To byla událost, která z Eichmanna učinila podle Cesaraniho specialistu na masové deportace. Eichmann se o tomto odsunu později vyjádřil jako o „*územním řešení*“. V roce 1940 Eichmann úzce spolupracoval se sionisty a židovskými organizacemi, které se snažily dostat Židy do Palestiny. Hannah Arendtová uvedla, že Eichmann v masové deportaci selhal a to ho vedlo k pohnutce zorganizovat zabíjení Židů. Cesarani se proti tomuto výroku vyhraňuje a říká, že tímto selháním Eichmannova kariéra neutrpěla, ale naopak mu byl dán ještě významnější úkol a to řízení Říšské ústředny pro židovská vystěhovalectví. O tom, že Eichmann nebyl rozeným zabijákem, svědčí fakt, že v něm střelení a plynování vyvolávalo odpor. To ale na druhou stranu znamená, že když byl Eichmann osobně několikrát přítomný u vyvražďování, byl s tím tedy i obeznámen a věděl, jaké následky bude genocida mít a přesto se rozhodl touto cestou jít. Toto je jeden z hlavních Cesaraniho argumentů proti Arendtové. „*Je mýtus, že se Eichmann bezmyšlenkovitě řídil rozkazy, jak tvrdila Hannah Arendtová.*“¹⁶⁶

David Cesarani se velmi kriticky vyjádřil k experimentu Stanlyho Milgrama, který zmiňuji výše. Podle Cesaraniho tento experiment dal možnost vnímat pozici Arendtové jako vědeckou. „*Mínění Arendtové, že Eichmannovo automatické přijímání povelů shora zčásti objasňovalo jeho schopnost páchat zločiny, tím jakoby dostalo vědecký základ. Eichmann možná ztratil mravní povědomí, ale není možné to vysvětlit*

¹⁶⁵ Tamtéž, str. 14.

¹⁶⁶ Tamtéž, str. 18.

mocenským systémem ve kterém působil. ¹⁶⁷ V roce 1942 na konferenci ve Wannsee se rozhodlo o realizaci konečného řešení židovské otázky, kde Eichmann plnil roli zapisovatele a jak později uvedl, dostalo se mu zvláštního vnitřního potěšení. Uvědomil si totiž, že za něj rozhodli nadřízení a tím mu podle něj umožnili zbavit se veškeré zodpovědnosti. Eichmann si byl také jistý tím, že jakmile převezme funkci vedoucího ředitele vyhlazovacího procesu, jeho postavení se tím stane jistější. Eichmannova moc byla však velmi omezená a je pravdou, že politiku nijak neurčoval, ale pouze se stal její součástí tím, že ji vzorně vykonával. Cesarani ve své knize uvádí příklad Eichmannovy démoničnosti a krutosti na událostech, které se odehrály v Maďarsku v roce 1944. V obsazeném Maďarsku žilo v témže roce 750 000 Židů. Během čtyř měsíců bylo do Osvětimi – Březinky deportováno více než 437 000 Židů, z nichž tři čtvrtiny byly okamžitě zavražděny. Eichmann odjel do Maďarska, aby mohl osobně dohlížet a efektivně řídit tyto deportace s pomocí svého nového zvláštního oddílu Sonderkommando. V jeho speciálním týmu byli ti nejspolehlivější muži, kteří si od maďarských Židů brali úplatky, čehož se poté Eichmann osobně účastnil. Sám Eichmann učinil Židům nabídku ve formě výměny lidských životů za automobily. Nabídka zněla jasně, Eichmann ušetří milion Židů výměnou za 10 000 nákladních vozů, které chtěl použít pro potřeby Waffen-SS. Maďarská strana s nabídkou nesouhlasila a tak se Eichmann uchýlil k masovým deportacím zbývajících Židů. Kvůli těmto deportacím se Eichmann pohádal se samotným Himmlerem, který si touto akcí nebyl jistý. Cesarani tuto událost uvádí jako argument proto, že si Eichmann svých činů musel být vědom a jestli o tom někdo pochybuje, může to vidět právě zde. Je třeba uvést, že Eichmannův úspěch byl částečně způsobený fanatismem z maďarské strany. Sami Maďaři vzali Židům práva a snažili se je obrát o co nejvíc majetku a dokonce asistovali při transportech do koncentračních táborů. ¹⁶⁸

Po roce 1944 se začaly objevovat problémy mezi hospodářskými orgány Říše a Eichmannovým úřadem, což vedlo k odsunu Eichmanna do pozadí celého dění. Ve chvíli, kdy už se Říše hroutila, byl Eichmann poslán do úplného ústraní s čímž bylo spojeno odebrání jeho moci. Cesaraniho závěr zní, že Arendtová neměla pravdu v tom, že by Eichmann pouze slepě poslouchal a vykonával dané rozkazy, ale že o věcech věděl a dokonce nad nimi i ekonomicky rozmýšlel, což můžeme vidět na příkladu

¹⁶⁷ Tamtéž, str. 19.

¹⁶⁸ Tamtéž, str. 19.

maďarské deportace. Podle Cesaraniho Arendtová i mylně usoudila, že Ben Gurion nařídil soudní proces v Jeruzalémě za účelem osvěty a připomenutí utrpení židovského národa. Cesarani byl přesvědčen, že skutečnost je taková, že Gurion na tento budoucí vliv soudního procesu přišel až když se proces proměnil v mezinárodní spor o Eichmannově únosu. Cesarani uvádí zásadní argument jímž je, že Arendtová odjela po pár dnech Eichmannovy výpovědi a vyslechla především svědectví přeživších, kteří byli v procesu přítomni. *„Třebaže úžasně bystře prohlédla strukturu a fungování třetí říše a Eichmannovo místo v ní, Eichmanna vyličila samoučelně, zaujatě a naprosto mylně. Do Izraele odjížděla s pocitem hrůzy. V Ben Gurionovi spatřovala kvazitotalitního vládce a k jeho pohnutkám se stavěla podezřivě. Na Haunsera hleděla prizmatem tradičního-židovského opovržení vůči polským Židům, Ostjuden.“*¹⁶⁹ Cesarani jde ještě dál a uvádí, že *„v tomto směru se v mnohém shodovala s Eichmannem.“*¹⁷⁰ Podle Cesaraniho byli v soudní síni pouze dva lidé, kteří pohlíželi na soudce jako na nejlepší německé občany a naopak na žalobce pohlíželi nadřazeně jako na polské Židy „Ostjude“ a byli jimi Adolf Eichmann a Hannah Arendtová. Cesarani tvrdí, že Arendtové teorie o banalitě zla na několik desetiletí určitým způsobem zablokovala zkoumání o nacistickém Německu, protože její teorie poskytovala pochopení moderního světa a zejména pak totalitních režimů. Eichmannova postava se stala námětem pro dokumentární i hrané snímky, ve kterým byl znatelný důraz na balancování mezi obludností a obyčejností. Cesarani říká, že by pro naše pochopení zla bylo snazší, kdybychom mohli o Eichmannovi říci, že byl zřůdou, ale pravdou je, že Eichmann prošel naprosto běžným životem. Pro Eichmannův vstup do SD nebyl motivací antisemitismus ale spíše jeho zájem o sionismus. Podpora vystěhovávání Židů do Palestiny zajistila Eichmannovi četné kontakty se sionskými organizacemi. Cesarani je přesvědčen, že v roce 1939 vzrostla Eichmannova ochota k přihlížení fyzickému utrpení.

„Židé paradoxně nepředstavovali jediný, a dokonce ani prvořadý cíl jeho rasově podložené bezcitnosti. Právě tady se zlomil normální lidský cit, který člověku umožňuje vžít se do situace druhých, zde padly zábrany páchat zvěrstva. Přesto se upírání zákonných i lidských práv, loupení majetku, vystěhovávání z domovů, roztrhávání rodin

¹⁶⁹ Tamtéž, str. 21.

¹⁷⁰ Tamtéž, str. 21.

*a způsobování nevýslovných strádání zdaleka nevyrovnalo spoluúčast na masovém vyvražďování a genocidě.*¹⁷¹

Cesarani poukazuje na to, že Eichmann se rozhodl podílet se na této zruďné kapitole dějin. Cesaraniho stanovisko je jasné: „*Eichmann nebyl ani šílený, ani nevykonával příkazy jako robot. Vyškolil se v provádění genocidy a naučené se rozhodl uplatnit v praxi. Toto obecně platí i v novém století, ve kterém genocida stále probíhá. K páchání genocidy není nutné nebýt nenormální.*“¹⁷² Cesarani se s Arendtovou shoduje v pohledu na Eichmanna jako na průměrného muže, kterého k jeho činům nevedl antisemitismus. Cesarani ale zcela odmítá, že by ona bezmyšlenkovost a slepé poslouchání rozkazů mohly být přímou a jedinou příčinou zla. Cesarani byl přesvědčený, že si Eichmann své činy komplexně uvědomoval a dokonce je i ekonomicky promýšlel. Jako důkaz použil Cesarani transporty v Maďarsku, při nichž se Eichmann chtěl záměrně obohatit výměnou za lidské životy.

Potom, co Arendtová zveřejnila svou práci, čelila velké kritice. K těmto kritikám vedly tři hlavní důvody, které Martin Palouš uvádí v doslovu knihy *Eichmann v Jeruzalémě*. Zaprvé to byl portrét obžalovaného, který Arendtová představila. Podle obžaloby byl Eichmann zločinec ve službách vražedného režimu, který nenáviděl Židy a svou pracovní náplní, tedy organizací transportů se podílel na jejich vyhlazení. Hannah Arendtová ho ovšem popsala zcela odlišně jako jakousi karikaturu, bezmyšlenkovitou loutku své doby a především jako produkt zvráceného politického režimu. Arendtová na Eichmannovi nespatořovala žádné známky pevného ideologického přesvědčení či jakoukoli zlovolnost. Za hlavní Eichmannovu charakteristiku považovala Arendtová jeho naprostou absenci myšlení. Arendtová se tuto svou tezi snaží dokázat na Eichmannových reakcích při výslechu, kdy ke svému vyjadřování používal úřednický jazyk, který byl složený ze samých klišé a frází, které se proměnily v děsivou a směšnou komedii. Můžeme se pouze domnívat, že mimo jiné se tento pohled Arendtové na Eichmanna stal zavženíhodným veřejností snad z důvodu toho, že nezapadl do „*celkového obrazu*“ a povahy nacistického režimu.

¹⁷¹ Tamtéž, str. 23.

¹⁷² Tamtéž, str. 23.

Poté co byl Eichmann poprávu odsouzen, se Arendtová nebála kritizovat vlastní národ. Arendtová obvinila vedení židovských obcí po celé Evropě ze zcela dobrovolné a aktivní spolupráce s nacisty při řešení „židovské otázky“. Aby byla tato její teorie udržitelná uchýlila se k zaměnění mnoha faktů, které vytrhla z kontextu. Mohli bychom říci, že toto je jasným důkaz, že Arendtová byla vůči svému vlastnímu národu zaujatá. Arendtové byl vyčítán nejen její negativní vztah ke své vlastní identitě, ale také její neschopnost nahlížet na celý případ vědecky. Další kritická výhrada se týkala právních věcí. Arendtová uvažovala, zda byl jeruzalémský proces vůbec legální a zda měl Izrael právo soudit vraha židovského národa. Na jedné straně, kdo jiný by měl mít právo soudit Eichmanna než lid, o jehož vyhubení sám usiloval. Veřejnost nejvíce pobouřil způsob, jakým tuto kritiku soudního procesu Arendtová prezentovala. „*Arendtová ve svých reportážích popisuje soudní proces jako divadelní tragikomedii, s podivným a těžko uchopitelným hrdinou*“.¹⁷³ Ze strany kritiků je Arendtové nejvíce vyčítán cynismus, s nímž sepsala reportáže a záměrně tím dezinterpretovala fakta, necitlivě komentovala svědectví zahlcená prožitým utrpením.¹⁷⁴ Je důležité si uvědomit, že tyto hlasité kritiky byly také způsobeny citlivostí tématu, která byla v šedesátých letech velmi silná i z důvodu postavení izraelského státu v perspektivě poloviny devadesátých let. Emoce, které reportáž Arendtové vyvolala, jsou dnes již vnímány chladněji, protože dnes není hlavní otázkou Izraele postavení židovstva k Evropě, ale spíše řešení aktuálních problémů a to především blízko-východní konflikt. Zbývá také připomenout další kritiku Arendtové, která je zcela zásadní. Někteří historikové, mezi nimi i Michael Burleigh a Timothy Snyder, se shodují, že se Eichmannovi jistým způsobem povedlo Arendtovou zmanipulovat svou záměrně předstíranou úřednickou povahou.

Nejvýznamnější otázka, která vychází z celého procesu, je *jak* přistupovat ke společnosti, která něco tak děsivého jako holocaust dopustila. Reportáže Hannah Arendtové neřeší pouze jak se vyrovnat se zločinci, kteří fungovali v totalitním režimu, ale především ukazují na politickou a mravní krizi moderní společnosti. Před celou společností vždy bude stát úkol jak se vyrovnat s minulostí holocaustu a zároveň si ponechat svou politickou svobodu v budoucnosti. Hannah Arendtová říká: „*k vyrovnání*

¹⁷³ PALOUŠ, Martin. *Potíže s porozuměním*. Doslov. In ARENDTOVÁ, Hannah. Eichmann v Jeruzalémě. Praha: Mladá fronta, 1995, str. 377.

¹⁷⁴ Tamtéž, str. 385.

*se s otázkami, které jeruzalémský proces otevřel, je odvaha překročit meze tradičního politického a právního uvažování a bez opory v příkladech z minulosti kontext a zvážit vnější okolnosti i vnitřní motivy Eichmannova jednání“.*¹⁷⁵

I přes mnohé oprávněné kritiky je pojetí banality zla Hannah Arendtové zcela jedinečné. Kniha Hannah Arendtové vnáší nový pohled nejen na osobu Adolfa Eichmanna, ale také na politickou strukturu totalitarismu jakým holocaust byl. Tím, že Arendtová kritizovala spolupráci židovských obcí s nacisty a tím prokázala svůj negativní vztah k vlastní identitě neměla by se jí upírat odvaha a nové pohledy v dané problematice, které přispěly k otevření mnohých debat.

¹⁷⁵ Tamtéž, str. 375.

Závěr

Záměrem této diplomové práce bylo představit Hannah Arendtovou a její pojetí banality zla v širším kontextu a ukázat další interpretace spojené s problematikou zla. Kontroverzní pojetí banality zla Hannah Arendtové rozpoutalo debatu, která přispěla ke zkoumání lidského myšlení, jednání a stala se tak varovným signálem moderní doby. Specifické zlo holocaustu je zároveň zlem moderní doby, na jejíž dopady Arendtová upozorňovala. Každý člověk si alespoň jednou za svůj život položil otázku, kde se v lidech bere zlo? Co vede člověka k tomu, že je schopný konat hrůzné činy? Jak se z dobrých lidí stávají lidé zlí? Hovoříme-li o nacistických zločincích, musíme si uvědomit, že viníci neporušovali zákon, který v Německu platil. Bylo tomu právě naopak. Ti, kteří se řídili Norimberskými zákony, byli vzornými občany. Právě tento fakt se stal hlavním argumentem válečných nacistických zločinců. Adolf Eichmann během soudního procesu v Jeruzalémě na všechny obžaloby odpověděl „*ich bin nicht schuldig*“ – jsem nevinen. Jeho hlavním argumentem se stalo odvolávání se na rozkazy, které mu byly udělovány jeho nadřízenými. Eichmann tím směřoval ke kolektivní vině, protože v jeho pojetí tam, kde jsou vinni všichni, není vinen nikdo. Dr. Viktor Frankl stejně jako mnoho etických i jiných teoretiků odmítá kolektivní vinu a říká, že člověk musí nést plně zodpovědnost za své vlastní činy, kterých se dopouští. Hannah Arendtová se domnívala, že toto až fanatické vykonávání rozkazů nezměnilo povahu činu, avšak částečně vysvětlilo motivy. Arendtová vytvořila nový typ zločince, který podle ní nevykazoval známky sadismu ani jiné poruchy, ale byl naopak až děsivě normální. Arendtová předkládá jako důkaz této slepé posedlosti k rozkazům jeho úřednický jazyk a pokládá si otázku: „Znamená tedy, že kdyby bylo Eichmannovi nařízeno zachránit Židy místo toho, aby je posílal na smrt, je možné, že by tento rozkaz vykonal? Arendtová byla přesvědčená, že Eichmann antisemitou nebyl. Tato teze má své oprávněné kritiky, kteří uvádějí příklady, které rozhodně nebyly banální. V práci uvádím výpověď jednoho z Eichmannových kolegů, který při Norimberském soudu uvedl, že mu bylo od samotného Eichmanna sděleno, že půjde do hrobu s úsměvem při vědomí, že má na svědomí pět milionů obětí. Někteří historikové a filozofové, jejichž pohledy v práci uvádím, si pokládají otázku, zda se Arendtová během procesu nenechala ovlivnit Eichmannem, který převážnou část své obhajoby postavil právě na

onom úřednickém chování. Je tedy možné, že Eichmann trpěl absencí myšlení ve smyslu neschopnosti nahlížet následky svých činů? Je tato bezmyšlenkovitost, kterou Arendtová označuje za onu banalitu, postačující k vysvětlení zločinů proti lidskosti? Ač se to může zdát paradoxní je faktem, že člověka ke konání zla může vést více faktorů. Hannah Arendtová říká, že myšlení je přirozeností každé lidské bytosti. Podle Arendtové nám ale myšlení samo o sobě neříká, co je dobré a co špatné. Člověk potřebuje k uskutečnění myšlení úsudek, který by měl být s myšlením ve vzájemném vztahu. Paul Ricoeur říká, že zlo můžeme nahlížet ze dvou úhlů, buďto jako absolutní zlo nebo skrze historické vysvětlování. Ricoeur se s Arendtovou shoduje v tom, že zlo má svůj počátek v totalitarismu, který ničí sociální vztahy a produkuje lidskou masu, která potom nepodléhá jinému organizačnímu principu než státu, vtělenému do osoby Vůdce.¹⁷⁶ Timothy Snyder upozorňuje na to, jak velké pokušení může být ideologie i pro lidi, kteří ji odmítají. „*Když ji čas nebo stranická politika zbaví politických a ekonomických souvislostí, stává se moralizujícím podkladem pro obhajobu masového vraždění, v níž lze pohodlně oddělit interprety od vrahů*“.¹⁷⁷ Dále v práci uvádím psychologické experimenty, které ukazují, jaký vliv může mít situace či systém na chování člověka. Psycholog Stanley Milgram nepřímou potvrdil teorii Arendtové svým experimentem, ve kterém se ukázalo, že i naprosto obyčejní lidé byli schopni zajít za hranice a ublížit tak druhé lidské bytosti. Americký psycholog Philip Zimbardo říká, že zlo je uplatněním moci. Za vším zlem stojí pouhá touha po moci, která způsobuje onu bezmyšlenkovitost. Ve své hypotéze se Zimbardo utvrdil díky pokusu, který zorganizoval na Stanfordské univerzitě. Sám Zimbardo byl zároveň účastníkem pokusu v roli ředitele věznice. Je zajímavé, že si neuvědomoval změnu svého chování z psychologa na dozorce. Na změnu musela upozornit až jeho přítelkyně, která se pokusu nezúčastnila. Situace naprosto ovládla jednání zúčastněných osob. Touha po moci, situace, systém i výchova jsou jedny z aspektů, které ke konání zla mohou vést. Do práce jsem zahrнула jak Stanfordský vězeňský experiment, tak i případ věznice Abú Ghraib, který je zcela jasným důkazem pro selhání systému ve smyslu toho, že sám systém má vliv na člověka a jeho chování. Do práce jsem si vybrala právě situaci v Abú Ghraib, abych ukázala, že behaviorální stereotypy stále existují.

¹⁷⁶ RICCOEUR, Paul. *Myslet a věřit: kritika a přesvědčení (rozhovor)*: Francois Azouvi, Marc de Launay. Praha: Kalich, 2000, str. 142.

¹⁷⁷ SNYDER, Timothy. *Krvavé země: Evropa mezi Hitlerem a Stalinem*. Praha: Paseka, 2013, str. 381.

Tato diplomová práce obsahuje podkapitulu o spolupráci židovských obcí s nacisty. I přesto jak je toto téma citlivé, ukazuje nám sílu situace, moci a schopnosti se adaptovat na prostředí, ve kterém se nacházíme. To, že židovské elity spolupracovaly s nacisty způsobilo, že zároveň přistoupily na německou nelidskou politiku. Vezmeme-li v potaz systém, ve kterém se tato spolupráce odehrávala, není toto právě jasným důkazem, že člověka ovlivňují faktory, díky nimž se chová tak, jak by se za normálních okolností nechoval? V práci jsem použila knihu *Modernita a holocaust* známého sociologa Zigmunta Baumana, který tento fakt, na který Arendtová upozornila, důkladně rozpracoval. V závěru práce představuji kritiku Davida Cesaraniho, který obvinil Arendtovou ze záměrně upraveného popisu Eichmanna tak, aby zcela zapadl do její teorie totalitarismu. Věřím, že tato práce představila pojetí banality zla Hannah Arendtové a částečně představila problém zla z filosofického, sociologického a psychologického hlediska. Autorka si je vědoma, že tato práce nemůže představit zlo ze všech těchto vědních disciplín, ale snažila se poukázat na různé interpretace. „Porozumět znamená postavit se bez předsudků a pozorně skutečnosti a současně ji vzdorovat, ať už je či byla jakákoli“.¹⁷⁸ Dle mého názoru nelze zlo vysvětlit pouhou absencí myšlení, či neschopností navázat empatický vztahu s druhými lidskými bytostmi. Kdybychom zlo vysvětlovali pouhou absencí myšlení, došlo by k lehkému ospravedlnění zločinů. Totéž platí pro situaci či systém, které jistě mají nemalý podíl na našem rozhodovacím procesu, ale nemůžeme na ně přenést zodpovědnost za činy námi vykonané. Dr. Viktor Frankl říká, že existují pouze dva typy lidí a to lidé slušní a neslušní. Nacistický režim udělal z lidských bytostí čísla a nedokážeme-li těmto číslům vrátit lidský rozměr, tak Hitler zformoval nejen náš svět, ale především naši lidskost.¹⁷⁹

¹⁷⁸ ARENDTOVÁ, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. Praha: Oikoymenth, 1996, str. 197.

¹⁷⁹ SNYDER, Timothy. *Krvavé země: Evropa mezi Hitlerem a Stalinem*. Praha: Paseka, 2013, str. 389.

Použitá literatura

ARENDTOVÁ, Hannah. *Eichmann v Jeruzalémě, Zpráva o banalitě zla*. Viking Penguin, a division of PenguinBooks USA Inc. Přeložil: Martin Palouš 1995, ISBN 80-204-0549-6.

ARENDTOVÁ, Hannah. *Mezi minulostí a budoucností: osm cvičení v politickém myšlení*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2002. Politika a společnost. ISBN 80-85959-92-5.

ARENDTOVÁ, Hannah. *Myšlení a úvahy o morálce: přednáška*. Přel. L. Cviklová a P. Gümplová. In: *Reflexe: Filosofický časopis*, 19, 1998.

ARENDTOVÁ, Hannah. *Původ Totalitarismu I-III*. vyd. Oikoymenh, 1996. ISBN 80-86005-13-5 .

ARENDTOVÁ, Hannah. *Život ducha 1. díl Myšlení*. vyd. Aurora, 2001. ISBN 80-7299-041-1.

AUGUSTIN. *O boží obci knih XXII*. Přeložil Julie NOVÁKOVÁ. Praha: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1284-3.

BAUMAN, Zigmunt. *Modernita a holocaust*. vyd. Sociologické nakladatelství, Praha 2003. Přeložila: Jana Ogrocká. ISBN 978-80-7419-028-5.

BURLEIGH, Michael. *Morální dilema: dějiny druhé světové války*. Přeložil Gerik CÍSAŘ. Praha: Academia, 2016. Historie (Academia). ISBN 978-80-200-2552-4.

CESARANI, David. *Eichmann: jeho život a zločiny*. vyd. AGRO 2008, Přeložila: Petra Kůšová, ISBN 978-80-7203-951-7.

CÍLEK, Roman. *Půjdu do pekla spokojen, Adolf Eichmann životní dráha masového vraha*, nakl. EPOCHA Pražská vydavatelská společnost, 2015. ISBN 978-80-7425-268-6, ISBN 978-80-7250-718-4.

COLE, P. *Filozofie náboženství*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-719-1. str. 83
DIMSDALE, E. J. *Anatomie zla, Tajemství nacistických válečných zločinců*. 1. vydání
Triton, Praha 2016. ISBN 978-80-7553-120-9.

ETTINGEROVÁ, Elzbieta. *Hannah Arendtová a Martin Heidegger*. vyd. Agora
Bratislava 2002. ISBN 80-968686-1-6.

FRANKL, Viktor Emil. *A přesto říci životu ano: psycholog prožívá koncentrační tábor*.
4. vydání. V Kostelním Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2016. Osudy
(Karmelitánské nakladatelství). ISBN 978-80-7195-868-0.

GRIMALDI, Nicolas. *Nelidskost*, Vyd. 1. – Praha: Academia, 2013. Přeložila Helena
Beguivinová ISBN 978-80-200-2258-5.

HARTOUNIOVÁ, Valerie. *Visualizing Atrocity: Arendt, Evil and
the Optic of Thoughtlessness*, vyd. NY city press.

JASPERS, Karl. *Otázka viny, Příspěvek k německé otázce*, Váhy Mladá fronta, 1991,
Přeložil: Jirí Navrátil. ISBN 80-204-0244-6.

JASPERS Karl, *Šifry Transcendence*, Vyšehrad 2000, ISBN 80-7021-335-3.

MAŠEK, Vojtěch. „*Banalita*“ *dobra a strukturální hřích*, Theologica 2016, roč. 6, č. 1.

MILGRAM, Stanley. *Obedience to Authority, An Experimental View*, vyd. Harper and
Row, NY.

NOVÁK, Jakub. *Praktická soudnost u Arendtové a Gadamera*. Praha: Togga,
spol.s.r.o. ve spolupráci s Univerzitou Karlovou v Praze, Fakulta humanitních studií,
2014. Scholia. (Togga) ISBN 978-80-7476-083-9.

PALOUŠ, Martin. *Potíže s porozuměním*. Doslov. In ARENDTOVÁ, Hannah.
Eichmann v Jeruzalémě. Praha: Mladá fronta, 1995, ISBN 80-204-0549-6.

PLATÓN, *Faidros*, Oikoymenh. ISBN 978-80-7298-510-4.

RICOEUR, Paul. *Filosofie vůle*. Praha. OIKOYMENH, 2011. Knihovna novověké tradice a současnosti. ISBN 978-80-7298-285-1.

RICCOEUR, Paul. *Myslet a věřit: kritika a přesvědčení (rozhovor)*: Francois Azouvi, Marc de Launay. Praha: Kalich, 2000. ISBN 80-7017-421-8.

RICOEUR, Paul a Miloš REJCHTR. *Život, pravda, symbol*. 2.upr.vyd.Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1993. Oikúmene. ISBN 80-85241-32-3.

SNYDER, Timothy. *Černá zem, Holocaust, Historie a varování*. Nakl. PASEKA Praha – Litomyšl a PROSTOR Praha 2015, Přeložil: Martin Pokorný, ISBN 978-80-7260-322-0, ISBN 978-80-7432-655-4.

SNYDER, Timothy. *Krvavé země: Evropa mezi Hitlerem a Stalinem*. Praha: Paseka, 2013. ISBN 978-80-7432-254-9.

ŠIMEČEK, Martin. *Nejsme lepší než před sto lety. S americkým historikem Timothyem Snyderem o současné Ukrajině, holocaustu a bourání západních mýtů*. Respekt 6. 3.-9. únor 2014.

YOUNGBRUEHLOVÁ, Elisabeth. *Hannah Arendtová, Z lásky k světu*. vyd. Agora Bratislava 2005, Přeložili: Lukáč, Komorníková, Šimkovičová. ISBN 80-968686-9-1.

ZIMBARDO, Philip. *Luciferův efekt, Jak se z dobrých lidí stávají lidé zlí*. Praha :Academia, 2014. ISBN 978-80-200-2346-9.

Internetové zdroje

Hannah Arendtová. Directed by Margarethe von Trotta,
Německo/Izrael/Lucembursko/Francie, 2012.

Dobrota sahá hlouběji než nejhlubší zlo. Dostupné na WWW:
<<http://www.vira.cz/Texty/Clanky/Dobrota-saha-hloubeji-nez-nejhlubsi-zlo.htm>>

Nacisté v hledáčku – Po stopě Adolfa Eichamanna. Dostupné na WWW:
< <https://www.youtube.com/watch?v=nm3As1ghON4&t=135s>>

ZIMBARDO, PHILIP. Interview. In: studio ted.com 2008. Dostupné na WWW:
< <http://www.ted.com/>>

ZIMBARDO, PHILIP. Dostupné na WWW:
< <http://heroicimagination.org/wp-content/uploads/2017/01/Overview-of-HIP-Education-2016.pdf>>

Přílohy

Příloha I. Hannah Arendtová

Příloha II. Adolf Eichmann

Příloha III. Hannah Arendtová a Martin Heidegger

Příloha IV. Soudní proces s Adolfem Eichmannem v Jeruzalémě

Příloha V. Stanfordský vězeňský experiment

Příloha VI. Escherův obraz

Příloha I. Hannah Arendtová

[online]. [cit. 2017-02-21]. Dostupné z: [online]. [cit. 2017-02-21]. Dostupné na WWW:

<[https://www.google.cz/search?q=hannah+arendtov%C3%A1&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ah](https://www.google.cz/search?q=hannah+arendtov%C3%A1&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwj4-6-)

[agqLSAhWkKJoKHYcZDUEQ_AUICCgB&biw=1366&bih=613#imgrc=xAQ7GsoCQS51MM](https://www.google.cz/search?q=hannah+arendtov%C3%A1&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwj4-6-agqLSAhWkKJoKHYcZDUEQ_AUICCgB&biw=1366&bih=613#imgrc=xAQ7GsoCQS51MM)>

Příloha II. Adolf Eichmann

[online]. [cit. 2017-02-21]. Dostupné z: [online]. [cit. 2017-02-21]. Dostupné na WWW:
<<https://cs.wikipedia.org/wiki/AdolfEichmann>>

Příloha III. Hannah Arendtová a Martin Heidegger

[online]. [cit. 2017-02-21]. Dostupné z: [online]. [cit. 2017-02-21]. Dostupné na WWW:

<<http://www.reflex.cz/clanek/causy/73387/hannah-arendtova.html>>

Příloha IV. Soudní proces s Adolfem Eichmannem v Jeruzalémě

[online]. [cit. 2017-02-21]. Dostupné z: [online]. [cit. 2017-02-21]. Dostupné na WWW:
<<http://www.annefrankguide.net/cs-CZ/bronnenbank.asp?aid=3426>>

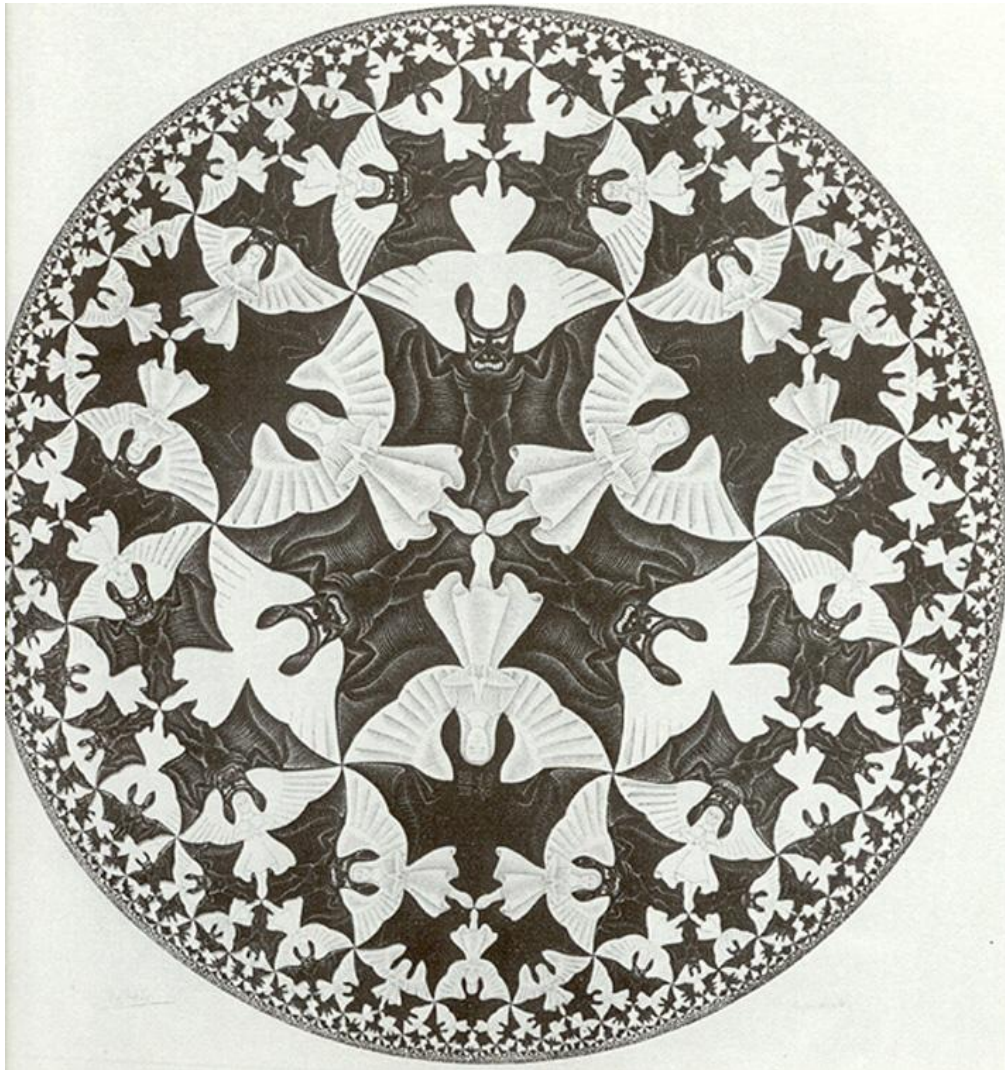
Příloha V. Stanfordský vězeňský experiment

[online]. [cit. 2017-02-21]. Dostupné z: [online]. [cit. 2017-02-21]. Dostupné na WWW:

<<http://www.reflex.cz/clanek/zajimavosti/75478/stanfordsky-vezensky-experiment-nejkontroverznejpsi-psychologicky-pocin-ktery-se-osklive-zvrtnul.htm>>

Příloha VI. Escherův obraz

[online]. [cit. 2017-02-21]. Dostupné z: [online]. [cit. 2017-02-21]. Dostupné na WWW:

<<http://manipulatori.cz/luciferuv-efekt-proc-se-z-dobrych-lidi-stavaji-lide-zli>>

Abstrakt

WERNEROVÁ, BARBORA. Hannah Arendtová a její pojetí banality zla. České Budějovice 2017. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra filosofie a religionistiky. Vedoucí práce doc. Jakub Sirovátka, Dr. phil.

Klíčová slova: Hannah Arendtová, zlo, antisemitismus, Adolf Eichmann, Soudní proces v Jeruzalémě, Karl Jaspers, Otázka viny, totalitarismus, Luciferův efekt.

Předložená diplomová práce se zabývá pojetím banality zla filosofky Hannah Arendtové spolu s dalšími interpretacemi pojmu zla. Práce si klade za cíl představit toto pojetí banality zla a také Adolfa Eichmanna nacistického zločince, který měl soudní proces v Jeruzalémě, na jehož základě Arendtová vytvořila již zmíněný pojem banality zla. Dále má práce za úkol představit více východisek a pozic ohledně otázky zla. V práci se také věnuji další kontroverzní myšlence spolupráce židovských elit s nacisty. V práci jsem uvedla několik pohledů na toto téma a představila i názory oponentů Arendtové. V práci se objevují jak filosofické tak sociologické a psychologické pohledy na otázku zla. Na podporu teze o banalitě zla jsem představila psychologické experimenty, které částečně potvrdily pojetí Hannah Arendtové.

Abstract

WERNEROVÁ, BARBORA. Hannah Arendt and her concept banality of evil. České Budějovice 2017. Master's thesis. University of South Bohemia. Faculty of Theology. Department of Philosophy and Religious Studies. Thesis supervisor doc. Jakub Sirovátka, Dr. phil.

Keywords: Hannah Arendt, Evil, antisemitism, Adolf Eichmann, The trial in Jerusalem, Karl Jaspers, The question of guilt, totalitarianism, Lucifer effect.

The present thesis deals with the concept of the banality of evil philosopher Hannah Arendt Along with other interpretations of the notion of evil. This work aims to introduce the concept of the banality of evil take Adolf Eichmann Nazi criminals Which Mel trial in Jerusalem, on the basis of Arendt created already mentioned the term banality of evil. Further more, the work tasked to introduce more starting positions on the question of evil. The work also focuses Another controversial idea of Jewish elites Collaboration with the Nazis. At work I have stated several perspectives on this issue and presented the views of opponents Arendt. The works appear as philosophical Thus sociological and psychological perspectives on the question of evil. To support the thesis of the banality of evil, I introduced the psychological experiments that partially confirmed the concept of Hannah Arendt.